

C.T.

Unîversîteya Çewlîgî

Enstîtuyê Ziwananê Ganîyan

Şaxê Zanistî Bingeyî yê Edebîyat û Ziwanê Zazakî

Tezê Masterî

**FOLKLORÊ DEWANÊ MADİRA, XELİKA Û ÇİRÊ
Ê SİİRT BAYKAN**

Ramazan EROĞLU

171301103

Şewirmend

Dr. Öğr. Üyesi Nebi BUTASIM

Çewlîg-2019

T. C.
Bingöl Üniversitesi
Yaşayan Diller Enstitüsü
Zaza Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**SİİRT BAYKAN MEŞELİK, ARDIÇDALI VE
ÇUKURCA KÖYLERİNİN FOLKLOR ÇALIŞMASI**

Ramazan EROĞLU
171301103

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Nebi BUTASIM

Bingöl-2019

TEZ ONAY SAYFASI

Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Müdürlüğüne

Siirt Baykan Meşelik, Ardiçdalı ve Çukurca Köylerinin Folklor Çalışması isimli bu çalışma, jürimiz tarafından Zaza Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak ~~Oy Birliği~~ / Oy Çokluğu ile kabul edilmiştir.

Tez Jürisi Üyeleri (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Başkan (Danışman) : Dr. Öğr. Üyesi Nebi BUTASIM

İmza:

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Bedrettin BASUĞUY

İmza:

Üye : Dr. Öğr. Üyesi İsmail SÖYLEMEZ

İmza: R E T

ONAY

Bu Tez, Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Yönetim Kurulunun/...../ 2019 tarih ve sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Abdulnasır SÜT
Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans Tezi olarak hazırladığım “*Folklorê Dewanê Madira, Xelika û Çirê ê Siirt Baykan*” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

12 /12 /2019

Ramazan EROĞLU

TEDEYÎ

XULASA	X
ÖZET	XI
ABSTRACT	XII
VATEYO VÊRÎN	XIII
LÎSTEYÊ RESÎMAN	XIV
KILMNUŞTEYÎ	XV
DESTPÊK	1
Zazakî di Xebatê ke Seba Folklorî Virazîyayî	1
Dehkerayê Tezî	6
Armancê Tezî	6
Muhîmîyê Tezî	6
Metodê Tezî	7

QISMO YEWIN

1. XUSUSÎYETÊ DEWANÊ INA MINTIQA	8
1.1. Daşinasnayışê Mintiqayî.....	9
1.2. Tarîxê Inê Dewan	9
1.3. Xususîyetê Coxrafî û Fîzîkî yê Inê Dewan.....	15
1.3.1. Xususîyetê Coxrafî û Fîzîkî yê Dewa Madira.....	15
1.3.2. Xususîyetê Coxrafî û Fîzîkî yê Dewa Xelika	16
1.3.3. Xususîyetê Coxrafî û Fîzîkî yê Dewa Çirê	16
1.4. Xususîyetê Îklîmî yê Inê Dewan.....	17
1.4.1. Xususîyetê Îklîmî yê Dewa Madira	17
1.4.2. Xususîyetê Îklîmî yê Dewa Xelika.....	17
1.4.3. Xususîyetê Îklîmî yê Dewa Çirê.....	18
1.5. Rewşa Ekonomîyê Inê Dewan.....	18
1.6. Nufusê Inê Dewan	18
1.7. Perwerdeyê Inê Dewan.....	20

QISMO DIYIN

2. ESERÊ EDEBÎYATÊ ŞARÎ YÊ INÊ DEWAN	21
2.1. Tewrê Menzumî	21
2.1.1. Lawîkî (Kîlamî, Deyîrî).....	21
2.1.1.1. Ziraw	21
2.1.1.2. Xelawo	22
2.1.1.3. Cînarê	23
2.1.1.4. Eşq.....	24

2.1.1.5. Tu Pehlewanî.....	25
2.1.1.6. Dîlberê.....	27
2.1.2. Manîyî (Vuniek).....	28
2.1.2.1. Merdo.....	29
2.1.2.2. Mewanî.....	29
2.1.2.3. Weso.....	29
2.1.2.4. Ayşê.....	30
2.1.2.5. Kila Sorê.....	30
2.1.2.6. Keçîka Seydê.....	31
2.1.2.7. Bi Zivire Veka Gule.....	31
2.1.3. Lorikî.....	32
2.1.3.1. Leyla.....	32
2.1.3.2. Lawo.....	33
2.2. Tewrê Mensurî.....	34
2.2.1. Sanikî (Estanekî).....	34
2.2.1.1. Keçelo.....	34
2.2.1.2. Hîrî Heywanî.....	35
2.2.1.3. Merdim û Verg.....	36
2.2.1.4. Hesp û Lue û Verg.....	37
2.2.1.5. Lue û Heş.....	38
2.2.1.6. Verg û Ferxike Cê.....	39
2.2.1.7. Teyrê Bum.....	39
2.2.1.8. Şêr.....	40
2.2.1.9. Rowî û Gur.....	42
2.2.2. Efsaneyî.....	44
2.2.2.1. Efsaneya Pepukî.....	45
2.2.2.2. Efsaneya Kerre Malosîya.....	46
2.2.2.3. Efsaneya Kerre Şîlaşî.....	46
2.2.2.4. Efsaneya Birayê Dew û Birayê Aqil.....	46
2.2.3. Fikrayî.....	47
2.2.3.1. Tersa Cinî.....	48
2.2.3.2. Dede Mecît.....	49
2.2.3.3. Hacî Mecît.....	49
2.2.3.4. Fikraya Valî.....	50
2.2.4. Hikayeyî.....	50
2.2.4.1. Hikayeya Mîr û Dewij.....	51
2.2.4.2. Hikayeya Padişah.....	52

2.2.4.3. Hîkayeya Birey.....	53
2.2.4.4. Hîkayeya Eynî.....	53
2.2.4.5. Hîkayeya Seyda û Feqî.....	54
2.2.4.6. Hîkayeya Mar û Mahkûmî.....	56
2.3. Têmîyanê Tewrê Menzum û Mensurî.....	57
2.3.1. Vateyê Verînan.....	57
2.3.2. Îdyom.....	60
2.3.3. Çibenokî.....	60
2.3.4. Duayî (Waştîş).....	61
2.3.5. Zewtî.....	63

QISMO HIRÊYIN

3. KULTURÊ INÊ DEWAN	65
3.1. Demê Vîyartî (Bîyayîş, Zewicîyayîş û Merg).....	65
3.1.1. Bîyayîş.....	65
3.1.1.1. Demê Vernîya Bîyayîşî.....	65
3.1.1.2. Bîyayîş ra Dima.....	65
3.1.2. Zewicîyayîş.....	66
3.1.2.1. Emrê Zewacî.....	66
3.1.2.2. Kêna Waştîş.....	67
3.1.2.3. Nîşan.....	67
3.1.2.4. Dest Pêkerdişê Veyveyî.....	67
3.1.2.5. Kêna Guretiş.....	68
3.1.2.6. Mari Birnayîş (Nîkaha Resmî û Dînî).....	68
3.1.2.7. Şewê Gerdekî.....	69
3.1.3. Merg.....	69
3.1.3.1. Nîşanê Mergî.....	69
3.1.3.2. Xeberê Cenazeyî.....	70
3.1.3.4. Nimaj û Telqînê Cenazeyî.....	70
3.1.3.5. Kendîşê Mezeli.....	71
3.1.3.6. Tazîye.....	71
3.2. Huquqê Şarî.....	72
3.2.1. Huquqê Keyeyî.....	72
3.2.2. Mêmandarî.....	72
3.2.3. Hetkarî Kerdîş.....	72
3.2.4. Mîras.....	73
3.3. Kincê Şarî.....	73
3.3.1. Kincê Mêrdan.....	73

3.3.2. Kincê Cinîyan	74
3.4. Bawerîyê Şarî.....	75
3.4.1. Bawerîyê Merdimî	75
3.4.2. Bawerîyê Heywanî	77
3.4.3. Bawerîyê Tîj û Aşmî.....	78
3.4.4. Bawerîyê Tebîetî.....	78
3.4.5. Bawerîyê Hewnî	78
3.4.6. Bawerîyê Nezerî	79
3.4.7. Bawerîyê Nebatî	79
3.4.8. Bawerîyê Werdî.....	80
3.4.9. Bawerîyê Rojî.....	80
3.5. Roşanê Dînî û Milî.....	81
3.5.1. Roşanê Dînî	81
3.5.2. Roşanê Milî.....	81
3.6. Rojê Muhîmî	81
3.7. Kayê Şarî.....	82
3.7.1. Kayê Qijan.....	82
3.7.1.1. Xoçke	83
3.7.1.2. Kelî.....	83
3.7.1.3. Domlaba	83
3.7.1.4. Vînî.....	83
3.7.1.5. Tekme.....	83
3.7.1.6. Make.....	83
3.7.1.7. Kembalî	84
3.7.1.8. Neberge	84
3.7.1.9. Xoçke (Varyant 2).....	84
3.7.1.10. Pêncokî.....	85
3.7.1.11. Bire	85
3.7.1.12. Hola Moda.....	85
3.7.1.13. Holî.....	86
3.7.1.14. Şartokê.....	86
3.7.2. Kayê Pîlan.....	86
3.7.2.1. Dama	86
3.7.2.2. Amanc	87
3.8. Xususîyetê Fekkî û Leqeban.....	87
3.9. Weşkerdişî.....	88
3.9.1. Weşkerdişê Merdimî.....	88

3.9.2. Weşkerdîşê Heywanî	89
3.10. Muzîkê Şarî	90
3.11. Werdê Şarî	90
3.11.1. Runa Keye	91
3.11.2. Penîra Keye.....	92
3.11.3. Xuse	93
3.11.4. Şelgem û Goşt.....	94
3.11.5. Dan.....	95
3.11.6. Kengerî	96
3.11.7. Kutlik	96
3.11.8. Çîkofte	97
3.11.9. Pîçik	97
3.11.10. Tirşîna.....	97
3.11.11. Awka Şerbetî	98
3.11.12. Awka Reyhanî	98
3.12. Kerametê Şarî.....	99
NETÎCE	101
ÇIMEYÊ FEKKÎ	102
ÇIMEYÎ	103
ÎLAWİYÎ	105

XULASA

Ina xebat di “*Folklorê Dewanê Madira, Xelika, û Çirê ê Siirt Baykan*” sero ameyo vindertiş. Destpêk di manayê çekuya folklorî çîyo û folklor hetê komelan ra senî yeno zanayîş ma înan ra bahs kerd. Ay ra pê wexto verîn ra biger hetanê eyrû mîyanê Zazayan di cayê ino terîm ça da yo û çekuya folklorî, kulturî sero senî tesîr kerdo, ma inê dahkerayan sero vindertî. Ma inê ra wet destpêk di Zazakî di xebatê ke seba folklorî virazîyayî, dehkerayê tezî, armancê tezî, muhîmîya tezî û metodê tezî sero vindertî.

Ma qismo yewin di daşinasnayışê mintiqayî, tarîxê inê dewan, xususîyetê coxrafî û fizîkî yê inê dewan, xususîyetê îklîmî yê inê dewan, rewşa ekonomî yê inê dewan, nufusê inê dewan û perwerdeyê inê dewan sero vindertî.

Ma qismo dîyîn di edebîyatê şarî sero vindertî. Edebîyatê şarî di tewrê menzumî û mensurî çîyo û ino rêz di kamcîn tewir kamcîn grub di ca geno ma derheqê înan di malumat da.

Ma qismo hirêyin di zî demê vîyartî (bîyayîş, zewicîyayîş û merg) huquqê şarî, kincê şarî, bawerîyê şarî, roşanê dînî û milî, rojê muhîmî, kayê şarî, xususîyetê fekkî û leqeban, weşkerdîşî, muzîkê şarî, werdê şarî û kerametê şarî sero vindertî û nimûneyî dayê.

Çekuyê Kiltî: Zazayî, Edebîyatê Şarî, Kultur, Folklor.

ÖZET

Bu çalışmada “*Siirt Baykan Çukurca, Ardıçdalı ve Meşelik köylerinin Folkloru*” incelenmiştir. Giriş kısmında “Folklor” sözcüğünün anlamının ne olduğu ve folklor sözcüğünün toplumlar tarafından nasıl bilindiğinden bahis edilmiştir. Daha sonra ise eski zamanlardan tutup günümüze kadar Zazalar arasında bu terimin yerinin nerede olduğu ve folklor sözcüğünün kültür üzerinde ne gibi bir etkisinin olduğu ile ilgili konular üzerinde durulmuştur. Girişte bunlar dışında Zaza dilinde folklor alanında yapılmış olan çalışmalar, tezin konusu, tezin amacı, tezin önemi ve tezin metodu üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın birinci bölümünde, bölgenin tanıtılması, köylerin tarihi, köylerin fiziki ve coğrafik özellikleri, köylerin iklim özellikleri, köylerin ekonomik durumu, köylerin nüfusu ve köylerin eğitimi üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın ikinci bölümünde, halk edebiyatı üzerinde durularak, halk edebiyatında manzum ve mensur türlerin neler olduğu ve bu sıralamada hangi türün hangi gruba ait olduğuna dair bilgiler verilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise geçiş dönemleri (doğum, evlilik, ölüm) halk hukuku, halk giyimi, halk inanışları, dinî ve millî bayramlar, önemli günler, halk oyunları, lakaplar ve ağız özellikleri, tedaviler, halk müziği, halk yiyecekleri ve halk kerametleri gibi konular üzerinde durularak örnekler verilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Zazalar, Halk Edebiyatı, Kültür, Folklor.

ABSTRACT

In this study, “*Folklore of Çukurca, Ardıçalı and Meşelik villages in Baykan, Siirt*” was examined. In the introduction, the meaning of word ‘folklore’ explained and the perception of this word by societies have been mentioned. Then, subjects such as the place of this word among the Zaza societies from old times to today and the effect of the word ‘folklore’ on culture have been emphasized. Beside these, studies conducted about folklore in the Zaza language, the subject of the thesis, the aim of the thesis, the importance of the thesis and the method of the thesis have been emphasized in the introduction.

In the first part of the study, the introduction of the region, the history of the villages, the economic status of these villages, the physical and geographical characteristics of these villages, the climate of the villages, the population and education of the villages have been emphasized.

In the second part of the study, folk literature has been emphasized and information about the verse and prose types in folk literature and which genre belongs to which group have been given.

In the third part of the study, topics such as transitional periods (birth, marriage, death), folk law, folk clothing, folk beliefs, religious and national holidays, important days, folk dances, nicknames and mouth features, treatments, folk music, folk food and folk miracles have been emphasized and examples have been given.

Key Words: Zazas, Folk Literature, Culture, Folklore.

VATEYO VÊRÎN

Xebatê arêdayîşî, ma eşkenê vajî ke xebatê “*zanayîşê şarî*” mîyanê komelan di yo ûnsuro muhîm hesibyeno. Çimkî eserê edebîyatê fekkî, mîyanê şarî di bi xebatê arêdayîşî vila benî. Miletî, seba ke folklorê xu, kulturê xu, cuwîyayîşê xu ûsb neql bikê, inê xebatan ra îxtîyaç vînenî. Mîyanê miletî di inê xebatan ra bi Tirkî “*Monografi*” vajîyena. Monografî, inê rewşan di manayêka pîl gena. Millet, peynîyê inê xebatan di mîrasê kulturê xu neql kenî.

Arêdayox, dest pêkerdişê ina xebat di seba qeyd kerdişê tayê xususîyetan zaf zahmetî uncêno. Nimûne, inê xebatan di vatoxî, zafonê eserê xo yê fekkî binek kerdî xu vîr yan zî nêyenî vîre yîn. Yo zî nuştîşê xebatî di yeno meydon. Arêdayox, seba raştîyê xebatî goreyê vatoxan nuseno. Eke nuştîş di xeletî estbi, înan raşt nêkeno. Eke tayê cumleyê vatoxan di xeletîyê gramerî estbi, înan zî raşt nêkeno. Çimkî inê xususîyetan, nêzanayîş ra nîyî. Arêdayox, nêwazeno vateyê înan bivurnî.

Xebatê arêdayîşî di yo çîyo tewr muhîm ziwan hesibîyeno. Eserê xebatê arêdayîşî hetê arêdayox ra gereka yo hewayo weş û germ di bivirazîyo û hadre bibo. Peynî di zî xebatê arêdayîşî yanî bi Tirkî xebatê Monografî, xususîyetê inê rewşon ra dima nusîyeno.

Verê verkan şewirmendê tezê mi Dr. Öğr. Üyesi Nebi BUTASIM ra, dima heme muallimê xu yê lîsans ra, Reîsê Beledîyeya Hz. Veysel Karanî Murat Akgün ra, Mudîrê Perwerdeyê Milî yê Siirt Baykan Mehmet Eşref Altun ra, humterem Remzi Sarsılmaz, Şerif Sarsılmaz, Asim Gülmez û merdimî bînan ra ez yo bi yo teşekur keno.

LÎSTEYÊ RESÎMAN

Resimo 1: Mintiqayê xebatê ma	9
Resimo 2: Derheqê tarîxê inê dewan di	13
Resimo 3: Dewa Madira	15
Resimo 4: Dewa Xelika	16
Resimo 5: Dewa Çirê	17
Resimo 6: Nufusê Inê Dewan (Mudîrîyê Nufusê Siirt Baykan)	19
Resimo 7: Dibistanê Dewa Xelika (Ardıçdalı)	20
Resimo 8: Wendişê Azanî	66
Resimo 9: Cayê Tazîye (Dewa Madira)	71
Resimo 10: Yo keye yê dewa Çirê (Çukurça Köyü)	72
Resimo 11: Lastîkê Qundura	74
Resimo 12: Fistanê Cinîyan	75
Resimo 13: Tirbeya Hz. Veysel Karanî	76
Resimo 14: Tirbeya Xanîyê Reş	76
Resimo 15: Tirbeya Quba Zila	77
Resimo 16: Dara Tuyê Kaso (Dewa Madira)	80
Resimo 17: Roja Yadkerde yê Hz. Veysel Karanî	82
Resimo 18: Xoçke	85
Resimo 19: Hola Moda	85
Resimo 20: Dama	87
Resimo 21: Sîr	89
Resimo 22: Meşk	91
Resimo 23: Runa Keye û Meşk	92
Resimo 24: Penîra Keye	93
Resimo 25: Xuse	94
Resimo 26: Cayê Şelgemî	95
Resimo 27: Dan	95
Resimo 28: Kenger	96
Resimo 29: Kutlik	97
Resimo 30: Awka Reyhan	98
Resimo 31: Mela Abdulkadir	99

KILMNUŞTEYÎ

b.	: bionî
b.t.	: bi Tirkî
b.z.	: bi Zazakî
e.v.	: eynî vatox
h.	: hecî
hz.	: hezretî
i.m.	: ino merdim
p.	: pel
s.	: sayfa
TDK	: Türk Dil Kurumu
ûsb.	: û sey bînan
y.t.	: yo tewir

DESTPÊK

Çekuya folklorî dora verîn serra 1846 di hetê folklorîstê îngîlîzan “William J. Thomas” ra şixulyawa. “Ferhengê Îngîlîzkî di “Folk” yeno manaya şarî û “Lore” zî yeno manaya zanayîş. Tîrkî di ina çeku ra “Folklor” vajîyena.¹ Dima heta ke Thomas, derheqê folklorî de ina vate nêvatîbî, seba folklorî “edebîyato popûler” yan kî “antîkîteya popûlere” ameyêne vatene.² Lehçayanê Kurdî ra Kurmanckî de seba termê "folklor"î "zargotin" û "zanista gel", Sorankî di "xelknasî" û Kirmanckî de "şarnasî" yeno vatene³. Inê vateyî mojneno ma ke manayê çekuya folklorî zaf hîra ya.

Folklor, mîyanê şarî di zaf muhîm hesabîyeno. Çimkî folklor hem kulturê şarî, hem cuwîyayîşê şarî, hem zî erf û adetî şarî yo. Yo hetê ra zî, kilamê şarî, hîkayeyê şarî, hadîseyî şarî ûsb, hem têkîlîyê inê xususîyetan hem zî netîceyê têkîlîyê inê xususîyetan mojneno ma. Ino semed ra folklor, bi kilmî kulturê mîletî temsîl keno. Mîlet, bi folklorê xu, cuwîyayîşê xu û zîwanê xu yenî vîr.

Zazayî, tarîxê verîn ra biger hetanê êyru folklorê xu sero zaf vindertî. Coka ino xususîyet mîyanê Zazayan di zaf muhîm o. Folklorê Zazayî pîyor pîya heme mintiqayan di zaf dewlemend o. Mintiqayê Çewligî, Diyarbekirî, Bidlisî, Xarpêtî, Ruhayî, Semsurî, Muşî, Batmanî, Sêrtî ûsb ina wezîyet ra nimûne ya û folklorê inê bajaran cîya yî. Ina hal yo çîyo xirab nîyo, yo çîyo hol o. Çimkî kultur pê qîsey kerdiş û cuwîyayîş beno vila. Zazayî, exlebî serranê peyînan bi xebatê xu yê folklorî di ino halî mojnênî ma.

Êyru kultur û folklorê Zazayî ser xebatê cigarayîşî roj bi roj benî zîyed. Ino wezîyet mojneno ma ke hîşyar bîyayîşê mîletan bedilîyeno. Peynî di zî ma fahm keno ke xebatê sey ina xebat, literaturê Zazakî di yo cayo muhîm genî.

Zazakî di Xebatê ke Seba Folklorî Virazîyayî

Zazakî di metnê folklorî ê verîn ay P. Lerchî yê. “*Wextê herbê Qirimî de destê hukmatê Smolensî de, mabenê zobî esîranê tirkan de kurdî kî estbî. Akedemîya îlman, P. Lerch ruşna mîyanê nê esîran. P. Lerch, alimo verên o ke krîtîkê metnanê Kurdî weşaneno. (1856-1858)*”⁴ P. Lerch seba kulturê inê esîran bişinasno, bi inê esîran, derheqê zîwan, kultur, erf û edeton di

¹ B. Folklor, Tarîxê Ciresayîşî: 12.06.2019 Saet:15.55, <https://www.turkedebiyati.org/folklor.html>

² Nadire Guntaş Aldatmaz, *Folklorê Kirmancan Ser o Cigêrayîşê*, Weşanê Enstîtuya Ziwananê ke Tirkîya de Ciwîyenê ya Unîversîteya Artuklu ya Mêrdînî, (Tezê Masterî), Mêrdîn 2013, p. 4.

³ Kafur Seçilmek, *Edebîyatê Fekki Yê Kirmanckî (Zazakî) Yê Mntiqaya Sêwregi*, Weşanê Enstîtuya Ziwananê ke Tirkîya de Ciwîyenê ya Unîversîteya Artuklu ya Mêrdînî, (Tezê Masterî), Mêrdîn, 2018, p. 7.

⁴ Basil Nikitine, *Kürtler*, Örgün Yayınları, İstanbul 2008, s. 513.

roportaj keno û 7 metnê Zazakî qeyd keno. Inê metn, hetê nuştox M. Malmisanij ra bi alfabe ya latîni ya Kurdkî newe ra nusîyayî û serra 1986 di kovara “*Hêvî*” di çap bîyî.⁵ Dima “*Kitabê Edebîyatê Kirmanckî ra Nimûneyî*” di inê tekstê Peter Lerch weşanîyayî.⁶ Ay ra pê xebata dîyîn, hetê ziwanşinasê Alman Albert von Le Coq ra serra 1902 di Şam di neşîr bîya. Nuştox, xebatê xu di çend hebî hikayeya Kurmancî û Zazakî arêdayî û bi nameyê “*Kurdische Texte/Kürtçe Metinler*” 1903 di Berlin di çap kerdo.

Ziwanşinasê Alman Oskar Mann benatê serranê 1906-1907 di mintiqayê Sewregî di tayê xebatan kerdo. Dima Karl Hadank inê xebatî newe ra nuşto û bi nameyê “*Mundarten der Zaza*” serra 1934 di neşîr kerdo.⁷ Derheqê folklorê Zazayî di tayê kitabe ke ziwanşinasê xerîban nusîyayî zî estî. Nimûne, “*Dêrsîm, Raywanî û Cografya*” înan ra yew o. Ino kitab ewilî 1900 di, Tiflîs de bi Armenîkî weşanîyo û serra 2010 di Zazakîyê ci zî weşanîyo. Ma eşkenî vajî ke wexto verîn di folklerê Zazayî ser zafonê ziwanşinasê xerîban cigêrayîş kerdî. Inê metnan ra dima xebatê Zazakî hetanê seserra 20. û 21. de bîyî. Inê xebatî, pêserok û rojnameyan di neşîr bîyî.

Pêserok û Rojnameyî

Rojnameya *Roja Newe* (Îstanbul, 1963), Kovara *Özgürlük Yolu* (Ankara, 1975), Rojnameya *Roja Welat* (Ankara, 1977) û Kovara *Dewrimci Demokrat Gençlik* (Îstanbul, 1978) di tayê nuştayê folklorî yê Zazakî weşanîyayî. Xususîyetê tewr muhimê inê metnî ino ke nuştîşê Zazakî yê ewilîn inê pêserok û rojnameyan di weşanîyayî. Ay ra pê Rojnameya *Welat* (Îstanbul, 1992), Rojnameya *Azadi* (Îstanbul, 1992), Rojnameya *Welatê Mê* (Îstanbul, 1994), Rojnameya *Dengê Azadi* (Îstanbul, 1994), Rojnameya *Rohani* (Îstanbul, 1995), Rojnameya *Azadiya Welat* (Îstanbul & Diyarbekir, 1996), Rojnameya *Hêvî* (Îstanbul, 1996)⁸ di tayê metnê folklorî yê Zazakî (hikayeyî, estanekî, vateyê verînanî ûsb) û tayê nuştayê Zazakî (roportaj) weşanîyayî.

Kovara *Dengê Komkar* (Frankurt & Köln 1979)⁹ di nezdîyê 22 hebî nuştayê folklorî yê Zazakî esta.

Kovara *Tîrêj*, (1979-1997) hetê Malmîsanij û çend embazanê ey ra weşanîya. Çahar humarê ina pêserok neşîr bîya. Hîrê humara verîn Îzmîr di, humara peyîn zî Stockholme di

⁵ M. Malmisanij, (P. Lerch - Qawxê Nêrib û Henî), *Kovara Hêvî*, Humare 5, Parîs 1986, p. 88-91.

⁶ Kadri Yıldırım, İbrahim Bingöl, Roşan Lezgîn, *Edebîyatê Kirmanckî ra Nimûneyî*, Weşanê Enstîtuya Ziwananê ke Tirkîya de Cîwiyenê ya Unîversîteya Artuklu ya Mêrdînî, Mêrdîn 2012, p. 21-38.

⁷ Ercan Çağlayan, *Zazalar*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2016, s. 101.

⁸ Mutlu Can, *Sözden Yazıya Zazaca*, (Edit: Nurettin Beltekin-Ahmet Kırkan), Peywend Yayınları, İstanbul 2019, s. 266, 267, 277, 279, 280, 281, 283, 285.

⁹ Mutlu Can, s. 269.

neşîr bîya. Ina pêserok sey ê bînan nîya. Çimkî xususîyetê tewr muhîmê ina pêserok, ina ke hem bi Kurmancî hem zî bi Zazakî weşanîya.

Kovara *Armanc* (Stockholm, 1979)¹⁰ di roportajê M. Malmisanij “*Mi Şêx Se’îd Dî*”, tayê zî efsaneyê folklorî yê Zazakî û yo ferhengê Zazakî - Avestakî - Kurmanckî weşanîya.

Kovara *Hêvî*, serra 1985 di hetê Enstîtuya Kurdî ya Parîsî ra weşanîya. Mîyanê ina pêserok di derheqê nuşteyê folklorî yê Zazakî, metnê klasîk ê Zazakî û gramerê Zazakî di malumat estî.¹¹ Heşt humarê ina pêserokî neşîr bîya.

Kovara *Berhem* (Stockholm, 1988)¹² di tayê nuşteyê Zazakî weşanîyayî.

Kovara *Deng*, (Îstanbul, 1989) ina pêserok sey pêseroka bînan nîya. Seba nuşteyê Zazakî yê folklorî tedi estî, ma ina rêz di qebl kenî. Nêzdîyê 15 hûmarê aye di nuşteyê Zazakî weşanîyayî.

Kovara *Nûbihar*, serra 1992 di Îstanbul di dest bi weşanî kerda. Ina pêserok inka zî weşanayîşê xu dewam kena. Ina pêserok ewil ra hetanê inka zî metnê folklorî yê Zazakî neşîr kena.

Kovara *Zendî*, hetê Enstîtuya Kurdî ya Îstanbulî ra weşanîya. Ina pêserok serra 1994 di îstanbul di dest bi weşanî kerda. Ina pêserok di tayê nuşteyê folklorî yê Zazakî estî. Humara peyînê ina pêserok serra 2008 di neşîr bîya.

Kovara *Çira*, (Stockholm, 1995)¹³ bi nameyê “*Komeleya Nuştoxanê Kurdan ya Swêdî*” Swed di weşanîya. Wayirê ina pêserok M. Malmisanij o. Ina pêserok di metnê folklorî ke sey hîkaye, şîr, ûsb weşanîyayî.

Kovara *Vate*, ina pêserok hetê Grûba Xebate ya Vateyî ra weşanîya. Ina pêserok serra 1997 di Stockholm di dest bi weşanî kerda. Hetanê hûmara 20, Îstanbul di weşanîya û heta nika zî weşanê xo dewam kena. Armancê awanîya ina grub, aqîdeyê raştnuştîşê Zazakî ya. Xususîyetê tewr muhîmê ina pêserok o ke heme bi Zazakî nusîyaya. Ina pêserok serra 1997 ra biger hetanê êyru weşanîyê xu dewam kena. Pêseroka vate di metnê folklorî zî esta. Sey sanikî, deyîrî, vateyê verênanî, fikrayî, îdyomî. Grûba Xebate ya Vateyî û pêseroka Vate, seba raştnuştîş û foklorê Zazakî zaf muhîm a.

¹⁰ Mutlu Can, s. 270.

¹¹ İbrahim Dağılma, (Sernuşteyê “pêseroka Kurmancî ya ke mîyan di metnê Zazakî estî”), *Dersê Edebîyatê Zazaya Modern*, , p. 17.

¹² Mutlu Can, s. 275.

¹³ Mutlu Can, s. 282.

Pêseroka *Vir* (Mecmuaya *Vir*)¹⁴ Ina pêserok serra 2016 di Bingol di dest bi weşanî kerda û inka zî weşanîyê xu dewam kena. Pêseroka *Vir*, qê edebîyat û folklorê Zazakî mecmuayêka newe neşîr ra dest pêkerd. *Vir* di estanikan ra hetê vateyî verînan, şîran ra hetê hîkaye ûsb, bi kilmî eserê edebîyatê fekkî ca genî. Heyetê vetişê mecmuaya *Vir* di malimî Unîversîteya Bingolî ca genî. Mesulê mecmua Mehmet Aslanoğulları, mudirê nuştîşî Ayetullah Karabeyeser o, edîortîyê mecmua zî Murat Varol keno. Hetanê inka 8 humarê ina pêserokî neşîr bîya.

Kitabê Zazakî yê Folklorî

Kitabê verîne Zazakî yê folklorî, kitabê M. Malmîsanij o. Ino kitab hetê nuştux ra bi nameyê “*Folklorê Ma ra Çend Numûney*” weşanîyo. Ino kitab dora verîn serra 1991 di Swêd di, dima serra 1991 di Ankara di, ê peyîn zî serra 2000 di Îstanbul di neşîr biyo. Kitabê Zazakî yê folklorî ke neşîr bîyî zafî labelê ma nêşkenî heme arê bidî. Kitabê ke ma tesbît kerdî inê yî bi rêza kronolojîk:

Mustafa Duzgun, *Çend Sanikê Ma/Çend Çirokên Me*, Weşanxaneyê Berhemî, 1993.

J. Îhsan Espar, *Estanikî û Deyîrê Ma*, Çapa yewine: Weşanên Rewşen, 1995. Çapa dîyîne: Weşanxaneyê Vateyî, 2004.

Seîd Verroj, *Folklorê Kurdî; Kurmancî û Dimilî*, 1995.

Munzur Çem, *Luye be Bîza Kole Ra*, Weşanên Komkar, 1998.

Hamdî Ozyurt & Memê Koêkorta, *Daka Pire u Lüya Dızde*, Weşanxaneyê Tîj, 1998.

Seyîdxan Kurij, *Wayê Hot Birayûn: Sanikan û Deyîranê Çewlîgî ra*, Weşanên Arya, 2002.

Hamdî Ozyurt, *Dîvdîv: Sanika Şarî*, Weşanên Arya, Serra 2002.

Malmîsanij (newe ra nuştux), *Pîre û Luye: Folklorê Kurdî ra*, Weqfa Kurdî ya Kulturî li Stockolmê, 2004.

Seyîdxan Kurij, *Filît û Gulîzar*, Weqfa Kurdî ya Kulturî li Stockolmê, 2004.

Feyza Adabeyî, *Estanikanê Sêwregî ra*, Weşanxaneyê Vatey, 2005.

Mîhanî Licokic, *Sanikan û Deyîranê Licê ra*, Weşanxaneyê Vateyî, 2007.

Çetîn Satici, *Şalîl û Bilbil*, Mezopotamien-Verlag, 2007.

Seyîdxan Kurij, *Arwûnçî û Lûy: Sonikî Çoligî*, Enstîtuya Kelepurê Kurdî-Şaxê Duhokî, 2009.

Sanikê Vateyî, Weşanxaneyê Vateyî, 2009.

¹⁴ B. *Vir*, (Edit: Murat Varol), Duyes Basın Yayınları, İstanbul 2019.

Roşan Lezgîn, *Sanikanê Dîyarbekirî Ra Guldesteyêk*, Enstîtuya Kelepurê Kurdkî-Şaxê Duhokî, 2009.

Huseyîn Ballikaya, *Dêvo Kor: Estanikanê Gimgimî ra*, Weşanxaneyê Vateyî, 2010.

Alî Beytaş, *Şaîsmayîl: Estanikanê Gimgimî ra*, Weşanxaneyê Vateyî, 2012.

Alî Aydın Çîçek, *Sayê Marû: Estanikanê Xinis û Tekmanî ra*, Weşanxaneyê Vateyî, 2012.

Turan Erdem & Orhan Erdem, *Kürtçe Dil Dersleri-Zazaca Hikâyeler (Dersên Zuwenê Kurdkî-Zazakî û Sonikî)*, Weşanxaneyê Arya, 2012.

Sîyamend Mîrvanî [Îrfan Sîmsersîkij], *Kal Mûsênî Zeydûnû: Folklorê Mîyaran ra*, Weşanxaneyê Vateyî, 2012.

Prof. Dr. Kadri Yıldırım & İbrahim Bingol & Roşan Lezgîn, *Edebîyatê Kirmanckî ra Nimûneyî*, Weşanê Enstîtuya Ziwananê ke Tirkîya de Ciwîyenê ya Unîversîteya Artuklu ya Mêrdînî, 2012.

Nadîre Guntaş Aldatmaz, *Sanikanê Mamekî ra*, Weşanê Enstîtuya Ziwananê ke Tirkîya de Ciwîyenê ya Unîversîteya Artuklu ya Mêrdînî, 2013.

Suphî Aydın, *Henarek: Kitab Sonikon*, Weşanên Apec, 2013.

Îsmet Bor, *Vistonikê Dadîye Mi*, Weşanxaneyê Roşna, 2013.

Huseyîn Ballikaya, *Hemedok: Estanikanê Gimgimî ra*, Weşanxaneyê Vateyî, 2014.

Murat Çîçek, *Meşa Dengize: Estanikanê Gimgimî ra*, Weşanxaneyê Vateyî, 2014.

Nadîre Guntaş Aldatmaz, *Folklorê Kirmancan Ser o*, Weşanxaneyê Roşna, 2014.

Eren Kiliç, *Koramore*, Weşanxaneyê Fîno, 2014.

Seyîdxan Kuriy, *Arwûn û Lûy*, Weşanxaneyê Nûbiharî, 2014.

Îsmet Bor, *Mesel û Vistonikî*, Weşanxaneyê Roşna, 2015.

TZP Kurdî, serra 2015 di, seba domanan inê kitabban weşanayî:

Heş û Luye.

Luye û Zerrece.

Voreke û Verg.

*Wa Pêro To Rê Bo.*¹⁵

Dehkerayê Tezî

Dehkerayê ina xebatî, mintiqayê Siirtî, Qezayê Baykanî, mezrayê Hz. Veysel Karanî di folklor û kulturê hirî hebî dewan sero yo xebatê arêdayîşî yo. Mintiqayê Siirt Baykan, hetê edebîyatê fekkî yê Zazakî ra cayêko muhîm o. Xebatê ma, derheqê tarîx, kultur, erf û adetê dewan û edebîyatê fekkî ya mintiqayê Siirt Baykan di ya. Bi xususî, inê dehkerayan di nimûnê nusîyayî. Mîyanê inê nimûneyan di hetê edebîyatê fekkî ra 6 lawik, 7 manî, 2 lorî, 9 sanik, 4 efsane, 4 fikra, 6 hîkaye, 18 vateyê verînan, 4 îdyom, 4 çîbenok, tayê duayî û zewtî virazîyayî.

Armancê Tezî

Armancê ina xebatî, mintiqayê Siirtî, Qezayê Baykanî, mezrayê Hz. Veysel Karanî di folklor û kulturê hirî hebî dewan sero yo xebatê arêdayîşî hadre kerdiş û derheqê daşinasnayışê inê dewan di malumat viraştîş o.

Dewanê xebatê ma “*Madira, Xelika û Çirê*” yê ke hetanê inka sero yo xebat nêbîya û sero zaf malumat nênusîyaya. Gayeyê ma yê ewil ina ke, derheqê ina mintiqayî di yo xebat bivirazîyo û malumat bidiyo. Merdimî, eke biwazo ser Zazakî yo xebat bikê xebatê ma yê ke ma nuştî, yîn ra bena çimî. Coka ma ina xebat di waştî ke, edebîyatê Zazakî di yo karê ma yê şenik bibo.

Muhîmîyê Tezî

Semedê xelisnayışê ziwanan, xelisnayışê eseranê edebîyatê fekkî zaf muhîmî. Goreyê malumatê Unesco yî zî Zazakî eyrû binê xeterê vîndîbîyayîşî di yo. Seba ke xelisnayışê Zazakî, gereka xebatî bibê. Ino semed ra xebatê folklorî, zaf muhîmî. Zazakî di inê tewir xebatî şenikî. Inê serranê peyînan di xebatê folklorî roj bi roj bîyî zîyed. Labelê tayê mintiqayanê Zazayan di inê tewir xebatî nêvirazîyayî. Siirt Baykan di zî hetanê eyrû edebîyatê fekkî yê Zazakî yê ina mintiqa ser o xebatêka arêdayîş nêvirazîyaya.

Ina xebat ke seba kulturê yew mintiqa, eserê fekkî yê yew mintiqa ser virazîyayo, bi kilmî xususîyetê Zazayî mojnena. Waştîşê ma ke ina xebat, sey xebatê bînan lîteraturê Zazakî di ca bigero û kam ke biwazo mintiqayê ke sey xebate ma bişinaso, eşkenê ina xebat ra îstîfade bikero.

¹⁵ Kafur Seçilmek, *Edebîyatê Fekkî Yê Kirmanckî (Zazakî) Yê Mintiqaya Sêwregî*, Weşanê Enstîtuya Ziwananê ke Tirkîya de Ciwîyenê ya Unîversîteya Artuklu ya Mêrdînî, (Tezê Masterî), Mêrdîn, 2018, p. 18-20.

Metodê Tezî

Metodê ina xebatî, metodê qiseykerdişî (dîyalog) yo. Coka arêdayiş, bi zafî pê teknîkê roportaj virazîyena. Ino teknîk, hem derheqê kulturê miletî di hem zî derheqê edebîyatê şarî di malumat dano. Seba viraştişê röpörtajî çend hebî materyal lazimî. Arêdayox, ewilî gereka xu rî yo kamera bigero û dima vatox se vajo, gereka yo bi yo qeyd bikero. Xebatê arêdayişî di metodê dîyalogî zaf asano. Çimkî ino metod hem bi hewayê qiseykerdişî di vîyerenno hem zî qeydkerdişê tayê xususîyetan di arêdayox zaf zehmetî nêunceno.

Ina xebat di ewil, xebatê ke seba folklorê Zazakî virazîyayî, tespît biyî. Ay ra pê seba ke derheqê xususîyetê tarîx û kulturê ina mintiqa di malumat cigêrayiş bibo, ca û şexsê inê dewan tespît biyî. Peynî di zî persê arêdayişî ke seba röpörtaj virazîyayî, bi xususî inê dewan di dest bi kar biyî.

QISMO YEWIN

1. XUSUSÎYETÊ DEWANÊ INA MINTIQA

Ma ino qisim di daşinasnayîşê mintiqayî, tarîxê dewan, xususîyetê coxrafî û fizîkî yê dewan, xususîyetê îklîmî yê dewan, rewşa ekonomîyê dewan, nufusê dewan û perwerdeyê dewan sero vindertî û malumat viraştî.

Cuwîyayîşê Zazayî, tarîxê verîn ra hetanê rojê ma zaf bedilya yî. Ino semed ra mintiqayê cuwîyayîşê Zazayan zî zaf bedilya yo û name guretişê Zazayan zî hetê mintiqayan ra yonê qêdi vecîyeno vernîyê ma. Zazayî, inê rewşî, hetê nuştoxon û merdimê zanayan ra musenî. Ina ra pê, namê guretişê Zazayan û mezhabon, her yo ca di yonê qêdi yî. Nuştox Roşan Lezgîn kitabê xu yê “*Dersê Ziwani*” di derheqê name guretişê Zaza û Zazakî di hina vano: “*Lehçeya ma kirdkî ke panc lehçeyanê kurdkî ra yew a, bi çar nameyanê cîya-cîyayan name bena: “Kirdî, Kirmanckî, Dimilkî, Zazakî.”*”¹⁶

Ay ra wet, tîke aradayoxî zî derheqê ina wezîyetî di tena Zaza û Zazakî şixulyeni.¹⁷ Nuştox Abdulaziz Beki zî semedê namê guretişê Zazakî, kitabê xu yê “*Gramêr Zon Zazakî*” di çekuyê “Zazakî/dîmilckî/kirdkî” nusîyayo.¹⁸

Hetê mezhebon ra zî cuwîyayîşê Zazayî yonê qêdi yî. Zazayî, tayê mintiqayan di mezhebê Alewîti, tayê mintiqayan di mezhebê Sunnî (Şafi-Hanefi) ser, cuwîyayîşê xo ra dewam kenî. Nuştox Mesut Keskin, yo nuşteyê xu di derheqê ino wezîyet di hina vano: “*Hetê bawerî ra tayê mintiqayê sey Koçgiri, Dersim, Erzincan, Kuzey-Bingöl, Varto, Hınıs, Tekman, Çat, Sarız, Göle û Selim. Mezhebê Alewîti ser cuyenê û yê mendê zî mezhebê Sunnî ser cuyenê. Genç, Solhan, Hani, Kulp, Lice, Ergani, Dicle, Eğil, Silvan, Hazro, Mutki, Baykan, mezhebê Şafi ser, yo qismê Maden, Çermik, Çüngüş, Siverek, Gerger û Aksarayî zî mezhebê Hanîfi ser beno di qisim.*”¹⁹ Nuştox Ercan Çağlayan, kitabê xu yê “*Zazalar*” di derheqê ino wezîyetî di hina vano: “*Zazayê Tunceli, Koçgiri (Zara, Kangal, Divriği û İmranlı) Erzincan, Kiği, Varto, Çat, Tekman, Göle, Sarız û Selim, mezhebe Alewîti ser ê. Zazayê Bingöl, Genç, Solhan, Karlıova, Elazığ, Palu, Diyarbakır, Dicle, Eğil, Ergani, Hani, Hazro, Kulp, Lice, Baykan, Mutki û Siverek zî mezhebe Şafi ser ê. Sari di qêzayanê verocê Dîyarbekîrî sey Çermik û Cünbüş, Hınıs, Maden û yo qismê qêzayê Siverek zî mezhebe Hanîfi serê yê.*”²⁰

¹⁶ Roşan Lezgîn, *Dersê Ziwani*, Weşanxaneyê Roşna, Dîyarbekir 2014, p. 15.

¹⁷ Şahab Laçın, *Devirân û Manîyanê Gêli ra*, Weşanxaneyê Roşna, Dîyarbekir 2019, p. 9.

¹⁸ Abdulaziz Beki, *Gramêr Zon Zazakî*, Bingöl Üniversitesi Yayınları, Bingöl 2016, s. 17.

¹⁹ Mesut Keskin, “Zaza Dili”, *Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi*, Cilt. 1, Sayı. 1, İstanbul 2015, s. 94.

²⁰ Ercan Çağlayan, *Zazalar*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2016, s. 114.

Tiya di, di nuştox zî, derheqê mintiqayê xebatê ma di hetê mezhebon ra malumat danî û nuştox Ercan Çağlayan derheqê ino wezîyet di, yo resim²¹ nimûne dano. Mintiqayê xebatê ma, hetê mezhebon ra besteyê mezhebê “Sunnî/Şafi” ya. Hetê name guretişê Zazayan ra miletê ina mintiqa xu ra “Dimbilî” vanî. Derheqê ino hal di tayê çimeyan di malumat estî. Nimûne, Ercan Çağlayan eynî kitabê xu di derheqê çekuya “Dimilî, Dinbilî, Donbelî, Dunbelî”²² di malumat dano. Nuştox Bilal Zilan zî yo nuşteyê xu di derheqê inê çekuyan di zaf dikkat unceno.²³

1.1. Daşinasnayışê Mintiqayî

Ma ino qisim di daşinasnayışê Zazayanê verocî sero vindertî. Mintiqayê Siirtî²⁴, Qezayê Baykanî²⁵, mezrayê Hz. Veysel Karanî²⁶ ke ma derheqê ina mintiqa sero malumat viraştî. Ma cêr di xususîyetê cîyayî ê ina mintiqa sero vindertî.

Resimo 1: Mintiqayê xebatê ma²⁷

1.2. Tarîxê Inê Dewan

Ma derheqê tarîxê dewanê ina mintiqa di zaf cigerayîş kerdî. Sey tayê komelan, tarîxê inê dewan zî eşkere nîya. Labelê derheqê tarîxê inê dewan di hetê eşireton ra yo têkilî esta.

²¹ Ercan Çağlayan, s. 205.

²² Ercan Çağlayan, s. 35-39.

²³ Bilal Zilan, “Tarîxê Xonamekerdişê Kirdan”, *Bingöl Üniversitesi Yayınları, 2.Uluslararası Zaza Tarihi ve Kültürü Sempozyumu*, Cilt. 2, Sayı. 2, İstanbul 2012, s. 378- 384.

²⁴ B. Siirt, Tarîxê Ciresayışi, 21.06.2019 Saet:15.30, <http://www.siirt.gov.tr/tarih>

²⁵ B. Baykan, Tarîxê Ciresayışi, 22.06.2019 Saet:12.54, <http://www.siirt.gov.tr/baykan>

²⁶ B. Hz.Veysel Karanî, Tarîxê Ciresayışi, 23.06.2019 Saet:11.36, <https://yasayanislam.tr.gg/Veysel-Karani-Hz-.-.htm>

²⁷ B. Baykan, Tarîxê Ciresayışi, 24.06.2019 Saet:12.54, <https://twitter.com/siirtbaykan56>

Çimkî tarîxê inê dewan, tena eşîretan ser rasêno yewbînan û dewanê xebatê ma yewbînan ra yonê qêdi nêyena hesabnayîş. Coka ma derheqê tarîxê inê dewan di cîgerayîşê xu binek kerd derg û ma bi çend hebî merdîmî goştarî kerd.

Ma semedê tarîxê inê dewan di bi Alamettin Gülmez dir qalker. Goreyê ey, tarîxê inê dewan hina ya: “*Ma 1250 de ma Baxdat ra amey Basra Korfezî. Basra Korfezî de 1250 serrî de kalikê ma Sofî Xerzo bîyo. Sofî Xerzo jî başkomitan olarak jibona tina bөлga doğugünaydoğî İslamîyet yaymiş bikeranê. Başkomitan olarak Sofî Xerzo yê tayîn kerdî. Zemanê hew çax de Osmanlî de bîyo. Sofî Xerzo jî başkomitan olarak ameyo doğu-guneydogî bölgesi. Tiyay de însana jibona ku millet İslamîyetî yaymiş bikera. İslamîyet nişanê cînê bida, yo tebay weşîye, nêbizoriye de. Heralde ilmê cê jî gele bîyo. jibona ce awe baskomitan olarak yerşuyê ina bölge. 1250 de ku artık İslamîyet yaymiş kerdo. Pîştê ku gorîya xu vindertî. Di Lîce de ye jî weyde vinderto. Dîyarbakir (Lice) de 1300 de weyde zewîciyawo. Hirê hebî jîjekê ce virazîyayî. Zakî. Zak olarak ma vajme. Gede cê, hîrê hebî zakî ye. Namê yewî **Bilal** o. Name yewî **Sarmo**. Namê yewî jî **Muso** bîyê. [Hew çax kurmancî heno vanê Zazakî]. Edî Saro, belo û muso jîje cê bîyê. Edî millet cîne ra zedîyawo. Ma jî baxliye Saro yê. Saro zayê Sofî Xerzo yo. We jî sarm jî kalikê ma wo. Ma re vanê **Sarmî**. Eşîre ma ya a Çirri. 17 dewe cînê estî. Yo eşîra Baykan da manena. Sêrt de, Baykan de eşîra girde ya. Şikir Homa jî aşîra ma dewam kerna.*

*1850 de ma heno zanê, pîrê xo ra ma şunuyo. Lîce de weyde xunî²⁸ bîye, ku hewdu kuşte. Ameyê Sason. Sason jî weyde dîsa ka hewdu kuşte, pîya nêkerdê. Ameyê Kozlix. Yo dewa Kozlixî. Dewa Kozlixî jî weyde jî heralde dîsa bi xunî bîyê. [Tebay ku kalikê ma, ma ra vatê, pîlê ma]. Cora jî ameyê bi Çir. Ameyê bi Çir, di biray bîyê. Namê yewî **Cafer** bîyo. Namê yewî jî **Alî** bîyo. Alî cine rê Kêy Şerefî (Kêy Alîyê Unis) cine ra vanê. Ma re jî, Kêy Caferî jî Çir de Aşîre Çirî. Çir de maneno. Di biraye benê. Pîy cîne hew çax est bîyo. Wexte ku yenê bi Çir Ermenî weyde Çir de yo hebî Ermenî beno. Cire wejî hew çax nalbend²⁹ beno vanê. We bi xaîntîye kalikê ma kuşeno. Enî jîje kalikê ma jî Cafêr û Alî yîne jî bene bi girdî, yanî hew çax wurdî bene. Yo hebe wayê ce jî esta. 3 hebî jîjê cê est bîyê. Ku hew çax Ermenî dew de gele bîyê, mayê cinê jî zarî nêkerdo yanî jîjê xu rê vaca. Ca awa ra jîjê ce ku benî bi girdî, 14-15 serre. Şonê milletî mîyan, jîjekan mîyan. Jîjê cî Ermenî ew file beno. Cîne rê vano:*

- Law pîyê ma pî şima kuştö. Şima homa tîy de mujulyenê. Ku tabîye kernê ra cîne. Hîne jî aciz benê. Yene bi keye, may xu rê vanê:

²⁸ B.z: Bigonî.

²⁹ B.z: Asinkar.

- *Dadê ya ku tu vacê pîyê ma ameyo kuştiş yan jî xu rê merdo. Raşt vace. Pîy ma çî bîyo ci.*

Mayê xu zorlamîş kernê. May cînê jî nêgono vaca. En son mayê xu ra vanê:

- *Ya ku ti vace ya jî ma to bikuşme. Pîştî ce vanê mayê cine ci ra nêxelisiyena. Hine jî 15-16 serre benê. [Ka êdî ameyo bi nim, artik zorîye qabul nêkernê]. Ca awa ra zorîye cîne gele şono. Mayê cine vanê:*

- *Wulla filan Ermenî [namê ce jî belkî pilê ma zanê, ama ez nêzana] filan Ermenî ewe ku nim kuneno, demîrî filan virazeno ye pîyê şima kuştî. Mayê cine jî cine ra raştîye vana. Hine jî şono weyde şono pîy filley Ermenî hete. Vano:*

- *Pira to pîyê ma kuştî. We jî vano:*

- *Pîy şima kuştî û ez ku şima jî bikuşme. Weyde dano pîne ro, ku dano pîne ro hine gencî benî, wurdî benî homa, jîjekî ye. 14 serrî yî homa. Weyde wurmî her yo pifte here koka yewî fînenî zergî yo pifte xu ver hîne şendene. Yine koka cîne nêwerdeno. Ku nêwerdeno hew wayê cînê yena. Edî ku Ermenîdir kirî kernê. [Hey jîjî jî, jîjê pîrîkê ma, 14 serre bîyo yo jî 16 serre bîyo ka edî 12 serre ben oma nêzanê. Yanî ta arade bene]. Ku dereng manenê, mayê cînê rê vana:*

- *Law keyna cînê cî esta. Wayê cînê cîne pînerîya 18 serra ya. Vana:*

- *Law wila birayê to hine nêameya, şîye bi heddadî hete, heddad ka ew Ermenîyê heddade ka şo, çî rê geç mendî. Ya jî şona buyena kî Ermenî ew heddad hîne fîsto bin çengê xo hine zorlamîş kerno ku bikuşe. Henda kadar zorlamîş kerdo. Wî gird bîyo. Hîne homa laj bîye, jîje yê. Hema keynek pey ra dana pero. Dana pîy heddadî ro. Dana pîy heddadî ro pey ra axir kî yê nim kerna. Yanî tira kerna, ku tira kerna ard. Edî dane pero yê kuşenê. Cafer û Ali, wurmî biray û wayê xu danê bi heddad ro Ermenî. [Ew heddad Ermenî beno] danê pero û ye kuşenê. Ku ye kuşenê edî weyde manenê yanî Çîr de manenê. Çîr zedîyeno. [Yanî hînê jî zedîyenî artik mesele ma vajme jîjê cînê virazîyenê]. Zedîyenê ku zedîyenê, **Alî** şono newala. Ku weyde kerno bi awan. **Cafer** jî maneno Çîr de. Cafer ku Çîr de maneno, Cafer edî zedîyeno zedîyeno. [Tebaye ma zanê, lajê cê virazîyenê û zedîyenê û ma vajme eşîre jî edî zedîyena]. Edî ku zedîyena [heta ku ma şunuyo] Cafer edî beno pîl, millet yê qebul kerno, edî beno pîl. Beno mintîqa de beno vekê bi sorimliye mintîqa, vekê bi axa bîya. Dewlete beglîk dana pîne. Wextê beglîk dana pîne. [Tebay ma şunuyo pîl û kalê xu ra] heta dere ma vajme nim ra pire key bade ra heta nim ra, çemê Norşînê ra heta çemê bidlise (sukê)³⁰ cora vergîya milletî, Çîr girotîne. [Çimkî Çîr wekê beglîg bîy]. Seke ewro dewlete vergîye gîrîna ina hew*

³⁰ B.t: Bitlis.

çax yo teba cîne ra vana yo teba gurotîne. Vergî ye yanî gurotîne mîletî ra. Mîlet jî adaletê cine ku weş bîy, bi adalete sera bîy. Ca awa ra keyfê çewre bölge jî cire ra ameye. Ku ame vatî ewro peştir pîlê ma Çir ku hesebya. Hew çax zamanê cê de, edî neviyê cê bîyo ka çi bîyo, namê cê **Silê** bîyo. Sile kernê pîlê xu. [Edî ma vajme Derçoç, Ingars û ma vajme inê dewê aşîre Çîrî tew giyene pê] ku giyenê pê, vanê:

- Ma se bikeme, ma xu re yo pîl vejme. Pîl jî inî ku ma rê pek bîyera. Aşîra barê ca vedare Silê, bila Silê ba. [R.E: Ama piye Sile kam bellî nîyo?], [Piye sile bellî yo ama ma nêzana, piye mi zanê, ez nêzana].

Ku Silê beno pîle Aşîra Çîrî, 17-18 dewa. Ca awa ra 18 dewî yê qebul kernê. Ca awa ra verê wurmî bira konî tiy. [Ma vajme kêy şerefi û kêy caferî (Çîrê) weyde dane pero. Zilmîyê kernê. Wexto kêy şerefi eşîre çîre ra zilmiye kernê. Çîr jî qebul nêkerna. Vere bira, bira koti yanî. Egrebaye hewdu bi jî. E çîr adaleta sera bîy. Edî ca awa ra]. Wazena ra weyde vere vîne kono tey. Tay Ingars ra kuşenê. Şare Ingarz kuşenê. Dere yenê kuştiş, ingars yenê kuştiş, hete kêy şeref vernîye 200 sey serra de. Ku zilmiye ra eşîre çîre kernê, dere û ingarz nezkiye cine bîyo, edî ka bi çi serra bîyo. Hewdu kuşene. yîne kuşenê Çîr jî qebul nêkernê edî ca awa ra edî çîr jî dane pîne ro. Çîr tew aşîr olarak dere, ingars tew yu yo. Edî danê pînê ro weyde hew çax şer (Şerê Sile û key Şerefi) de, zamanê ku heta rare yenê, 20 hebî 21 hebî kêy şerefi³¹ ra yeno kuştiş, 19 hebî jî Çîr ra yenê kuştiş. Vanê wextê ku rare jî yenê, eni tew yeno kuştiş, vanê, edî sonê cê çîniyo. Ma biraye hewdu yê. Weyde rare yenê. [Edî çok şikir wî çax di heta ewro. Şer û kuştuş nêviraziyeno]. Edî ma vajme Sile devam kerd. Wexto edî ku rahmet kerd, zayê cê **mecît** kot şuna cê. Ko mecît jî rahmet kerd, weyde **ahmedê birahimî** [ew jî çîr ra yê]kot şuna ce. We kono beno pîlê çîrî. Pişte ce **hacî hasê**³² beno pîl ê aşîra Çîr. Pişte cê **hacî reşît** we zî devam kerno çende serrî. Pişte hacî reşîtî ku devam kerno, vanê, [bila heyra Naîf hedî pêkatîyo]. **Naîf**³³ ame ser aşîre çîrî. Dewan tew giyenê pê, eşîra komple vanê bira naîf ba. Naîf kernê axayê aşîra Çîrî. Cora dîsa bi heqqîya ser ra weyde devam kerna. Naîf heta 1995 ta arade. Naîf ku rahmet kerno, heta ew çax we beno axaya Çîrî. Piştî ku rahmet kerno Naîf, weyde zayê cê **derweş** devam kerno. Weyde heta 2016 we devam kerno. We jî rahmet kerno. [Derweş, zîyare de niştinê ro. Homa rahmet kerdo] piştî cê ma vajme 2 serrî yo. Yanî aşîre [Şikir ji xwede ra homa zî başe ya. Ama pîl normal xu re **Abdurrahman**³⁴ yê fînenno vernîya xu. Heyku Istanbul de niştinê ro. Ama belki bîya bi zîyare jî]. Ma vajme aşîre çîr şuan halî hazir di zafî zîyare de niştinê ro. Zîyare jî ewro ma vajme 1990 de weyde rahmetîye

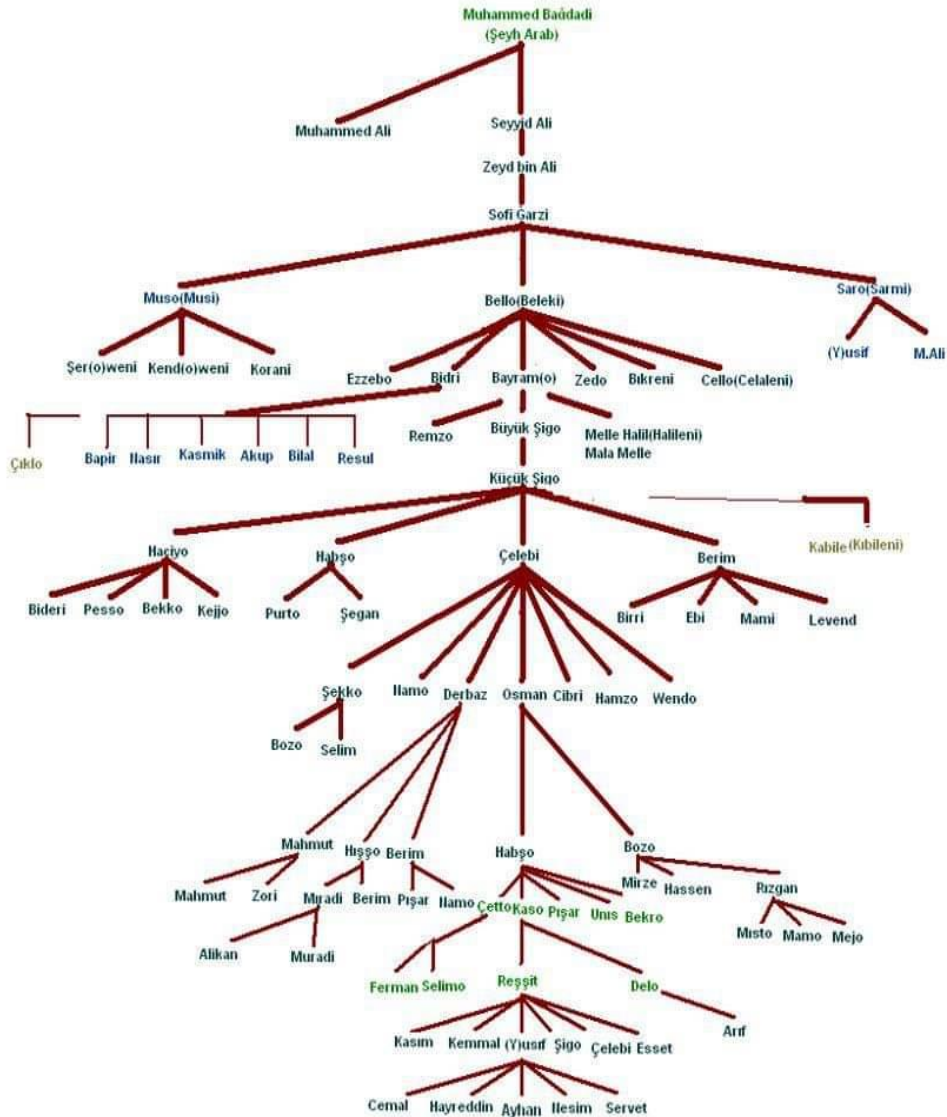
³¹ Kêy şerefi: Tornê keyê Alî yo, Çîrê zî tornê keyê Cafer o.

³² I.m birazîye Silê yo.

³³ I.m lajekê Mecîtî yo.

³⁴ I.m lajekê Reşîtî yo.

Xeyredînî, Xeyreddîn akgün³⁵ beno bi weyde beno bi mixtar. Ziyare de biya mixtar. Pîştî cê ziyare biyê bi girde. 2000 hezar nufusê cê zedîya. Ziyare serra 1995 di biyo Beledîye. 2009 de dîsa Xeyretin beledîye kar kerd, bib Reîs. Hali hazir Heyku de 2019 de jî Murat akgün³⁶ we bî beledîye reîsî. [Ew zî ma ra yo şeref o gururo. Ma gurur duymuş kernê. Ewro eşire kî dezay, pismamê ki yo beledîye baskanî ba bila mixtar ba yo şerefo].³⁷

Resimo 2: Derheqê tarîxê inê dewan di³⁸

Derheqê tarîxê inê dewan di Badin Okay hina vano: “Gora kanaatê mi, pîr û pîrîkê xu ra ma gele nêşunu bi rastîye. Ama gora kanaatê mi ez we sera tay lekolîn karo. Ma vernîya

³⁵ I.m tornê Caferî yo.

³⁶ Inka Reîse beledîyeya Hz. Veysel Karanî yo.

³⁷ Vatox: Alametînn Gülmez, Tarîx: 14. 09. 2018.

³⁸ B. Tarîx, Tarîxê Ciresayîşî, 14.09.2018 Saet:15.30,

<https://m.facebook.com/GarzanAsiretibelekisarmimusi/photos/a.235531226579812/235532033246398/?type=3>

*hîresey û poncas, çher sey serrî ma dorê Îran ra Urmîye, dorê Duhoke cînê ce ra ma amane. Ma awil amane bi Botan, Botan ra ma şîyane be Serhat, Serhat ra zî ma amane tîya yî. Gava ma amane ma ewil, ma şîyane dewa qaleka, dewa ma nameyê cê Midara wo, ma şîyane poy. Çonê ma jî sebebe cê hina bîyo, bi goreyê kanaatê mi wede, êy pismamê ma biyê ma şiyena pismamê xo hete. Qederê sed serrî ma mendane wede gora taxmînê xu sed serrî ma mendane wede. Wede ca bîyo teng. Birayê te miyan de mujulyê vateTiyaye de cayê ma bîyo be teng, şima tiyay de mulkê xo, ma de û mulkê wa de Xela de jî esto. Ma de vurne tedir, vurne şima şerê poy. Xela jî ew cax mezra bîya. Yo dewa, yo awka îynîyê gele gor hebîyo tede. Ma amane bi tiya Xela. [Cayê ku ma vêga tedayane]. Pîr û pîrîkê ma vatîni. Hîrîsey û poncas, çher sey serrî ma tîya tina Xela dane, 300-400 sey ta arade. Ma mendane tiyay de. Yo merdim amo. Namê ce **alocan** bîyo. Alocan bi xo jî amo be Xela. Alocan panc hebî zayê cê hebî. Yo ci ra bawerke bêziryet mendo jî. Jijê cê çinebîye û çher hebî ci ra însanî zedîyaye. Yo ci ra birayê pîl **reşo** bîyo. Yo jî **îsiv** biyo. Yo jî **miho** bîyo û yo jî **şamesur** bîyo. Dewa ma jî halî hazir vanê Çher babî ya, ma çher babîyane. Çher birayê bîye çher babî bîye. Ina dewa cinîyê însanî ra Alocan ra zedîyaye. Çher babî bîy bi, çher babî û ra çher babî serra zedîyaye. Yo wext ci ra nufusê cîne kewti bi bera şeş sey, hewt sey. Dewê kêy cînê, malbatê cîne, dewa cîne ji şeştîy û panc [mi bi xo ji heta şeştî ponç kêyê tede mi dî]. De hezar û newsed û not û hîre de, dewa ma dest bi xerapnayîş kare. Kêyê cira kewtî bera, ji bona ku edî tede îdare nebî, nêşkeyanî xu pewe kardîni. De goçê ma yê ewlilî, goçê ma yê îlk dewa ma goç daye 1982 bîy, 1982 goçê ewil da. Ewe gele nebî. Pîştî not û hîre de, dest pêkar û nabir nêşa be ci dewamlî goç da. Hali hazir dewa ma menda hîrîyes kêye. Hali hazir hîrîyes kêye menda. Ma re Xela vanê. Bi gora kanaatê mi Xela, gava ku, ma amîyanê bi tiya jî yo Aşîra pîle bîya. Ma vêga bonyenî pera Patnos de, de Sîlîvan Malabade de, Konya de, de Adiyaman de, de Malatya de û de Aydın Soke Sazlıköy esto weyde. Homa jî xu re xela vanê. Bi Kurmancî xelika, bi Dimbilî xela vanê. Homa namê xo yê teqrîben, namê ma belkî ina eşîra nameyê ci di hezar serrî esto. Âlim û pîlê jî ma ra kewtî ber ra, na eşîre ra **îbnî xelîka** esto. Vê sera tay xebat, lekolîn karo. We jî aşîra ma ra wo, aşîra Xelîka. Pîştî ku de tiyay de Xela de be ca bîyê, hinew Midara, Çir, Arinc, Şeman û Golay û çendê dewe xu şaye pe serra yo eşîra taze xu ra vetê. Heya eşîra nameyê cê eşîra çîrî yo. Hali hazir jî jîyanê xo ber devam kerna”³⁹*

Yo dewij zî Seyfettin Ağraş o. Ağraş derheqê tarîxê inê dewan di hina vano: “Ma ireme Dimbila ra amey. Dimbila ra ma şayîrari da dimbila ro, dimbila maxlub kerdo, herkes dagilmîş bîyo, Amo Muş (Varto), Varto ra amo Bîtlîs (Motkî) ra, Batman (Sason) o zaman

³⁹ Vatox: Badin Okay, Tarîx: 30. 11. 2018.

hew çax Sason qeza Sêrte bîya. Sason da şîyo Diyarbekîr. Diyarbekîr de heft biray bîye vilay cê ra. Yo şîyo karacadax, yo şîyo Sîverek, yo şîyo Lîce, yo şîyo bi Hanî. Cafer û Şeref zî tîre amey. Cafer amo Çir û şeref mendo mergî de. Moda zî nezî wede pîsmamê ma bîy. Jede de cînê bîyey zî motkî de daxilmiş bîyê, wede nim bîyê. Taxmînî 300 yil evvel, taxmînî hîre sey serrî evvel."⁴⁰

Peynîyê cigêrayîşê tarîxê inê dewan di fahm beno ke inê eşîreton nêzdîyê hotse, heştse ser vêr besteyê eşîreta Xerzan bîyî. O wext ra nat inê eşîreton ina mintîqa di bîyî. Dima ra vernîyê çend ser vêrî di inê dewan away bîyî. Ino semed ra ma eşkenê vajî mîyanê inê dewan di hetê eşîreton ra yo têkilî esta û inê dewan bi ino têkilî rasenî yewbînan.

1.3. Xususîyetê Coxrafî û Fîzîkî yê Inê Dewan

1.3.1. Xususîyetê Coxrafî û Fîzîkî yê Dewa Madira

Dewa Madira, mintîqayê Siirt Baykanî di yo dewa mezrayê Hz. Veysel Karanî ya. Dewa Madira, Siirt ra 50 km, Baykan ra 17 km, tîrbeyê Hz. Veysel Karanî ra zî 9 km durî ya. Der û dorê dew di dewa Çirê, Xelika û Moda⁴¹ estî û heme Dimbilî yî. Dewa Moda besteyê Suka ya, miletê cî heme Dimbilî yî. Dewa Çirê yo rayê ci 10 km aya, yo rayê ci zî 18 km dew ra durî ya. Dewa Xelika 5 km dew ra durî ya. Moda 15 km, Silent 15 km û Kerxeyî 25 km dew ra durî ya. Nameyê yo dewa Moda zî Torxa û 20 km dew ra durî ya. Der û dorê dew heme koyî. Binê dew di yo deşt esta. Dewa Madira mîyanê ina coxrafya di manena.

Resimo 3: Dewa Madira

⁴⁰ Vatox: Seyfettin Ağraş, Tarîx: 30. 12. 2018.

⁴¹ B.t: Mutki.

1.3.2. Xususîyetê Coxrafî û Fîzîkî yê Dewa Xelika

Dewa Xelika, mintiqayê Siirt Baykanî di yo dewa mezrayê Hz. Veysel Karanî ya. Xelika, Siirt ra 55 km, Baykan ra 12 km, tîrbeyê Hz. Veysel Karanî ra zî 14 km durî ya. Dewê der û dorê Xelika, Madira, Çirê, Arinç û Bulvans î. Pira dewê hetê Moda, Torx û Silind ra durî ya. Der û dorê dewa Xelika di wexto verîn di dewa Îskêrîya û Bostana estbi. Labelê inka inê dewî xeripyayî. Der û dorê dewa Xelika heme koyî. Koyê dewa Xelika zaf namdarî. Nimûne, çîka Tîrî, Sukkemer, Dara Mazî, Kerre Tîjekî, Serek, Qelemz û Zeyda estî.

Resimo 4: Dewa Xelika

1.3.3. Xususîyetê Coxrafî û Fîzîkî yê Dewa Çirê

Dewa Çirê, mintiqayê Siirt Baykanî di yo dewa mezrayê Hz. Veysel Karanî ya. Dewa Çirê, Siirt ra 60 km, Baykan ra 29 km, tîrbeyê Hz. Veysel Karanî ra zî 21 km durî ya. Der û dorê dew di dewa Madira, Xela, Arinç, Dêre, Îngars, Şêrka, Silemana, Vînêra, Şêman esta. Dewa Çirê, hetê Xelika ra 10 km durî ya, Madira ra 10 km durî ya û Arinç ra 15 km durî ya. Dêre ra 15 km, Îngars ra 3 km, Şêrka ra 5 km, Silemana ra 3 km durî ya û mîletê inê dewan heme Zaza yî. Dêre, Îngars, Silemana, Şêrka, Şêmî, Înyekî, Vînêra⁴² heme besteyê eşîra Çire yî. Der û dorê dewa Çirê heme koyî û koyê dewa Çirê di zaf weşî estî.

⁴² Inê dewan, besteye kozlux yî.

Resimo 5: Dewa Çirê

1.4. Xususîyetê Îklîmî yê Inê Dewan

1.4.1. Xususîyetê Îklîmî yê Dewa Madira

Dewa Madira di amnan, payîz, zimistan û wesar çahar mewsim yeno cuwîyayîş. Îklîmê ina dew cuwîyayîş ra musayîta. Der û dorê dewa Madira heme koyî û binê dew di yo deşt esta. Wexto zimistan di dew ra zaf vewre varena. Aw zî o wext bena zîyed. Dewa Madira di payîz di tim û tim şîlî varena. Dewijî, o wext goreyê xu hadreyê xu kenî. Amnan di hewayê dewî bena germ. Wesar di zî hewa zaf beno honik, merdimî ina dew zî o wext gurê xu kenî. Ma eşkenê vajî îklîmê dewa Madira di cuwîyayîş weşo.

1.4.2. Xususîyetê Îklîmî yê Dewa Xelika

Dewa Xelika di wexto wesar di hewa beno weş. Wexto ke wesar ame, dewijî semedê heywanê xu şînî koyan ra vaş arê danî û hadreyê xu kenî. Dewa Xelika di wexto ke payiz ame, şîlî zaf varena û miletî xu ra bin ardî⁴³ arê danî. Zimistan di vewre zaf varena û tewr tayê hirî aşm ard di manena. Bi xuxusî, inê wexton di gurê dewijî zaf çînîya. Dewijî, tayê wexton di xu ra yo cemaat virazîyenî û uca di qîseyê weş vajîyenî. Wexto ke zimistan ame, hewa zaf beno çetîn û bager⁴⁴ yeno. Wexto ke bager yeno, o wext sakem⁴⁵ kueno ard. Ino hal zî cuwîyayîşê dewijî ser tesîr kenî.

⁴³ Y.t wer o.

⁴⁴ B.t: Kasirga.

⁴⁵ B.t: Don.

1.4.3. Xususîyetê Îklîmî yê Dewa Çirê

Ma semedê îklîmê dewa Çirê di bi Asım Gülmez dir qalkerd. Asım Gülmez derheqê îklîmê dewa Çirê di hina vano: “*Îklîme ma ê Çirî ma vajme mesela zimistanî, vernîya vîst serra di vewre gele ameyne. Yo metre û nîm ra heta nezîkî di metre vewre ameyne. Hew çax zî mesela dewijî kolîyê xu, nimê xu arnê, hazirnaynê kolned kêye ye. Heywan nişkaynî verdaynê mesela, zere de kerne poye. Bineb wesarî varan ame vajme. Varan zî normal amene yeno tîy de. Hew çax zî millet mesela çandîni xu kernê, çînayne ro. Gilgilê, pîyanzî nayîni ro tîyde. Arazî bol çîniyo. Çaye ku genim tov kernê xu re. To re vajme tûtûn mûtûn nayîne ro. Heyku ew zî deryawo we. Tûtûn çîniyo heyku. Heyku mendo mendo Zebze gorîya ko mirda ci ba mesela zebzê xu nanî ro, derno we. Aminî ma, ma vajme aminî gelek germo tîy de. Çîyawo başo, dîsa bagera ma esto û honîko yo qeder. Ti vace Payîze, weşo heta des, yowendes ê maye sere vaje bigir payîzo. Zimistan heno nêno. Yanî kewe yeno, [bager de ma nêşkayanî iş bikerne]. Kanun ra vace depîşe edî şono zîmîstan de. Ma sobe nanî ro. sobê kolîya esto. Tîfekî fînenî pê mesela wer merê xu ser ra virazenê. Heyku ceyran zî esto, rahatîya tabîkî. Heyku heyata dewa vaca bigira a şehîrî ra zî aynî ya. Homa a şehîrî zî weşîye bîya.*”⁴⁶

1.5. Rewşa Ekonomîyê Inê Dewan

Rewşa ekonomî yê inê dewan zaf munên yewbînan. Coka ma ino qisim di nêşkenê inê dewan yewbînan ra yonê qêdi bihesibî. Rewşa ekonomî yê inê dewan tayê xususîyetan di bedilîyênî. Merdimê inê dewan, îdarê xu pê heywanan kenî. Lalebê tayê merdimî zî îdarê xu pê ardon kenî. Wexto ke amnan ame, tayê şîni teber, uca di xebitîyênî. Nimûne, Îstanbul, Îzmîr, Ankara, Antalya ûsb. Yo qisim zî beno Kurucî û cuwîyayîşê xu dewam keno. Bi zafî rewşa ekonomî yê inê dewan hina yî.

1.6. Nufusê Inê Dewan

Dewîjê inê dewan, derheqê nufusê xu di hina vanî: “*Dewa ma Midara şeştîy keye ya. Pancsey nufusê ca esto. Hîre bare cê zî cînîne ra kewto bero bera. Şixo Guneydogu di şixo zanê ku göç virazîyawo. Gele ce de Îstanbul de Pancas şeştî keye ma nezdîkî sed keya zîyara Veysel karanî do, de Batman de, de Îstanbul de. Enî tamam goç bîyo û şîyo. Ma pilam kame. Gele îdara ma ku ber ra gencê ma şenê bi ber ra xebitîyenê. De Îzmîr de, Ankara de, Îstanbul de şenê xebitîyenê. Di may, hirê may yenê disa yuna dore şenê. [Jibona ma nim kirişene la fakat çok şikir ma de memnunê me]. Heyata nime ra memnunî ye me. Herkes şixo zano ku de guneydogu de çi esto. Ma havce neno ku ma majme. Teror belasi yo şuxo herkes zano pê. Bi*

⁴⁶ Vatox: Asım Gülmez, Tarîx: 01. 10. 2018.

qeydê resmî çihersê û hotay resmî, nimê ma esto, nufusê ma pilam kamoye.”⁴⁷ Yo dewijê dewa Xelika hina vano: “Nufusê ma, vernîya hîrîs serra şeştî panc keyey bîy. Takrîben şessey, hotsey nufusê ma hebî. Dewê ma goç da, homa jî goç dana, homa jî şona. Jibo yê debara xo jibo yê îdara xo kernê. Tîrkîye û dinyayê biyê vila ez be gora min disey pancas keye, disey pancas malbat cine ra kewtî ber a. Nufusê cî nê yo hezar û pancsey, belkî di hezarî jî heba. Belê nüfus hena wo.”⁴⁸ Yo dewijê dewa Çirê hina vano: “Heyku dewa ma nusufê ca çewres û hewt xaneyî yo vace keyeye, xaneyo aynî yo, tede yo, ta arade yo, heyku dew de niştenî ro. Mesela ma vajme eku goç bîyo şîyo gelekîye Aydın, İzmir, İstanbul û to re vajme Bursa yanî göçmiş bîye. Eku taxminî yanî nîzike des hezar nufusê aşîrê Çire esto, goç bîyo yanî. Nufusê ma eku genelde ti toplamiş bikerê des hezarî nufumê ewana esto. Bere keye do. Yanî eku muxtarîya Çire tew ana milletê ku goç bîyo şîyo bi qaydê resmî hîrîsey û hîrîs, hîrîsey û poncas ê ku nüfus dew de beno. Yanliz pê gîya aşîrê ma olarak Çirij olarak yanî des hezar însan berê keye de esto, yanî gîyeno pê.”⁴⁹

2017 Baykan İlçesi	
Birim	Sayı
Siirt(Baykan/Adakale Köy.)-27804	438,00
Siirt(Baykan/Ardıçdalı Köy.)-27782	135,00
Siirt(Baykan/Çamtaşı Köy.)-27784	547,00
Siirt(Baykan/Çaykaya Köy.)-27785	217,00
Siirt(Baykan/Çelikli Köy.)-27786	316,00
Siirt(Baykan/Çevrimtepe Köy.)-27805	144,00
Siirt(Baykan/Çukurca Köy.)-27787	299,00
Siirt(Baykan/Dedebakırı Köy.)-27788	329,00
Siirt(Baykan/Demirşik Köy.)-27789	327,00
Siirt(Baykan/Derince Köy.)-27802	198,00
Siirt(Baykan/Dilektepe Köy.)-27803	315,00
Siirt(Baykan/Dokuzçavuş Köy.)-27806	52,00
Siirt(Baykan/Engin Köy.)-27807	212,00
Siirt(Baykan/Gümüşkaş Köy.)-27790	361,00
Siirt(Baykan/Günbuldu Köy.)-27791	366,00
Siirt(Baykan/Gündoğdu Köy.)-27808	556,00
Siirt(Baykan/İkizler Köy.)-27809	155,00
Siirt(Baykan/Karakaya Köy.)-27792	817,00
Siirt(Baykan/Kasımlı Köy.)-27810	352,00
Siirt(Baykan/Meşelik Köy.)-27793	349,00
Siirt(Baykan/Narlıyurt Köy.)-27811	194,00
Siirt(Baykan/Obalı Köy.)-27794	448,00
Siirt(Baykan/Ormanpınar Köy.)-27795	418,00
Siirt(Baykan/Sarıdana Köy.)-27812	145,00
Siirt(Baykan/Sarisalkım Köy.)-27796	546,00
Siirt(Baykan/Tütenocak Köy.)-27797	633,00
Siirt(Baykan/Ünlüce Köy.)-27798	205,00
Siirt(Baykan/Yarımcı Köy.)-27799	538,00
Siirt(Baykan/Yeşilçevre Köy.)-27800	195,00
Siirt(Baykan/Atabağı Bel./Atabağı Mah.)-70164	3.442,00
Siirt(Baykan/Baykan Bel./Cefan Mah.)-70159	253,00
Siirt(Baykan/Baykan Bel./Havel Mah.)-70160	804,00
Siirt(Baykan/Baykan Bel./Inönü Mah.)-70161	1.685,00
Siirt(Baykan/Baykan Bel./Karşiyaka Mah.)-70162	530,00
Siirt(Baykan/Baykan Bel./Yenidoğan Mah.)-70163	2.588,00
Siirt(Baykan/Veyselkarani Bel./Atatürk Mah.)-70165	3.044,00
Siirt(Baykan/Veyselkarani Bel./Çay Mah.)-70166	1.600,00
Siirt(Baykan/Veyselkarani Bel./Şeyhosman Mah.)-70167	1.577,00
Siirt(Baykan/Atabağı Bel.)-3512	3.442,00
Siirt(Baykan/Baykan Bel.)-3508	5.860,00
Siirt(Baykan/Veyselkarani Bel.)-3511	6.221,00
TOPLAM	25.330,00

Resimo 6: Nufusê Inê Dewan (Mudîrîyê Nufusê Siirt Baykan)

⁴⁷ Vatox: Hayrettin Gülmez, Tarîx: 09. 08. 2018.

⁴⁸ Vatox: Badin Okay, Tarîx: 16. 09. 2018.

⁴⁹ Vatox: Asim Gülmez, Tarîx: 30. 09. 2018.

1.7. Perwerdeyê Inê Dewan

Perwerdeyê inê dewan, ewil bi ziwane Erebi bîyo û dewijî, perwerdeyê xu hetê melayon ra musîyayî. Cuwa pê wexto ke mekteb bî a, o wext Tirkî zî hetê mualiman ra musîyayî. Dewijî, wexto verîn di semedê gurê xu zaf nêşkenê şîyî mekteb. Ino semed ra dewijî, hetonê Dibistan şîyî mekteb. Yanî fahm beno ke inê dewan di halê wendişî zaf çînebîyo. Derheqê ino hal di yo dewij hina vano: *“Dewa ma de nivîsnayîş awil ra bi Erebi hebî. Erebi Quran wendiş, kîtebî wendiş, Mewlud, Nûbihar ey wendîni. Wendişê feqî ewil ra de dewa ma de hebî. Şîni bi ber ra şêxa hete medresa de wendîni. Pîştî ku mekteba Tirkî amey bi dewa ma hezar û newsey û hewtay didi de amey bi dewa ma. Ciwanê ma jî, gencê ma jî şî bi mekteb e. Yanî cad da dîrokê û tarîxê hewtî ra dewa ma wendo. De dewa ma de bi giranîyê zay wendîni, keyney sed ra des jî nêwendê, sed ra panc jî nêwende, zay wendîni. Ewil ra kulture hebî zay wendîni. Dewa ma tenê ku wendîni ilkokul ku vanê bi Tirkî, ilkokul wendîni, tay cira îmkanê cînê hebî şîne ortaokul, lîse. Hema vace gîşte ki sed ra not ilkokul wendîni. Teba çi dew de wendîni hewe bîy. Dimbilî ser ra tu nivîsnayîş çînebî. Yanî dimbilî tenê zimanê pêwendîye bîy, axaftin bîy, tedir mujulyaynî. Zimanê nivîsnayîşê nebî.”*⁵⁰ Ma peynî di eşkenê vajî inê dewan di perwerdeyê ke bi Zazakî vajîyayî çîniya. Dewijî, wexto qalkerdiş di heme Zazakî qalkenî labelê wendiş û nuştîşê Zazakî di zaf kemasî esta. Coka inê dewan di perwerdeyê Zazakî aver nêşîyo.

Resimo 7: Dibistanê Dewa Xelika (Ardıçdalı)

⁵⁰ Vatox: Badin Okay, Tarîx: 14. 09. 2018

QISMO DIYIN

2. ESERÊ EDEBÎYATÊ ŞARÎ YÊ INÊ DEWAN

Edebîyatê şarî û eserê ci mîyanê heme komelan di zaf muhîm hesabîyenî. Çimkî merdimî, bi eserê edebîyatê şarî, xu îfade kenî. Ino sebeb ra merdimî, gereka ino halî bivînên û gurê xu bizonên. Ino qisim di, inê dehkerayan sero ameya vindertiş.

2.1. Tewrê Menzumî

Ino qisim di manayê tewrê menzumî çîyo û eserê ino tewir mîyanê komelan di senî yeno zonayîş, inê dehkerayan sero ameya vindertiş.

2.1.1. Lawikî (Kilamî, Deyîrî)

Lawikî, mîyanê komelan di wexto verîn ra biger hetê êyru ca genî. Her komel di ino tewir yonê qêdi yo. Ino xususîyet mojneno ma ke mîyanê lawikan û komelan di yo têkilî esto. Lawikî, bi zafî Anonîmî. Eke vatoxê lawikî kifş bîyî zî tayê mintiqayan di varyantê ci bedilîyenî. Lawikî, edebîyatê şarî yê Zazakî di zaf muhîmî. Çimkî mintiqayê Zazayan di wexto verîn ra biger hetê rojê ma lawikî vajîyenî û vila benî. Lawikî, bi zafî êşqî, tesîrê hedîseyan, ge ge merxasîyon ser, weşî ser ûsb, bi yo hewayo weş di vajîyenî. Zazakî di vatoxanê lawikan ra “deyîrbaz” yan zî “dengbej” vajîyena. Her lawik hetê awanî û dehkeraya ra bena cîya. Tayê lawikî, goreyê fekê mintiqayî bedilîyenî. Nimûne, fekê Çewligî, fekê Dersîmî, fekê Dîyarbekîrî, fekê Sêrtî ûsb. Tayê lawikî namdar zî, bi vateyê xu ra yenî vîr. Lawikê dewanê ina mintîqa, semedê nezdîk bîyayîşê Kurmancan yan zî semedê merdimatiyê yewbinan, serran sera bi zafî bi Kurmancî vajîyenî. Coka lawikê inê dewan, bi Zazakî şenik vajîyenî. Dehkerayê lawikê inê dewan, hem eşq û keyf hem zî derd ser vajîyenî. Çend nimûne:

2.1.1.1. Ziraw

Ziraw ziraw zirawê leylo leylo ho leylo.

Ziraw ziraw zirawê kec delîlê, mayê to.

Ziraw ziraw zirawê leylo leylo ho leylo.

Ziraw ziraw zirawê kec delîlê, mayê to.

Ziraw yena û bermena leylo leylo ho leylo

Ziraw yena û bermena kec delîlê, mayê to.

Ziraw yena û bermena leylo leylo ho leylo.
Ziraw yena û bermena kec delîlê, mayê to.

Teşya xu jî rêzena leylo leylo ho leylo.
Teşya xu jî rêzena kec delîlê, mayê to.

Teşya xu jî rêzena leylo leylo ho leylo.
Teşya xu jî rêzena kec delîlê, mayê to.

Barî û barî vardena leylo leylo ho leylo.
Barî û barî vardena kec delîlê, mayê to.

Barî û barî vardena leylo leylo ho leylo.
Barî û barî vardena kec delîlê, mayê to.

Ziraw hewna warderzî leylo leylo ho leylo.
Ziraw hewna warderzî kec delîlê, mayê to.

Ziraw hewna warderzî leylo leylo ho leylo.
Ziraw hewna warderzî kec delîlê, mayê to.⁵¹

2.1.1.2. Xelawo

Arinco, gozî tede esto.

Bilvanzo, seyîd o.

Xelawo, nimaj kerino.

Sikeryawo, kewto bera.

Cireko, mezra ma no.

Torxo, law tew cayê gozan o.

Ersano, cayê gilgilî yo.

Midarano, cayê sorkan o.

Çiro, cayê gozan o.

⁵¹ Vatox: Badin Okay, Tarîx: 14. 09. 2018.

Şerîka, cayê sorkan o.

Bilvanzo, cayê seydan o.

Arinco, cayê gozan o.

Torxo, cayê misrî yo.

Ersano, cayê gilgilî yo

Xelawo, cayê nimajî yo.⁵²

2.1.1.3. Cînarê

Ax lê helimcanê

Weyla tanê pune serê mi gorî

Amrê lê mi qurbanê

Lê we cînarê [R.S: Haho haho, de de de]

Keyna heyra mi go bejna te zirawe ji wa te yo.

Ax lê mîna şitlê taye

Lê perîhanê

Lê we cînarê.

Wele cînar heyra mi go xwesika mala bawê te cînare

Ax lê ba mala me ba

Lê we cînarê.

Cînar hayra mi go serê memikê te cînare mîna sewê Mêlatê

Ax lê mîna henare lê we Derîke

Lê we cînarê [S.G: Derika ba Mardin]

Were ma cînar ma cînar

⁵² Vatox: Orhan Akyüz, Tarîx: 14. 09. 2018

Ax lê halîmcanê
Balê pune sere mi gorî emre lê mi qurbanê
Lê we cînarê.
Cînar heyra mi go xwesika mala bawê te cînare
Ax lê vêga mala me ba ê
Lê we cînarê.

Taximê sîng û berê te keçike sipî dike.
Mîna perekberfa lê ser xalîya
Lê we cînarê.

Dew û lerê te cînare tenike mîna pêlê qaxite
Lewê cixarê
Lê we cînarê.⁵³

2.1.1.4. Eşq

Wulla mi go ez nê şêxim
Heylo ez nê derweşim
Here lelê lelê
Heylo nê derweşîm
Ezê pa çerî halo hey
Ay dewe çemo hey
Ay êşqê bibejîm

Gele gundî yo cînara ye
Ne mi go hine ker û lanekî ji mire bêne

⁵³ Vatox: M. Sait Gülmez, Tarîx: 14. 09. 2018.

Ezê dil û çawonê
Aynê xwe bi kele bixweşim
Lebeno heçî derdê êşq û evînetî di nedîtibe
Bila bê ezê vêga derdê êşq û evînê bejim
Aşiqê to li ji we re bejim.⁵⁴

2.1.1.5. Tu Pehlewanî

De lolo lolo lo lolo lolo lolo
De rabe bawê Feysel tu şahid û buluyî tu ewladê
Hz nebî hebika veka heba şarê Kudsê
Ere cê tor û zîne da gelo gîdî heyca mi go
Ezê çi bikim tu desta îmamê Alî, îmamê Ömer, îmamê Hamza weyla lime
Tu pehlewani hey.

Sala 1969 salî de ewî kafirî rabu harbeka gireda şayê Îranî tofana Kərbela ye
Saat 6 ê şewe bu çimkî ewî qafirî midî kafira top dikira li hewdu cîwîyan
Le wa'atê ci kirî sed heyfu nebî nêtazeyî
We zî şehit ketîye. Tu çara melekê mi nema
Rabu qawuşa pereşûtê nawa xwe li fine xwe jî çaxî
Nav hejed kêleka sultanê mi na heyê bomba şeyê ke Iraqîye

E pîrika yî radibe di go ya Rebbî ya xaliqê rahma tu me we girî
Cîye tefalê xu de mi di balgî we hilanî li ber sînge xu ra datanîya
Gelo hey û hey
Ez çi bikim xûnê xu berdaye suk û çarşîya
Vêga wê sultanî Îslame dî dîne Îslamê rabu

⁵⁴ Vatox: Fahrettin Gülmez, Tarîx: 15. 09. 2018.

Di got Firoz û wezîre Elevî ra tu çaxî ber derê ambar û cemul xanane
Gelo ji mi ra ce bar bike li topa ji mermîyane hey
Firoz û wezîre rabu çaxe berdaye li dere ambar u cemul xanane ce bar dikî
Ji topa gelo mermîyane carekî bi hewa hew ketin
Ewî kafîrî firset nedî lawo 100 heb bu
Heyf û xemî neda wezîr şehit ketîye
Tu çara melekê mi nema rabu qawuşa pereşute li nava fine xu jî wi çaxe dawêje
Di kelake sultane min e hey bomba şekî Iraqiyê

Carekî di sînorê wî kâfire derdiketin çewa ti cote gulê berdi li nawa kerîya
Wisa kâfir diqêlandin pê wa di çola
Ewî kafîrî hewdu ra di gotî gelo milletî putu sanamakem
Ewa herba vane ke herba didu yane
Eskerî wan herdu şêxsa ku heye xeyberîye

Vêga ewê mi di te rab Xalik û Rahmane li ser serê meleke mi dibû fireyîye
Di go ey Onbaşî, gelo tu rabe destê xu bexe berîka çaketê min
Bavbenddekî teda heye rab derîne bîne
Onbaşî rabu destê xu awetê berika çakete ê rabisî
Je ra bawbendekî je derte û tanîyayî

Sultane dînê Îslamî di go heyla
Ez çi bikim lawo tu Onbaşîye, ez neferim
Wezî, jî xeyr û mirade mala xwediye xwede ra mine bawe Feysel bawe Abdillah we
gawe
Qirê ce çûye di go minê nêdida li wê hale ye

Bila ci ber çawe min miho buba orduke ji ordiyê Arebîye

De sultane dînê Îslamî di got ka beje wê ayeta haneke kî şandîye

Rebbi hz jibona xatire hz. Nebî şandîye

Ekû li harbe de kafîrekî bikuje, ew gazîye

Ekû şehit bikewe, ew bejin Cennetîye

Digo ka bejê dinya maye jibona xatirê kî dinya nema

Jibona xatirê bawemê Âdem le dîyame Hawa

Rebbî hz. Cennete bakî awete wê dinya serîye

Dinya nema jibona xatirê Yusuf û Zelîxa yê

Nemaye jibona xatirê Zen û Belqîza yê

Mislîmanê wî dewrî wî zamane çaw berdane milkan û waran û kuçikan û xeynî ye

Eywa rabê bawê Feysel tu şahî gelo tu ewluyu

Ti ewladê hazretê Nebî yî

Harbeka veka herba şarê Kudsê ceye toro sîne da

Ezji tê ra şahidek bidim

Ku ti îmamê Elî îmamê Ömer û îmamê Hamza

Weyla lime hey hey, îca tu pehlewanî.⁵⁵

2.1.1.6. Dîlberê

Dîlberê hêy hêy hêy

De lê lê dîlberê mal mîratê

Mal de gundê me da nemanê

Temam ketine kokê şêrane hêy

⁵⁵ Vatox: Alattin Alkan, Tarîx: 15. 09. 2018.

De pîşê kotî çepêlê va mane
Dibê em şêrîn em eşkîyane hêy
Zilam de gundê mede nemanê
Temame ketine çol û çîyane
Pîştî kotinê çepelmanê
Xanîyê konderê wan şikestinê, porê wan şe kirine, derderê wan gimgimî ne
Dê dibê em şêrîn em eşkîyane
De lê lê Dîlberê hêy hêy hêy(2)

De mal mîratê qiz de gundê meda nemanê
De temamek danê pîşê kotinê çepelmane
Qelenê wan bahane de sitîyê baw û qodomane

De lê lê Dîlberê
De were ez û teyî emu hewu dinê birewînîn
Herine binê qertê cem hâqim û adalete
Bira mara min û te bike bi hûqmê şerîatê û Quran û sunnete
Hêy de lê lê Dîlberê oy.⁵⁶

2.1.2. Manîyî (Vuniek)

Manîyî, mîyanê tewrê menzumî di sey lawikan ca genî. Manîyî, bi misra û qafîyeyan away benî û bi zafî yo tertîb di vajîyenî. Manîyî, zafonê eşq ser vajîyenî. Labelê tayê manîyî, tayê dehkerayê bînan di zî vajîyenî. Manîyî, bi yo awaz di vajîyenî.

Manîyî, edebîyatê şarî di tewrê folklorî yê. Manîyî, bi zafî Anonîmî û hetê kam ra vajîyenî kifş nîyî. Labelê tayê mintiqayan di formê ci bedîlyenî. Coka Manîyî, mîyanê Zazayan di yo ca muhîm genî. Mîyanê inê dewan di tena çend hebî manîyê Zazakî estî. Manîyê inê dewan, seba ke Zazayan û Kurmancan mîyanê yewbinan di ciwîyên, bî zafî

⁵⁶ Vatox: Ünal Sarsılmaz, Tarîx: 20. 05. 2019.

Kurmancî yê û Kurmancî vajîyenî. Inê manîyan, exlebî hedîseya raştî ser vajîyenî. Çend nimûne:

2.1.2.1. Merdo

Ê yu yê hina yo:

Ewro serd o

Haydar merdo

Gulê şîya bi suke

Yo zak ardo

Pê kay kerdo

Ewe jî merdo.⁵⁷

2.1.2.2. Mewanî

Mela qurban, were mala bawemin mewanî

Ezê ji te re çekîm qawurmanî

Mela heyran qurban, were mala bawemin mewanî

Ezê ji te re çekîm qawurmanî. [Ew jî bu dido]

Hesenekê mala muso, were mala bawemin mewanî

Ezê ji te re şerjêkim baranê ser ko ezê banim

Gawa kopekê bawemin go ezê kopekê şiwana çole nanî.⁵⁸

2.1.2.3. Weso

Hayla weso, wesîlayê

Tew personê, hane dayê

Mala vane, Dîyarbekîr

Xwera la weso, şîr û şeqîr

Hayla weso wesîlayê

Tew personê, hane dayê

⁵⁷ Vatox: Badin Okay, Tarîx: 14. 09. 2018.

⁵⁸ Vatox: Halime Gülmez, Tarîx: 30. 09. 2018.

Hergu hale Valî dayê

Sere Valî, ketibe layî.

Haru hayê(2)⁵⁹

2.1.2.4. Aşê

Lê lê Aşê, Aşxa xanê

Savar bîne, le him banê

Qelibîne, li zindane

Bilde hew çax, xelqê Vanê

Dan kutayê, haru hayê

Lê Norşîno, noşîcanê

Ew afiyeto, noşîcanê

Haruk hayê haru hayê(2).⁶⁰

2.1.2.5. Kila Sorê

Kila Sorê nawa xirba

Roje se dar min bi qurba

Ege dilke tel min heye dilşeynim

Kelta rewşo kelta tarî

Dume pir ba ew be tirbo we elewa

Ew koçere dari nêwa.

Haru hayê haru hayê(2)

Malla banda, pîşt aşayê

Kos û kelî, ketine tayî

Haru hayê

⁵⁹ Vatox: Tefvik Okay, Tarîx: 14. 09. 2018.

⁶⁰ E.v. Tarîx: 15. 09. 2018.

Mela banda, pîşt mexrebê

Kos û kelî, ketine dilbê

Haru hayê haru hayê(2)

Le koçero, koçerwano.⁶¹ [B.O: Devam devam hacî. Keçîka seyde, ço bi zo qeydê]

2.1.2.6. Keçîka Seyde

Haru hayê keçîka Seyde ço bizo qeyde

Eman zoko li sêrte wa

Emman sêrto saril mewa

Emman sêrto nime be ba

Emman muşo, bilisê wa

Haru hayê haru hayê(2)

Lê lê ayşê, ayşa xanê

Savar bîne, rehim banê

Qelibîne, ji zindanê

Bilde ew çax, xelqê vane dan kutayê

Ew yo şîno, noşîcanê

Haru hayê haru hayê(2)

Mala banda pişt mexrebê

Kos û kelî, ketine dilbe.⁶² [B.O: Nêyeno bi hişê to hacî. Bi zivire Veka gule]

2.1.2.7. Bi Zivire Veka Gule

Bi zivire veka gule

Gula jorî, hat û borî

Ew gerdena, sor bi morî

Yarew hayê yarew hayê

⁶¹ E.v. Tarîx: 15. 09. 2018.

⁶² E.v. Tarîx: 15. 09. 2018.

Yarew hayê yarew heydê
Keçîka seyde, çobzo qeydê
Emman zoqo, kelek têda
Ew kelekî, tûne wêda
Yarew hayê yarew hayê.⁶³

2.1.3. Lorikî

Lorikî, yo qîsmê kilaman hesibîyenî. Lorikî ke seba hewnakerdişê tutan (domanan) yenî vatiş. Lorikî, averşîyayîşê tutan (domanan) hetê ziwan, hîs, vücut ra zaf muhîmî. Lorikî Anonîmî. Eserê edebiyatê şarî yê Zazakî di lorikî estî. Manayê lorikî û derheqê gurê ci di nuştox Roşan Lezgîn hina vano: *“Lorikî, ê vateyê sade yê ke goreyê peymê hece sey şîre bi lornayîş seba hewn ra kerdiş yan zî vindarnayîşê bermîyê pitikan yenê vatiş. Merdim eşkeno vajo ke lorikî zî yew tewirê deyîran ê. La tena seba pitikan yenê vatiş. Zafê înan demeye vatişî de haletê ruhîyeya dayîke nîşan danê.”*⁶⁴ Lorikê inê dewan heme bi Kurmancî vajîyenî. Çend nimûne:

2.1.3.1. Leyla

Lorî lorî (2)
Ezê berxîka xwe bi lorînîm lorî lorî
Ezê deşt û zozan bigerinîm lorî lorî
Ezê xême xwe koçerê pê birewînîm
Ez koçerim penêr tînîm
Kuçe kuçe, sokak sokak digerînîm
Ezê xême dilê xwe pê birewinîm

Bawê ize ji eywanê der keder e
Çawê qule qewnik li ser e
Bira leyloka minê bîne û were

⁶³ Vatox: Badin Okay, Tarîx: 14. 09. 2018.

⁶⁴ Kadri Yıldırım, İbrahim Bingöl, Roşan Lezgîn, *Edebîyatê Kirmanckî ra Nimûneyî*, Weşanê Enstîtuya Ziwananê ke Tirkîya de Ciwîyenê ya Unîversîteya Artuklu ya Mêrdînî, Mêrdîn 2012, p. 181.

Îşev awre nabê sayî

Gula leylokaminê daye ser reya xelîle feqî wî zawayî.

Lorî lorî (2)

Ezê leyloka xwe bilorînîm

Deşt û zozan digerinîm

Ez koçerim penêr tînîm

Lorî lorî (2)

Lorî lorî leylam lorî

Bawê ize ji eywanî derk kedere

Çawî qule kewnik li ser e

Bira leyloka minê bîne û were

Lorî lorî lorî leylo

Îşev awre nabê sayî

Gula leylokaminê daye sere ya xelîle feqî wî zawayî.⁶⁵

2.1.3.2. Lawo

Lorî lawo (2)

Lorî lawo berxê min o

Ezê berxê xwe bilorînîm

Ezê xem û xêyalê dilê xwe birewinîm

Lorî berxê min o lorî

Lorî kara min o lorî.⁶⁶

⁶⁵ Vatox: Fatîma Sarsılmaz, Tarîx: 30. 09. 2018.

⁶⁶ Vatox: Halime Gülmez, Tarîx: 30. 09. 2018.

2.2. Tewrê Mensurî

2.2.1. Sanikî (Estanekî)

Sanikê her komelî yonê qêdi yî û mîyanê şarî di eserê sanikî bedilîyenî. Sanikî, hetê şarî yeno vatiş û fek ra fek vila benî. Qehremanê sanikan bi zafî merdim, heywan, cin, perî û tayê çîyê ke îstîsnayî yê. Sanikî, tena hedîseya raştî ser nêvajîyenî, hedîseya xeyalî ser zî vajîyenî. Nuştox Roşan Lezgîn derheqê manayê çekuya estanekî di hina vano: “*Sanike (m), manaya “masal” a kirdkî de ya. Kirdkî de versiyonê nameyê “sanike” zaf ê. Vanê “sanike”, “estaneke”, “estanike”, “estoneke”, “estonike”, “vistaneke”, “vistanike”, “vistoneke”, “vistonike”, “şanike”, “sonike”, “sûnike”, “şonike.”*”⁶⁷ Goreyê Pertev Naîlî Baratov “*Sanik, bi zafî esero xeyalî, raştî ra bêelaqe û hetê vatiş ra zî bawerkerdiş ra yo çîyo ke kema.*”⁶⁸ Çend hebî tewrê sanikan estî. Inê, “sanikê heywanan (fabl), sanikê raştîkênî, sanikê xeyalî, sanikê huyayîşî, sanikê rezîlkî”. Sanikê inê dewan ke ma nuştî, heme Zazakî yê û Zazakî vajîyenî. Inê sanikan bi zafî heywanon ser vajîyenî. Çend nimûne:

2.2.1.1. Keçelo

Va, hebî, çînebî, yo keçelo hebî. Keçelo, va, şî şî şî ça şabê Estop⁶⁹. Va, weyde bona pira, yo goza bilind hebîye. Va şî va serê goze bildar bildar. Va, mi dî yo cad ra yo heba ame, de binê goze de nişt ro, bêna xe da aw. Vayê weşt ra, yo tasa awk kare wijenê. Va law:

- Sayîyo varane di yo. Va, buna pira, yo merdim serê goz o. Va, da pere yo qerefînge⁷⁰viraşte. [R.E: Qerefîng çita?] Dewê mîyanê mejîyê cî re tira kare binê goze. Va şî buna pira ku keçelo merdo. Va ça bikera, va yê mêrde kuştî. Va şî cîv dora dereyê Estopî. [R.E: Estopî çîyo?], [O.A: Ardo, ardê ma wo, Xelika dew] Va, da arda arda qabra cê daya a. va ye fizde binê hera, va tiya ra to ra keçelo gê bîbe şewe, va bîbe şewe⁷¹, Va keçelo be min û to ve bona keçelo çîniyo. Keçelo keçelo nê. Vanê çî vaca, heyra kî keçelo vîna, va ma de pere vejidime. Va, şî. Vatî, wulla yo bine here de va kam a, keçelo va şîy ardeyê û keçelo yo. Vatî, çî biyo uca di, kîyo û kî kiştî. Vatî, tew çîniyo mamo, vaye va, ka bîyar peren bendewa. Vatê, nê ka ted vaje ka kî yê kuştî. Va, yav va ez çî zana. Ewa bona pîra şêna ard de nerm bîyo va

⁶⁷ Kadri Yıldırım, İbrahim Bingöl, Roşan Lezgîn, *Edebîyatê Kirmanckî ra Nimûneyî*, Weşanê Enstîtuya Ziwananê ke Tirkîya de Ciwîyenê ya Unîversîteya Artuklu ya Mêrdînî, Mêrdîn 2012, p. 50.

⁶⁸ B. Sanik, *Tarîxê Ciresayîşî*: 20.05.2019 Saet:15.30, <https://slideplayer.biz.tr/slide/4036933/>

⁶⁹ Yo namê ardî yo.

⁷⁰ B.t: Çatal.

⁷¹ B.t: Saklamak.

mi jî vato adî. Êdî vatî, wulla ti vajê ti nêvajê ma yê to bikuşme. Va va, dayî pero yê jî kuştî va, çîrokê ma şî dê û bawê ma, va, xelil ma hemu a. Edî temîya çîroka ci.⁷²

2.2.1.2. Hîrî Heywanî

Ma de yu çîroka ma esta, ma de vajme Zazakî.

Vate, hîrê hebî heywanatî weştî ra, birleşmiş, amey pê hête. Vatê, ma de xo re zexîre, xo re karne. Namê cina haywanatê jî yo qaz o, yo bet o, yo jî her o. Va, düşünmüş, hure kernê, xo re vajenê, ma de gilgil. Gilgil ma de xo rê tov kine. Herî ra vanê:

- Binê gilgilî to re, sere gilgilî jî ma re. Vane:

- Başo.

Şonê zemîn kenenê, cite kernê, xo rê gilgilê xo karnene. Yo zeman ce jî aw jî danê. Yo pirakek gilgilê cine xamok beno. Yo pirakek beno be gird jî. Hew ra vanê:

- Ma tire boşuna ma tiye de zamanê xo bi xayib kine. Ma şinê xu rê tay deware, zexîrê xo rê peşenê.

Wazenê ra her yo şonê be yo dewe, xo rê ku xezîrê peşenê, bîyarenê, bênê. Werhasil çenda serrî zeman tera, çend mayê zeman tera şono. Vanê:

- Wulla gilgilê ma vêga bîyo be gird. Ma de şinê xo re biçînê û gilgilê xo bone.

Her yo pirakek nefşê ce debar nêkerno, wazeno ra Vano:

- Wulla ez şîna wê gilgilî hemî bone. Şixo ezê bone.

Va, yeno keno miyanê gilgilî yo roc, di rocî de ewa gilgil hemî werno. Ku werno de arade pîştî cê bet jî yeno, oniyeno ku gilgil çînîyo payî, hemî warê. Werhasil zeman tay tera şono. Va qaz jî yeno. Oniyeno ku ewa gilgil warê. Va, hire may benê tenê ame pê hete. Va, hewre werhasil hewre munaqaşa kernê û vanê:

- Hina gilgil kî waro. Va, her vano:

- Wulla beta waro. Bet vano:

- Nê wulla qaze waro.

Werhasil vano, hinayî nêbeno. Ma yo û yewî înkariye bikernê. Ma şinê fekê yo çemî, bi çemê pîl, ma de sond vanê. Va, başo. Hure kernê şonê be fekê yo çemî. Vano:

- Qazo vano:

- Ti sond biwane. Qazo vano:

- Beto ti biwane. Bet vano:

- Hero ti biwane. Werhasil her zî vano:

⁷² Vatox: Orhan Akyüz, Tarîx: 14. 09. 2018.

- Nê valla bila qaz biwano. Va, Qaz vano:
- Başo ezê biwane sond. Qaz vano:
- Qaz û qaz enne kizeyte, qaz û qaz qandkilo qudweyte, qaz û qaz xewsu madela, qaz û qaz xênîb û Alla û fir dano şonê werate çemî nanî ro we ara. Sira bet yeno, bet vano:
- Bet û bet enne biteyte, bet û bet qandkilo qudweyte, bet û bet xewsu madela, bet û bet xênîbî û Alla û bet zî fir dano şonê werate çemî nanî ro we ara. Her yeno û vano:
- Zir û zir enne zireyte, zir û zir qandkilo qudweyte, zir û zir xewsu madela. Ku fir bidera, kewno de mîyanê çem, çem yê berno şono awke. Vane, ewa sondê cê gîyeno be xenîbê cera yanî. Demekî yê waro.⁷³

2.2.1.3. Merdim û Verg

Vanê, yo wext cira bîyo. Merdome ku de yo dewe de bîyê. Onîyenê, ku yo verg yeno kewno de pese cine miyane, gele pezî cîne de zayîyat kerno. Pesê cîne ku werno, zararê cine gele cayîdeno. Eyne jî jiboya xatirê ku ewa verg depîşenî ci re koçe⁷⁴ nane ro. Ewa koçe ku nane ro. Onîyenê ku axir dorna verg yeno ku pes biwora. Kewno de koç de we pişene de. Wextê ku we pişene de. Verg tabî dewîjî ameyne yenê be yo ara vanê:

- Wulla ena verg gela cayina wo. Gere ma yo cezayê henay becidme ku xelasbunê ce cira çîneba. Çimkî hena tebaye ku ame sera ma, ma zî aynî ewe serê ce.

Wexte heno vanê. Were yenê pe vergi yew vano:

- Ma ye bukişme. Yo vano:
- Ma lingê ce bişkîme.

Hergu teba çî vanê. Onîyenê, ku melayê dew jî cad yeno. Wexte ku mela yeno vano:

- Mela ka ti zî va ka aqile to çi bireno, enay tebaye ku ena ame sera ma heyfê xu cira bikeme. Vano:

- Vinderê ez be şima bigîme. Şono poy. Mela vano:
- Yo cezayê henay becidme, ku heta sax ba xelisiyayişi ce çîne ba. Vane:
- Ka mela aqile to ci bireno, ka ti çi vanê.

Mela hema şaşika⁷⁵ xo dano sarê vergî, cilê xo jî vejeno pera kerno vanê:

- Vardenê bila şa. Hetanê sax ba ena edî xêyr û weşîye nedî. Belayê cê, cezayê ce pile re ti cezaye çînîyo. Vardenê bila şa edî.⁷⁶

⁷³ Vatox: Abdülsamed Ağırman, Tarix: 15. 09. 2018.

⁷⁴ B.t: Tuzak.

⁷⁵ B.t: Külâh.

2.2.1.4. Hesp û Lue û Verg

Vanê, hesp û lue û verg. Qerarê xe danê vanê, ma de peya şina bi Hac⁷⁷. [A.A: Yanî şonê bi yo cayê durî] Va, konaxe di roca şonê. Di roce yo konaxê geleko yanî. Benê be veşan tabî. Ku benê bi veşan. Verg, lue ra vano:

- Wulla ma bîyane bi veşan. Ma mecburane yewî bîweranê. Ko ma nêwene, ma hîrê ma jî bimirne. Wazeno ra, lue yo pirakek uyanixe. Vano:

- Heyra kame ma de ma de îremna de wurdî ba ma de yê biwenê. Wazeno ra. Verg, lue ra perseno, vano:

- Amrê to çiqas o. Vano:

- Wulla 25 serrî. Ê vano:

- Wulla ma nexo ma hespî ra pers bikimê.

Va, şonê hespî ra persênê. Va lue bixe xe karo be durî yanî yo pirakek şiyoye yo serre yo pozî tutikê xu da û godarîya cîne keno. Godarîya hespî û vergî keno. Va, hespî ra vano:

- Wulla ewa hîre rocî hal û mesele ma, ma hîre rocî ray ra name. Di roc hîre roc bîyane be veşan. Ma mecburane yewî biwerena. Ku, kamî ma di wurdî ba, ma ye bone. Çimkî eno ne ba ma hîre ma zî bimirne. Va, Wazeno ra hesp vano:

- Hayra wulla wexto ku ez bîyane mayê xo rê, va, weşto ra wey min peyra nal kardo. Tarîxa mi jî rojê ku nal kardo hewa roj, tarîxa mi jî, nalî ser ra yaz kardo. Ê verg vano:

- Ka ma de çawa vîne. Vano:

- Wulla de rahato pey ti ewk bike. Ez jî payê xu wedane ti jî bonîye tera, te bizanîbe ka çende serra yane.

Werhasil verg xo kuz keno û tutikê xu dano şono bi paye hespî vera hete pey ra. Hesp jî payê xo darino we, we enay zî çimê xo bernê ku tarîxa payê hespî ser ra biwane. Va, hesp yo pêhine dano bi verg ra. Verg kewno we ara. Lue jî serê pozî hewena. We hewena [R.E: Heweno yanî huyeno, dikene yanî. Ma vun huyeno], [A.A: Hewena, yanî dikene], [R.E: mesela ma alîyê bîngol di vano huyeno, gülüyoy yanî] Va, verg vano:

- Xezî mi bizaniba ti çire hewane. Lue vano:

- Heyra vergo, qey pîy to fakülte wendo, pîrîke to fakülte wendo, pîrîk bawete wendo ku ti şonê tarîxa payê hespî sera wanenê ya tarîxa cê wanenî, yaziya pay cê ser ra wanenî. Hesp jî kas karo vano:

⁷⁶ Vatox: Mehmet Salih Ağırman, Tarîx: 15. 09. 2018.

⁷⁷ Yo cayoy dur ra vajîyeno.

- Va, ma zî to biwena. Edî ti kewtê.⁷⁸

2.2.1.5. Lue û Heş

Vêga de çîya de ma heywane kowî cinê re vanê. De çîya de tewe gerine. Yo heş de lana⁷⁹ xo de cewrike xwe heto, tabî wextê ku beno weşan. Ewa heş kewno ber a. Şono de çîya de tewe⁸⁰ gerino. Wexto tewe gerino, na ara de cewrikê ce de lan dê. Fekê lan onîyene ka maya cine kî weyo, hewiya ce vindernê. Wexte weyde vindernê, oniyene ku yu lue cad ra yeno, lue yeno pîne hete. Cê ra vano:

- Ez pîye şima hene. Ku heno vano, vano:

- Yav pîy ma koy ra kot ber ra. Ma heta vêga pîye xo nas nêkardîni. Ka ena kîyo bîyo pîy ma filan.

Wextê heno vano, ewî cor ra beno bi durî û şono. Ino vano û şono. Tay tewe gerino, heş fetelyeno û yeno. Yeno cewrikê xe heta. Cewrikê cê, ci re vanê:

- Gave yo ame bi tiya vanê ez pîye şima yene. Ica ka pîy ma kam bîyo, keyo bîyo ma ye nas nêkardo. Ena raştî, zurîyo, kamo, çîyo mayê xu re persenî. Mayê ci re vano:

- Yo çawan bîyena. Acaba yanî şêr bîyo, vanê:

- Nê wulla. Vanê:

- Verg bîyo vanê:

- Nê wulla. Yo çawa bîy.

Onîyeno ku cad ra lue kewno ber ra. Lue vînenê. Vanê:

- Aaaaa waro kewt ber ra hoo bîy. Ku heno vanê, lue tabî wexte ku weyde aseno, mayê cine vanê:

- Vêga hena bîy ez pîye şima hene. Vanê:

- Va e.

Şono şanino ve dima. Wextê şanino ve dima lue rameno. Tabî wextê ku heş zî ver ra rameno dima şono yo dara dîgulî ma ci ra vanê. [M.S. A: Yanî quna cina peya, serê cê ayrî yo, gele nîzîkî hewîye] Lue di ara cine hurmay dara ra xu fineno. Xu are cîne fineno, verino ra ca tîy de. Heş jî we dima xu fineno, vano ka ez becîkê ce depîşne. Wextê xu fineno, heş navberê cine daran de mîyan de aseyeno. Ku weyde aseyeno. Lue cad ra fetilîyeno û yeno. Peyra ra ku başlamişê ce kerno. Wexto peyra ra ku başlamişê ce kerno, vana:

⁷⁸ Vatox: Abdülsamed Ağırman, Tarîx: 15. 09. 2018.

⁷⁹ B.t: Yuva.

⁸⁰ B.t: Av veya yem.

- Aha aha to re ti de xo de jî vînenê ama ti bawer nêkernê.⁸¹

2.2.1.6. Verg û Ferxike Cê

Vanê, yo verg de lan de panc hebî cewrikê⁸² cê estî. Verg, hergu dora şono be neçîr. Cine re wer filan arino. Yanî verg vekî heywanî destewo yanî hema ci be dest kar arinê. Goşt filan arinê çî heywan bi kar beni borenê çî werno. Ferxike xu re jî arino. Va, yo roc ferxike xu ra vano:

- Şima de lan de be, ez şinê, şima ra tay neçîre bîyane, tay wer bîyane filan. Yo pirakek ferxikê ci jî benî be pîl yanî gevrokî benê. Farxikê ce vano, mayê xu ra vano:

- Wulla ma de jî ena derbê de todîr bene. Vano:

- Heyra mêwerên. Vanê:

- Nê wulla ma de benê. Ena derbê ma zî bera, ma zî bimusne.

Wazene ra şone. Şone bi sere yo poze, pozê bilind. Va, weyde onîyeno ku de etrafê de dorîya pozî de çend hebî dewey estî. Her dewe ra yo kerîya pezî dew ra kewno ber ra, kewno be çîya. Va, eye ferxikê vergî mayê xo re persenê. Vanê:

- Çiqa estî. Verg vanê:

- Wulla estî. Mayê xu ra vanê:

- Sere de çend hebî arnê. Vanê:

- Wulla hîne yo hebî arnê. Vano:

- Wulla hîne yo hebî arnê, ti sere de ti ponc hebi arnê. Ey çîre hendekî zediyenê ma şixe ma hîc nêzedinenê.

Çîre de heno, va nêku şima estî. Şima gele edî va mecburîyayî va. Yanî şima jî nêwazena weyde mecburîyayî estî ha. Edî pa awa ewk kernê, hew nêwazenê, xezabê pîze xo ra hew nêwazenê.⁸³

2.2.1.7. Teyrê Bum

Teyrê ku de çîyayî de este. Yo teyr cire esto. Ci rê vanê Bum. Ewa bum tu alên⁸⁴ xo re nêvirazeno. De çîya de tewe gerino. Wexte tewe geyreno, koy de yo teyrê başka heyku wexte yo ca de ku xo re alênê ku virazenê. Ake xu ku kerinê. We jî wexte ku zemanê wesar yeno akê ce yeno, hema koy de ê kamî teyrê mendine, ku cayê cine gava ku alêynê cîne vîna, şono we serra. Weyde wecî akê xu kerno û pîştî ra şono. Ewa teyrê mende, wexte ku akê xo

⁸¹ Vatox: Mehmet Salih Ağırman, Tarix: 15. 09. 2018.

⁸² B.t: Yavru.

⁸³ Vatox: Abdulsamed Ağırman, Tarix: 15. 09. 2018.

⁸⁴ B.t: Yuva.

xelisneno, tememî kerno. Akê ce edî temam benê, hurunî serra niştene ro. Yo muddet pancas rocî, vîst rocî niştene ro. Eyne akê cê beno bi çiçikî kewnî ber ra. Mîyanê akî ci kewnî ber ra. Gava ku kewtî ber ra, ewa teyr onîyeno ku nimê xu nas kerno. Yanî çiçikê xe ku de wurdîye hîne nas kerno. Onîyeno yo hebe cîne ra nîyo. Yanî ferqê cîne cê ra ayrî yo. Vano:

- Hena koy ra amo, hena akê mi nîyo, çiçike mi ra nîyo. Hena koy ra amo kewtîne mîyan. Ê cora nim kerno pîşeno de cora cine mîyane fineno, vano, ê mi nîyê ti koy ra giyaye pîne ti amey kewtî tine mîyan. Qebul nêkerno. Pane ê ce nîyo gerçekten e jî bumê korî yo. Ewa jî tucar xo re nê alên viraşto nê cayê ce saxlem ce çinebîyo. Çimkî Ma cirê aynî zamanda vanê bumê kor jî vanê. Yanî wekê ku nêvînenno. Çime cê jî mihakkak kî tebaye ce esto.⁸⁵

2.2.1.8. Şêr

Malume Aslan, şêr çiyaye bilindin, jî çiyaye asêne. Heywanê mezin digerin, heywanê taze û goştê xweş digerin. Şêr heta heywanê nêxenîqînîn jî wan naxwin. Ew adaleta wî jî heye. Şêr rokî tê deştê. Reya xwe şaş dîke tê deştê. Dîbê, ka ez herim deştê wa, ka çi heye, çi tine. Bala xwe dîde kî malume şêr û pisîk benzerlikê wan eynî weka hewin. Şêr jî pisîka nêdîyê, dewamlî çiyaye de maye. Nav heywanê mezin de maye. Cîyê asê de maye. Şêrekî malume li çîya, cîye asê falan yayla digere. Tê pisîke dîbîne. Benzerlik jî eynî ye. Dîbê, wî ya jî tixmê baw û qalê me ye. Rê şaş kirîye. Wî ya ji kur te, ka le pipirsim. Dîbê:

- Navê te çîye. Dibe:

- Navê min pisîk e. Kuro navetê pisîke çima. Ma ti nêaslanî, nêtixmê aslanî. Dîbê:

- Wulla ez jî birazîye we me. Ku ez li deştê mame. Zude baw û qalê me li deşte bûne. Ez li deştê çêbûme. Ê malume hingî deştî û li min tade dîkin. Li min dixin. Zilmê li min dîkin. Ez puçuk mame. Weylê, şêr dîbê:

- Ez bim û ewe qabila me ku ewqa delal, ewqa em heywanê mezin dikujin, bölge me ayrî ayrî nê. Kes nikare bi me xeberde. Çawa filana we, tade li wan dîkin. Ê dibe, şêr dibe:

- Ez çibikim ji wan. Pisîk ez çibikim ji wan. Dibe:

- Wulla yek wa li vira cot dîke. Şixe tada mala wan pir li mi bûye. Ka em herin ti peşî dersa wî bidekê. Şêr dibe:

- Haydî, em herin. Te dibe kîjan. [Malume berî cotkarî tew li çola bun cotê xwe dikirin]
Dibe:

- Hema yek jî ewe. Ewîya ji gundê me ye. Tadayê giştîye baw û qale me jî û min jî. Ka ti peşî dersa wîya bide. Ti çi şiqî dîdiye. Şêr diçe ba çotkarî. Dibe:

⁸⁵ Vatox: Mehmet Salih Ağırman, Tarîx: 15. 09. 2018.

- Çotkarî ewîya birazîye min e. We çima tadê baw û qalê wan kirîye. We li wan kirîye. Gundîtiye li we kirîne. Xizmeta we kirîne. Zerare nêdane we.

Tabî pisîke wan tiştê je re gotîye xistiye serê şêr. Cotkarî jî bala xwe dide kî şêr biqehire we herdu gayê wî jî bukije. O wî jî bukuje. Her dirane wî penc santim e. Çawen wî sor bûne. Xire û vir noro nor jî şêr te. Pisîke serê şêr tije kirîye. Pisîk jî li bale ye. Ew zîlam jî pir zilamekî baqil bûye. Dibê, wallahî ez xwe bileptînîm, şêr veka wan heywanî televîzyone ku göstermiş dike, ewe min jî bikuje. Dibê:

- Birake şêr. Dibê:

- Ha. Dibê:

- Ezê tiştêkî ji te ra bejim. Ma te bêfede te min bixenîkîni û bikujî. Dibê:

- Beje, îfada xwe bide. Dibê:

- Birake şêr, wun asîl aîlene. Wun ê çîya ne. Wun ê yayla ne. Wun heta xelqê nêxeniqînî, wun nakujîn. Wun heywana mezin digerin. Baw û qalê we tew asîllî ne. Heta wun xelqê nêxeniqînî wun deve xwe navena wan. Naxun jî. Dibê ew xarziyê we aslê xwe hundakirîye. Dibê:

- Çawa xwarziyê me aslê xwe xweindakirîye. Ê dibê:

- Ka bisekinê ji te re bejim. Dibê, ewana dizîye dikan, şîr û mastê xelqê dirjînî. Qeymaxê xelqê dixwon. Mirîşkê xelqê dixwon. Tişt mişte pîsî mîslîyare ugraşmiş dibin. Mişk mişka ra. Ewana nê jî asîla we ne. Aslê xwe xwundakirine. Ew nê êwene. Dibê:

- Walla kete serê mi jî ama dîsa birazîye me ye yanî. Sonuçta ezê dîsa heyfa wî jî te hilenîm.

Bala xwe dide ku şêr ew nake yanî. Ê dibê:

- Birakê şêr em tiştêk hew ra bejin. Ti îzîn bide mi ez heta herim mal û werim, bi soz çî ji min dikî bike. Dibê:

- Binere ez ê we bolge me ezê dîsa werim. Ti sakin sakin jî male werî. Ti min nêxapînî. Dibê:

- Temam birake şêr.

Diçe male. [Ew muyê bere hebûn pê heywana dafika çetikirin]Diçe ji wan mûya ê hespa tîne. Dibê:

- Birakê şêr. Dibê:

- Ha. Dibê:

- Ku ez ana te texime binê nîr û ti karibî xwe ji nîr vekî û ezê pîyê te jî giredim. Tu karibî pîyê xwe jî biketînî. Qetla mi li te helale. Ez şikayetçî nînîm cem Rebbe âleme. Weylê, dibê:

- Mîn dixê ber nîr û dibe tu nikarî xwe ji nîr derxî. Yav dibe ez şêrîm. Ez karim nîrê te û gayê te tew felan bikim bi hewra. Ê dibê:

- Temam birake şêr.

Wî dixê binê nîr û wan qayîşê lê dijdîne li nîr. [Nîr jî eku pê cot dikin. Me je re digot nîr. Nîrê ku dawetine li ser sitiyê gaya. Halet jî pêwabû. Şîpar ra demîrkî jî pêwabû, cot dikirin. Nîr jî qayîş wan ra dixistin serê heywana jibona li serê xwe dernexin. Yanî li hev nêxin, dernexin, cotê xwe bikin û xata xwe de rast herin.] Şêr jî tîne sitiyê xwe dixê nawa qayîşe û ewîya qayîşê le dijdîne. Pîyê wî jî dijdîne. Ê wî muyî jî li pîyê wî û li destê wî wana ew dike. Yanî herdu pîyê wî ya li xwe dike. Dibê:

- Şêr serê te mezine, gevde tê mezine. Ti şêrekî pir ehmeqî. Îşê te li deşte çîye. Cîyê te nedeşte. Ew Meselê deşte, sorunê deşte serê te nêketîne. Bolge te ayrî ye. Te rê şaş kirîye. Te berwaye wî pisîke ketîye. Tu dibe birazîyemîne. De ka xwe biqetîne.

Ewîya jî [Labut hebû labut, li gaya dixistin jibo cot bikin, bizmar dixistin li serê wan. Labut jî gişnê xwe pê pakij dikirin. Veka hasinki bû. Bi serê dar we dikirin. Je re digotin labut.] û bi şêr dikewe. Gum û gum û hey gum. Şêr dixê ji wî halî dixê halekî din. Şêr nikare. Mu naketin şuxo qat qat kiriye û li şêr dixê. Şêr dibê:

- Heyra min berde. Li min û bawe min tobe, ku ez hew pemê verime wê yayle û ez bi wî birazîye xwe ji xeberdime. Mîn berde. Te min kuşt. Nê ez li qarişî te bim, nê ti qarişî min be. Şêr vedike dibê

- De here rêya xwe.⁸⁶

2.2.1.9. Rowî û Gur

Rowî û gur dibin deste birakê hew. Rowî îbneye. Fen û futê rowî pirin. Rowî diçe ber çem. Berê xelq bi misasa û bi dara diçûne masî ya. Diçûne masîya. [Şîrîtê geza hebûn. Şîrît. Gezik hebun li ber çem xelqê masî digirtîn. Di qulakliqê wan ra derbas dikin, dixistina gezîka. Me ji wî ya dî yanî. Labut hebûn bi labuta diçûna masîya.] Rowî jî bala xwe dîde kî wa yê avcîya masîye xelq masîya digire. Rowî jî xwe nav gezîkada diweşere. Ewana hingî ku masîya digirin. Masîyê xwe li ber cem datînî nav awe. Nawa şîrîtê gezîya da qulaklikqa xwe ra derbas dikin masîye xwe datîne li wure. Diçin dur. Dibên, gawa ku em vegezin, me ter

⁸⁶ Vatox: Ünal Sarsılmaz, Tarîx: 15. 09. 2018.

masî girtîn, li vir datînîn, li vur datînîn, li vir datînîn. Eme îja verin masîye xwe topkin. Rabin şîrîkê xwe û herine male. Ewana gava dur dikewin rowî jî diçe radike şîrîtê wan û diçe. Gur raşî wî tê. Yaw dibê:

- Birake rowî. Dibê:

- Ha. Dibê:

- Te wan masîya ji kur anîye. Dibê:

- Birakê gur seretê mezine, ti ahmeqî. Hun tew ahmeqin. Sulala xwe wun ahmeqin. Baw û qalê me tew avcî bûn. Avcîyê masîya bûn. Ez jî zarok bûm. Ez ba wan mame, ji wan hîn bûme wan tiştê. Ê dibê:

- Birako ka min jî bike avcîyê masîya. Wala masî xweşin. Vîtamînê wan zede ne. Ê dibê:

- Gur bext ji tera tûne. Le wala tu qarîşê min nebî wê bolge de, ezê te hinî masîya bikim. Dibê:

- Wala ez qarîşê tê nabim. Wa masîya ku Ti min hinkî û ez wan bigirim û bixwom.

Çima herim pey heywanê xelqê bigerim. Kuçik ten mi dixeniqîn. Ê dibê:

- Temam birako. Were em soz kî bi hewra bidin. Dibê:

- Temam. Dibê

- Soz ku ti qarîşê min nebî, ezê te hinî masîya bikim. Dibê:

- Temam. Ê tu çawa masîya digirî. Dibê:

- Walla ez duwê xwe dixime nav awe. Masî tèn duwê min dimijîn û duwê mi va dizeliqîn. Ez wan dertixim. Tew li duwê min wane. Rowî dibeje. Duwê te daha mezine. Mesela hewka duwê min wa zelikîn, ê te se se qatê pê bizelikin. Dibê:

- Walla birakê rowî wîya raste ê min ji ê te mestire. Ê dibe birakê rowî:

- Dibê Ha. Dibê:

- Ezê çawa bikim. Çile ye, sare û bûze. Ê dibê:

- Birake gur ti here ser kendal û duwê xwe texe li nawa awe. Nawa gole. De awe da jî cîyê ku golin pir buz digirîn. Cîyê şîp akime, fazle buz nagire.

Çileyê sare. Derecê sifir altî bilmem on beş derece felan heye û Gur derwa ye duwê xwe xistiyê nav awe û buz digire. Xwe dihejîne û ba dide wirdê û wurde dikirime. Dibê:

- Birake rowî. Dibê:

- Ha. Dibê:

- Duwê min masî pir pê we zelikîne. Dernaye. Dibê:

- Birakê gur me dest biratîye daye hew rastî. Duwê xwe dernexe. Bira masî pir pewa pizeliqin.

Duwê gur o buz tê hew. Katlamiş dibe buz. Gol tew buz digire û duwê gur di nav deye. Rowî bala xwe dîde kî gur xwe dihejîne jî duvê wî dernaye. Rowî diçe nawa gund. Mahle mahle digere. Gundan li berê kuçik pir bûn. Kuçik rowî dibinin û pey rowî dikewin. Rowî jî ezê kucika bibinim ezê herim ba gur. Gawa ku kuçik gur bibinin ewe de ji min berdî û bi gur kevin. Ezê jî xelasbim. Gur dibe:

- Kuro kuçik li pey tene rowî rowî wurde here. Des birake hewin.

Artik gur nikare duwê xwe ji aw derxe, buz girtiye. Ya gere duw biqete û te di ber gur de derbas dibe û kuçik jî peyin penc şeş heb kuçik li peyne. Bala xwe didin ki gur waye. Dikewine ser dilê gur. Gur dixeniqîn. O rowî dibê:

- O xweş. Rowî jî xelas dibe ez ji te xelas bûm. [Rowî awa fen û futê rowî pirin].⁸⁷

2.2.2. Efsaneyî

Efsaneyî, yo tewrê edebîyatê şarî yê. Her komel di semedê vatişê tayê hedîseyan yan zî fikran ra tayê efsaneyî vajîyenî. Efsaneyî, hetê kam ra yenî vatiş kifş nîyî. Labelê komelî, inê vateyanî qebul kenî. Ina tewir hetê miletî ra fek ra fek benî vila. Mîyanê komelan di vatişê efsaneyî bedilyenî. TDK derheqê manayê çekuya efsaneyî di hina vano: “*Efsaneyî, wexto verîn ra biger hetanê rojê ma hedîseyê îstîsnayî, rewşê îstîsnayî ser yo vate ra vajîyenî.*”⁸⁸ Ma eşkenê vajî ke xususîyetê efsaneyî hina yî:

- *Efsaneyî ke derheqê yo şêxs, yo ca yan zî yo tarîx di vajîyenî.*

- *Hadîseyî ke vajîyenî, rasenê hetanê wexto verin.*

- *Vajîyayî, hetê kam ser yeno vatiş kifş nîyo. Ino sebeb ra Anonîm hesibyeno.*

- *Mîyanê Efsaneyî di cuwîyayîşê û bawerîyê komelan ca genî.*

- *Hedîseyî di sînor çînîyo.*⁸⁹

Efsaneyê inê dewan ke ma da arê, zafonê hedîseyê tabîatî, hedîseyê xeyalî ûsb ser vajîyenî. Çend nimûne:

⁸⁷ Vatox: Ünal Sarsılmaz, Tarîx: 15. 09. 2018.

⁸⁸ B. Ferhengê TDK, Tarîxê Ciresayîşî: 19.03.2019 Saet:19.30, <http://sozluk.gov.tr/>

⁸⁹ B. Efsane, Tarîxê Ciresayîşî: 26.04.2019 Saet: 19.40, <https://www.edebiyatciyim.com/efsane-nedir/>

2.2.2.1. Efsaneya Pepukî

Yo genç û wayê xue tedir şonê be pincar. Wesarê pincar esto, Pincarê çîyayê. Turik weçînenno ard ra şaneno pê. Turîk jî deway cê dir o. We wazeno ra çiqas çînenno pincarê xo dano bi wayê xo, wayê ce zî fineno de turîk. Bi yo qeder mikdar qeder şonê, edî vanê:

- Beso, ma pincar mirda xu çîye filan. bunîyeno de wayê xu ra. Wayê xu ra vano:
- Ka pincarê ma?

Wayê ce bunîyeno ku pincar çîniyo de turîk de. Halla halla! Turik jî delam bîyo. Çiqas fineno de turik, turik ra kewnê we ara, yanî deweryeno. Ku deweryano heway genç jî wayê xu ra vano:

- Hewa pincar to wardo.
- Keynek jî, wayê ce jî vano:
- Kesînlîkle mi nêwardo. Turîk de qul bîyo. Çiqa ma viste de yo dewerîyo. Hayâ mi ci ra çînebîya.

Înanmîş nêkerno, wayê xue re ku înan nêkeno. Wayê cê vano:

- Eker ti înan nêkerî, pîzê mi biqelişnê, ku mi ardo şixo pîze mi de bellî ba, ku mi nêwardo şuxo na.

[Pa we çax înanc heno biney yanî. Bi pa awa înanmîş bikarnê. Nêzanibî ku te bimira wayê ce filan]Wazene ro pîzê wayê xo kelîşneno û onîyeno pîze wayê ce di çîniyo. Wazeno ra dane be xo ra. Dane be xo ra demek vano:

- Ewa wayem nêwero ena pincar turîk de deweryayo.

Îja ku dani bi wayê ce pîze wayê xu kelîşîno wayê cê mirena. Ku mirena dane bi xo ra. Vano:

- Pepo, Keko, Xeco⁹⁰ kî kuşt, mi kuşt.

Edî çiqas serê wesarî îllahî henay yo merderka dest roc, vîst roco zemanê pincarî henî kewno de şuna qijike, qijike⁹¹ estî. Ewa însan kewno de şuna cê çiqas wesara ewa axit kerno. Vano:

- Pepo, Keko, Xeco [Namê wayê cê jî Xeco bîy. Loma vano xeco] kî kuşt, mi kuşt. Xu suçlî vînenno. Zara zar kerno. Çiqa wesarî yanî belkî şima de çîya de tewe gerayne se heqetten

⁹⁰ Nameyê Keynekî.

⁹¹ Yo teyr hesibyeno.

jî ewa veng ameyne dewamlî ba ma. Heqetten jî veng ameyne yanî.[R.E: Ma ino ra va, Efsane], [A.A: ê wala olabilir.]⁹²

2.2.2.2. Efsaneya Kerre Malosîya

Yu mesela ma zî esta. Yu cayê ma esto. Ma cî rê vanê Kerre Malosîya. Hey zemanê de vanî kî, vanê, yo cenîye bîya, şivanê gaya bîya, hey gay zî berdê şîyê binê ci Kerre Malosîye. Ku yine biçereyîna. Şîya binê Malosiye eya cenîye. Onîya ku Malîsoye de yo ber bîyo aya. Ta ber ra şîye kotad zere. Onîya ku zere de hew kerra mîyanê ci kerrî tew zerd bîye. Îdî cebik mebikê xu tew kerdî pîrî. Çiqa xu dir eşkaw bîyara, ey zerdî derdê wo cora ku bîyara. Ameye berî ver, ew ber kuyaw ra cî. Neyse ey zerdî wêde nana ro. Yo hebî tene xudra erzene û kerrad fekê xu. Yena dîsa berî ver, ew ber dîsa cîrê nêbeno aya. Berna şona, ew zerdî kerrad fekê xu awu zî vecena wêde nana ro û yena berî ver, yena berî ver ber cî rê beno aya. Ber ra kona ber û sonra ew ber ra ci kuyeno û ew ber cora beno vînî. Edî ew ber nîasano.⁹³

2.2.2.3. Efsaneya Kerre Şîlaşî

Dewa ma Çirî de yo **Kerre Şîlaşî** esto pêy dew de. Navbirê dewa ma û Gola ye. [R.S: Beşkonak, Türkçe ismi]Weyde yo zemanê de yo mîr beno. Mîrê pîlê Ermenîyan cî rê vanê. Ku her roc eskerê xu birşîne dewey, vano:

- Şêrê mi rê keyney biyare. Jiboye îşê xu hal bikera.

Yo roc, dî roc, hirê roc, çher rocî onîyeno ku merde dewe cî ra rahatsız benî. Se rahatsız benî, eno hewdu dir mujulyenî, toplanmış benî vanê:

- Kanî ma ku nim keme, ma guyo oyîne racib keme ma bikuşmê.

Dîsa eskerî nav rocî de yenî ey cenî. Cenîya nêrşenî xu. Xu kernêd şuna cênîya, cîlê cenîya dani bi xu ra û şonê, şonê mirî hete. Ku mîr edî tam nim, îşê xu nim bikera onîyenî ku merdeye. Hema ey merdeyî ye cora verdenê dawaro ye kuşenê.⁹⁴

2.2.2.4. Efsaneya Birayê Dew û Birayê Aqil

Yo birayê dew bîy, yo bi aqil bi. Weştî ra birayê aqilî, birayê dewî ra va:

- Ez şîme bi nim, veyve ti mewa, bion dade ra. Va:

- Başo.

⁹² Vatox: Abdülsamed Ağırman, Tarîx: 15. 09. 2018.

⁹³ Vatox: Şerif Sarsılmaz, Tarîx: 30. 09. 2018.

⁹⁴ Vatox: Remzi Sarsılmaz, Tarîx: 30. 09. 2018.

Su şîy weyve vatî hayîyê ber ra be, o zî ber ca ra vecino nani ra pişta xu, şono weyve. İna tebawo vato ti vato hayîyî ber ra be. He ka dade. Dadê zî yo mesa va to racinêna ra. Dade zî yo mesa ra ci şîyo to re damejî dade ro, anî mesi⁹⁵ kişeno. Dadê zî kişta û ber zi no tedîr. Yeno bi keye ku dadî merdaya, biheq kernê ya dernê we û şonê, şonê berê xu zî xudra ne weyde. Tay bazirgan şonî îniy ser nanî ra, dara ser tay bazirgan yenê ku nanê xo bowranê. Zerdî tîne dire, Kutlikî tîne dire û vano:

- Tersî ra birawa ewe aqil vano:
- Neku tura peşna wo bikerê ma vînê ma kişeno felan. Vano:
- Wulla mîza mi yena.

Wazeno ra mîzî keno ra cîne. Hew nêvîne wulla sayîyo varan yeno na seyo. Tay mendine wulla ê bîn zî yeno. Vano hew zî kerno û vano:

- Halla halla sayeyê saplor dibarî. Wazene ra vala wulla ez qerîmyena ku ber verdine, vano:
- Verde.

Ber verdene hîne tew ramenê, vanê, Ka çi wî azman ame dewar ka çi ame dewar, kesîn azman ame dewar, yeno dewar û ramenê. Birayê aqil xu rê nimî derno, Kutlikî⁹⁶ derno bîyo veşan, ewe dew kutlikî derno. Birayê aqil zî zerdî derno. Şonê ewe aqil vano:

- Ka birayê te kutlike bide mi ez bîyane veşan. Vano:
- Na wulla, ti biwere polik molikê xu, ezî buone kutlik mutlike xo.

Ê vano ma nêdane ci. Şonê nimê çemî kutlike cê şonî û vano. Vano:

- Bira bira hemu ji te ra.

Tew şîye cem de. Weyde temîyayî.⁹⁷

2.2.3. Fikrayî

Fikrayî, yo tewrê edebîyatê şarî yê. Fikrayî, bi yo uslûbo weş vajîyenî. Wexto ke yo fikra ame vatiş, merdim pê ina fikra hem fikiryeno hem zî huyeno. Çimkî hedîseye ke vajîyena, binê ci di yo mana ca gena. Tayê tewrê fikrayan inê yê. “fikrayê eskerîye, fikrayê cinî, fikrayê pîr û pîrikan, fikrayê Mela û Şêxan, fikrayê doktor û nêweşan, fikrayê zewacî, fikrayê Tirkan û Kurdan ûsb”. Derheqê fikrayî di kitabê “*Edebîyatê Kirmanckî ra*

⁹⁵ B.t: Sinek.

⁹⁶ Y.t wer o.

⁹⁷ Vatox: Seyfettin Ağraş, Tarîx: 30. 12. 2018.

*Numûneyî*⁹⁸ di zaf malumat estî. Fikrayê inê dewan ke ma nuştî, heme hadîseya raştî ser vajîyenî. Çend nimûne:

2.2.3.1. Tersa Cinî

Yo insan ray ra şono. Normal ray ra şono. Hîre hebî lake cê yene tabî. We zî vano:

- Esselamu aleykum. Hîre hebî pîya vanê:
- Aleykum selam.

Hewdu ra bene bi durî yo. Yo miktar hewdu ra beni bi durî tira tora danê pêro. Vano heyra yoye cine vano heyra ma şîm cira vaj bino bi nîzîk, ka kîy re selam dawo ma cire vajme. Wazene ra şonê vazdanê şone pişene de vano:

- To kiyre selam da, we zî vano:
- Kî cenîye xo ra bitersa mi cire selam da. Vano:
- Walla ez tersene. Vano:
- Tewa o, çirê ti tersenê: Vano:
- Wulla cenîye mi meşke şeyne, ez şîyane mi mast û ramane. Piştê cê nim kerdo hew darê meşke veto dawo koka mi ra. Gonî mi ra verdeno. Piştê cê ew ê mende vano:

- Ez terseno. Ka ti ê xu vaje, Vano:
- Wulla yo dora cenîya mi kofte viraştî bîy, ez zî amayne ku şîne vanê ka koftey mi de. Gava ku ber kerd a mi zî köfte kered feke xu. Germe bîye, heketten feke mi veşa. Fekê mi zî kerde yo kaleka mi zî kerda yo kalika feka mi henay werimîya wo. Va:

- Henay çi bîyo bi to, va:
- Walla dindan mi çino, va:
- Ka feke xu ake.

Gava feke xu ker a, köfte kot der ard. Werhasile va ti:

- Va, wulla ez zî gele bîyê veşan, mi zî tawe run kelejna û cenîya mi amey ku da berro mi zî ake xu rakoka xu û şefkê xu nara ser. Va:

- Ti çi kerê. Va:
- Wulla mi xu ra akî potî tambî mi nêviraştî. Yo şamake daye bi koka mi ro hîre hebî akî va hemay nê amey dawar. Va:

- Wulla hena ku kofte kered feke xu ma cire va, selam da we.⁹⁹

⁹⁸ Kadri Yıldırım, İbrahim Bingöl, Roşan Lezgîn, *Edebîyatê Kirmanckî ra Nimûneyî*, Weşanê Enstituya Ziwananê ke Tirkîya de Cîwîyenê ya Unîversîteya Artuklu ya Mêrdînî, Mêrdîn 2012, p. 145.

⁹⁹ Vatox: Fikri Sarsılmaz, Tarîx: 10. 08. 2018.

2.2.3.2. Dede Mecît

Ez yilmaz ê Midara. Zayê hacî îsmalîyane. Ez poncas serra yane. Ez tina dew ra yaşamîş bena. Zimanê ma zimanê Zazakî yo. Ma midara ye me. Ma aşîra çîrê ma ra vanê. [R.E: Koncî aşîr?] [Y.G: Çîre aşîretî beno ê ma] Ma baxliyê cîne yeme. Zemanê pî û pîrîka ra ma baxliyê hewdu bîy ma. Ma homa zî baxliyê hewe me. Co tîya ra zî ma yaşama dinyaye ma hina yürütmüş kernê. Ma xu rê velgê xue birnenî. Ma şenê pezê xue ver. Gaya xue ver. Vaş jî çînenê. Ê maye pînê şenê zemînê xue mîyan. Yo dewije ma bi. Walla ma şîme ma arîme çîşî sera vaşê xo. Îja pîreka cê zî cî re vat:

- Yo heyra be ma xu re ma badanê. [ê kurmancî diben badidin. Ma jî xu re vanê tabidime] Dewîje tew amey vatî:

- Mecît yaw awa tarî yo, xo re tabidime. Awa homa ro yo. [yanî gore kurmancî heja zu ye]. Werhasilî kelamî ez zî şîyane, ez zî amane va:

- Allah qa to bida dedê mecîtî. Va:

- Xwede ji te razî bîy.

- Heyra wa tarîyo ma xo re şîme bi keyê xo. Va:

- Başo.

Pîştê yew pîreka xo, xu re taday. Ku wexte taday rîsîya cînê bîye bi diregîye. Ku bîye diregîye, ê mi zî va:

- Dede mecîtî, te hena bibiy heta be ku ki yezî û zî serê xo dano vano:

- Ho va Allah key pîy to. Walla ena keyna neyarana. Qey nêvana ti çîre şîyê toye kî.

Tu ma xu re arî cîye vajî cê zî tada û va cor ra zî ma ameyme. Tora debare xe ma nîştênî heywana xe. Esterî ba, herî ba. Yaşama dewa hina ya.¹⁰⁰

2.2.3.3. Hacî Mecît

Ma yo mesela dede mi hacî mecît vajme. Rahmê Allay ra ci ba.

Yo roc dedê mi hecî mecît, şono bi Kurtalan. Tirenê beno bi suwar pa biletçîye nêvînenê. Biletçîye nêvînenê şono, heta gîyeno bi Konya vacê bigir. Weyde ye vînenê. Vano:

- Hecî amca bîletînî ver. vano:

- Ne bîletî, bîlet yok.

¹⁰⁰ Vatox: Yılmaz Gülmez, Tarîx: 10. 08. 2018.

Tire töre nim kena, bilet çinîyo û biletçî zî vano, ma se bikeme tire, tora ma kuye peya keme.

Vano:

- Walla şima mi nêkenê peya. Şima mi kor ra ardo, ma mi gono berê şerê. Biletçî vano:
- Yav hecî amca peya be. Hecî vano:
- Walla ez peya zî nêbena. Ina trenê mi kor ra ardo berê poy.

Yanî kerno ku trene Konya ra fetalna bi Kurtalan.¹⁰¹

2.2.3.4. Fikraya Valî

Ma ku şima re yo fikrakê abezî vajme.

Zemane de, dedê ma Zîbo û di hebî şono suke de xebitiyenî vanî xwede giravî. Şonê yo keyê valî bar kernê. Keyê valî bar kernê. Cuwanmeran tay soyenê, ona gore bêna xo dano a. Axînê kona dedê ma Zîbo, vano:

- Ax Ax, axînê kirşena. Cenîya valî zî vano:
- To çire henova, çi bîyo, derdê to esto. Vano:
- Walla ez jî yo zeman cira zayê valî biyane. Ewa bab û qalî ê ku nim kerdî, ma perişan biyme, kotîme tina hal.

Edî cenîya valî zî gunê ca pê yeno. Sonê îşî de we dano bi ci, hîrê, çher deste cîlî dano bi ci taqimî. Edî xo ra cora yenî. Werhesal yenî yenî qawuşa xu suke de. Ewe mende ra cire beno bela. Vano:

- Ewa ermete hendek cîlî dayê to. Qa yo taqim zî ma de xwede giravî.

Wêyde dedê ma vano, cînê ra vato:

- Êz zayê valîyane. Ti zî vace ez zayê herîyane. To ra zî taqimî bidanê.

Ena mesela zî heno bîya. Ena mesela zî ahikê dedanê ma abey ya.¹⁰²

2.2.4. Hîkayeyî

Hîkayeyî, edebîyatê şarî di zaf muhîm hesibyenî. Têkilîyê merdiman û komelan senî bi, hîkayeyan di xu dano muejnayîş. Coka merdimî, gereka ina tewrê edebîyatê şarî hol bizonên. Ma derheqê manayê hîkayeyî di eşkenê vajî ke hîkayeyî “hedîseyo ke ya bîyo yan zî ixtimalê bîyayîşê ci kifş nîyo” ser vajîyenî. Hîkayeyê inê dewan ke ma nuştî, tayê hedîseyaya raştî tayê zî hedîseyaya xeyalî ser vajîyenî.

¹⁰¹ Vatox: Asim Gülmez, Tarix: 01. 10. 2018.

¹⁰² E.v. Tarix: 16. 09. 2018.

2.2.4.1. Hîkayeya Mîr û Dewij

Vêga vanê. Zamanê bere de yo mîr bîyo. Ewa mîr tabî merdimê xo yê ku tedirê tewe. Onîyeno çî kerno. Tebayê ci ye ku nêweş virazîyenê şarê cê coy eyîne merdime ku însane durustîye. Tebay çîye, heram nêwardê. Nifrinê¹⁰³ ku vecî kernê qabiliyenê. Wexte qabiliyenê onîyeno çî kernê wexto ku weşî dewijê cê, weşî cê, qabila cê nêbenê, eyîne însanî nifrinî wecî kernê. Wexto nifrinî kernê ina merdom îşê cê ters şono. Vano nimê xo şanino pê, merdomê xu yê eku hewale ce de nime ce de, mîrî. Yenê bi heta vanê, ma de teba çî virazme, henîne merdomî ka ma çawa hîne jina nim ra manê ca ra ma fetelnê ku nifrinê cine homay nê qabiliyenê. Ma de îşê xu di ma serbest dişkiyo hine bihukme, bîyame. Vanê:

- Ma hine tew bîyarne heno ser ra. Mazî vernî be şarê xue heme bila bênê. Ma di de filan de dewa ma di yo pire ma zi virazme. Heya pîre jî ma di bi tils u cas virazme. Awka ce jî awke de mîyan nêfinênî ma rê vajme bila dewijî, şare ma ku estî ma rê vinderî hemina. Bila herkes herkî vîst hebî akî bîyarnî.

Herkes vîst hebî akî¹⁰⁴ arnê. Weyde vira ser ra va hemî kom kera. Tew wuri sera rone. Ayrî mene ro. Tew bila temîyane kene. Nane ro. Aki xu hemî nane ro. Vanê:

- Hemî amey vanê:
- Amey. Vanê:
- Yew çî mend, vanê:
- Nê.

Yew çî nêmendo. Hemî ardî. Yanî cayê topluma ku payaye eynê hemî nime xu, ake xu arnê, firnenê fira sera tew top kernê. Pê koprî virazenê, pire virazenê. Wexto ku hina vane hemî ku ardî mey, vanê:

- Vêga tew ame. Va:
- Ardî bele.

Merdimê xo dona şanino pey vanê, bere ma re ci re vajme ma hena qerarê xê ma di vinderna. Ma nim nêkernê vega nêvirazenê. Ake xu vega bere heta pîştî wexta. Wexto ku akî xo dorna vano:

- Ka şima hergî çend hebî akî ardî, akî xo tew pe şanê bere şerê. Yanî şima herku vîst habî akî ardî, ew akî xu berê.

¹⁰³ B.t: Beddua.

¹⁰⁴ B.t: Yumurta.

Wexte ku heno vanê. Heynî merdomî herkes vist hebî akî xu bernê. Hema yocî akî xu yê heqî edî nêbernê. Ewe ê cî berbê, ewe ê cî berno. Akî cî gene pî, akî cî gene pe mende gere pe mîyaro, heram yanî weyde wernê. Çimkî heqê akî cînê akî tayine de girdîye akî tayine de wurdî ye heram kewno de di mîyanê cîne. Wextê kewno de di mîyanê cine, vano:

- Vega edî tew akî xo bîardî.

Wexto xu akî xu bernê şonê bernê wernê. Duayê ci ne, nifirê cînê edî qebul nêbî. Çimkî heram werdê ya. Mîrê cine edî bi keyfê xu kernô tînê mîyan. Edî ci vace ra weke ce viraziyeno. Ew cî nîşkeno edî nifirne weş bikera heta ku qabul yenê. Wecî zirar vîna. Cî re heno pa awa haram dano biwerdişo edî bi keyfê xo beno.¹⁰⁵

2.2.4.2. Hîkayeya Padişah

Va, yo padişahê zalim hebî. Va, weşti ra maley dor û çevra ê millete do nîmi tew şa pê cine ra persa va:

- Şima di heqê mi di çi qerar dane. Şima vanê ez yo merdimi başana yo merdime zalîmana.

- Va, malay duşunce karî, vatî, vega ti yo merdime zalime, vatê ma ti sera ma cira bikera. Va weşti ra cire yag çekmiş kerê. Vatî:

- Wulla ti başe başe, ti yo merdime adile, ti yo merdime nim e. Padişahê va:

- Wulla ti zurî kernê.

Weşti ra da per sere cine tew cira kard. Va:

- Şima rast nêvanê. Va, tiyde melayî mendi edî acaba. Vatî:

- Wulla yo tiyde mela mendo de nîyamo weyde milkê xo mîyande xeberê cê ci ra çînîyo. Va, weşti ra wenday. Va:

- Ti şere ci ra vaje bila bîya.

Wenday veje va şî ben baxçe ci ra vatî:

- Va, wulla ez zenim sere ce mela cira karo. Wulla şixo sere mi zî ca bikera.

Va, weşti ra baxçe de vace cîne tay encîrî pey şanê bere şîne.

Wa cenîye ce vanê:

- Henare bera henarî. Belkî keyfe ce henarî belkî edî bîya.

Xebera cenîya xu nêkerna ci re tay encîlî bar û şî. Va, şî va:

¹⁰⁵ Vatox: Mehmet Salih Ağırman, Tarîx: 15. 09. 2018.

- Ti vanê çî ez yo merdimi çawanaye zalimane, yo merdimi adilaney çawa naya. Mela va:

- Wulla to yo merdimi zalime fekat ma jî misteheqê cini zalimtiya to bîyena loma allah to misteheqê sera ma karo. Va:

- To xu xelisna. Va, to rast va.

Va weştîra hebo hebo enî encilê dabe sera ce ro. Merîkî va:

- Ya Rabbî şukur va qenê mi xeberê ciniya xo nêkerdê, cay inê encîlan di hini henayrî bîyar. Vêga cayê cê încîra da henarî sere mi ra rodaynî. Mesele ce xelisîyaya.¹⁰⁶

2.2.4.3. Hîkayeya Birey

Mesele ku bab û qala ma re vato. Ma zî eya mesele ci re vajme. Îlerde bîlgî ba, belkî ci re lazim ba. Mesela ma henay ya.

Merikê moda zamanê verî de pîy û pîrikê ma ra tersaynê. Nameyê cê zî Birey bîy ma vajme yo hebe. Cuwanmer merikê moda gava jîje cîne nêvindertînê vanê:

- Hîşbe, Birey ameb to.

Jiboy ku jîjê cînê vindera û rakuwanî. Yanî hendî qeder tersayne. Yu ye Moda zî Birey ra heno tersawo ku cuwanmer vato:

- Birey Birey, ti mirey yo derey kur de bîyne, Tu mir yo hewn şîrîn de bîyne, Yo panc agir zî dest mi de bîyne vanê, mi tor ro dayne vanê, heng heng heng! Vanê, mi to kiştînî ê hom biramaynî hom biraymaynî.

Demekî cuwanmerî, ma kuştî ne zî panc agirî zî dana ma ro dîsa xu rameyne. Hendî qeder demekî merikê moda Eşîrê Çirê ra tersayne.¹⁰⁷

2.2.4.4. Hîkayeya Eynî

Çîyayê ma ê Şîlaşî. Yo çîyayê pîlo mewkiye ma de. Awkî wede bîye. Enîy bîy, zuxur bîy. Ew eynî vere cê hete dewa ma ra bîy. Weştî ra yo Ermenî pese cê şîra awk ser. Yo nerî teke. Şîra awk ser nêzana eku enîy vede esto. Weştî ra nerî de ma şîy onîya ku nime nerî hîyo koka nerî hîya. Paşî fahm kerd ku enîy esto wede. Pîştî cê weştî ra vere cî eynî, pesê xu kesna. Verê cî ew pes kesna verê cî pese, muyê pesî ketî ta eynî ew eynî kuyna verê ce ra hete çemî kerd. Tiye de hete ma de bîy ziwa.¹⁰⁸

¹⁰⁶ Vatox: Yaşar Okay, Tarîx: 15. 09. 2018.

¹⁰⁷ Vatox: Asim Gülmez, Tarîx: 01. 10. 2018.

¹⁰⁸ Vatox: Abdullah Ağraş, Tarîx: 01. 10. 2018.

2.2.4.5. Hîkayeya Seyda û Feqî

[Û.S: xwarzîye Remazan]Yek hebûye, zarokekî wî hebûye, xwedê te'ala ewladek didekê. Dibê walla ez ê ewladê xwe bidime xwendinî dînî, bidime ber deste 'Alima, bidime medresa. Dipirse dibe Alîm kî filan dere heye. Destê lawikê xwe digire, lawikê wî he piçuke û dibe ba 'âlim. Dibê:

- Seyda em tev evdê xwedê ne. Xwedê te'ela ev zarok daye min ez dixwazim di nav ilmê de mezin bibe, ez wî teslîmî te dikim tu çawa dikî yê te ye artik.

Seyda jî dersa wî didekê û dişîne ba seydayên din û yên din seydayê medresa seydayê mezin nê ê ewka, maaşa. Ê jiboye xwedê ilmê xwe fam dikîn dişîne cem wan. Lawik jî xwedê teala qudret û adalet kî dayîye kî lawik jî beyînkî delal tewî hîn dike û ilme goyê xwe didîyekî û xwe yetîştîrmîş dike. Diçe ewqas medreseya û ba ewqas seydayan digere heta xwe tev hîn dike tê ba seydayê xwe yê mezin. Îcaza xwe distîne. Seydayê wî jî katilmîş dibe, pêncî heb 'Alimên mezin îcazeta wî didinekî û îcazeta xwe distîne tê ba seydayê xwe yê mezin. Dibê:

- Seyda tiştî ku ez li ba te bikim pîştî wî qasî, ilmekê ku ez hîn bibim heye tûneye de ilmê da. Seyda dibe:

- Te tiştêk nehişt, te tev qedand, te tev ezberê kiriye, em pir ji te hezdikin. Tu gencekî delal î, ser te jî gorevekî mezine ti jî veka wan seydaye herî dînî ogretmîş bikî, medresade mezin bi. Ew dîn ji ortê ranebe. Rabbe al'eme daye me jibona reya heqî ye. Artik tişkî ku ez ji te ra bikim tûne. Yanliz dibeje kî, feqî ti hinkî li ba min bisekinî dîsa başe. Dibê:

- Çima. Dibê:

- Jibo ku dûnyayî jî ez ji te ra bejim, fenî jî hinkî ji te re lazim e. Lawik dibê:

- Seyda îşê min bi dûnyayî û fenî tûne. Mademkî mi ilmê qedandîye, ez ê herim şuxe ra cîyekî bibînim û ders bidim feqîyan. Dibê:

- Temam, tu zanî.

Ewîya tê, ewe here şixore gûndeki pirse ku je ra cîyekî bibine jibona mele, zikata ilmê bide feqîya, bide gûndîya, wan hînî tiştê bike. Roja îne bîye. Dengê salata teye kî filan ji gûnde kî nezde derbas dibe. Dibe, wala wa li wî gundî li mej le dibe wî gûnde hanî. Wa ye xutbe le dibe. Ez jî herim xutba xwe bikim û ezê dewam kîm. Diçe we gûnde hane. Dibê:

- Selamun Aleykum, aleykum Selam.

Milet camî tûje ye, melê wan ji heftê û pênc salî ye li ser ew ê we'ezan dide. Ew jî li nav wan rûdine bala xwe dide kî melê. Mela çi dibêje xelet dike. Çi dibêje yanîş e, xelet e. Ew jî ê keleka xwe ra dibeje:

- Ev mela ev çend sala li cem we ye. Dibê:

- Ev mela hane bîst û pênc sala li cem me gorev dike. Dibê:

- Hûn çiqas jê hez dikin. Dibê:

- Em pir jê hez dikin, Alimek pir delal e. Dibê:

- Ev melayê we nimêj li pey nabe. Her tiştî xelet dike. Sebîye xwe bidine xwendin, bişînîn medresa. Bira hînî dînî bibin. Rebbe âleme we başî boş nêdaye dînya ye.

Ew jî wî re dibeje, ew jî wî re dibeje. Feqîyê delal ku wisa ji wan ra dibeje. Cemaat hinkî sa dike. Mele jî dikkat dike ku cemaat ber xwe ve wan tiştî xeber didin. Dibê:

- Hûn diben çê. Dibê:

- Walla wî zilamî, wî gence hane awa ji me ra dibeje. Melayê we xelet dixwine, mele we nizane. Xwe hînî tiştî bikin, wî meleyî terk bikin. Dibê:

- Erê, bîst û pênc sala ez melatiya we dikim hûn ji min bawer nakin hûn ji vî gêncî bawer dikin û sere sibê mala xwe li kere dike ku terka we dikim û diçim. Gundî dibê:

- Seyda terka me neke felan bêvan, mela dibê:

- Ez bi şikleke terka we nakim. Dibê:

- Çîye. Dibê:

- Ana hûn li wî gence hane bixin hûn wî pirtikînin, tera wî lexin, dersa wî bidine û wî birîndar ji gund derxînin, bawen li derwa. We çaxê ez zanim hûn ji min hes dikin êz ez terka we nakim.

Gundîyê cahil dikevin ser dilê vî gêncê delal ku ewqas ilm xwendîye. Wî dikin wek mirov mirîşkan serjê bike û bixe nav ava kelandî û pirtikê wî jê bike. Wî ji eyarî dixin eyarekê din. Feqîyê delal dixin halekê din di xwînê de wî sor dikin cîyekê wî saxlem nahêlin û feqî derdixin derve. Feqî ji diçe ba seyda û hal û mesele jera dibêje. Seyda dibê kî:

- Min ji te ra gotibû ilmê fenî ji lazime. Dibêje:

- Ezê herim ew camiye hanê tu jî binêre ilme fenî çima lazime.

Rojek seyda diçe camî. Cemat ra dibêje kî:

- Ew mela zaf xweş dixinê. Îlmê mela geleke. Mela ji asîmana hatîye. Nê însane ji melekê xwedê ye. Ketîye şeqlêkî dine falan. Herîn ji kofîya wî maç bikin. Qirasê wî maç bikin herîn dest û lingê wî maç bikin. Cemat jî nav xwe de xeber dide û dibêjin:

- Vaa, me zanibû seyda ye me zaf zaneye. Ji meleka ye, ji bona me ilme didê falan û bazdidin diçin mela maç dikin kofîya vî ji sere vî derdixin seyd ruto puto dikîn. Werhasil seyda hew xwe digire û dibêje:

- Law welle ez nê mela mê. Ez nê ji meleka mê. Ez vîrekim, ez dîzîye dikim. De ji min berdin. Werhasil mesela diqedê. Seyda jî feqî re dibeje kî:

- Ê fenî ji lazime.¹⁰⁹

2.2.4.6. Hîkayeya Mar û Mahkûmî

[Û.S: xwarzîye Remazan, temamê heywana ji bîaqilin. Rebbe alemê çîqa tiştê ku dabe ser riyê ardê aqîkî ji daye wan. Beyîn daye wan. Jiboye yaşantiyê wan her tişt daye wan. Wî yaratmiş kiriye. Tiştê ku yaratmiş kiribe, li gora wan tiştêk daye wan. Gora coxrafya, dinya ye lig ora wan daye wan.] Rokî yek hebû dîgo:

- Me mahkûmî dikir. Em du hebî mahkûm bûn. Mahkûm jî her yekî bolge de ayrî bu berê. Xelqê wan xweyî dikirîn. Xelqê zikata wan dida wan. Xelqê genim û qutê wan dida wan. Mahkumtî jî ew jî dibunê mahkûmê wî xelqê. Wexte skinti ki çebuna ew mahkûm jî wan ra hazir bûn. Dîgo, rokî em we bolgê Sason de dimeşîyan. Dîgo rê tûnebu. Şuxe em nêweribûn reya de bimeşin, em di çîya de dimeşîyan dewamlî. Ez û hewalê xu em dimeşîyan ku me bala xwe da Marekî reşî pir mezin. Ser deve reya mê ye. Yanî zedeyî di metre û nîva. Marekî ewa reşî delalî diberîkîne. Li ser dewê reya meye. De me go, em ewka ew rêde diçin û tîn. Tifîngê beşlî merane. Yav ewî marî rojekî mevade heyra. Dewamlî ewder reya me ye. Go hewale min destê xwe awete tifîngê xwe mar sere xwe veka nîv metre sere xwe ji ardê bilind kir nêduçu. Ew jî ser hespa bûne. Hewale min destê awîtê tifînga xu û go:

- Ezê wî marî bukujim. Em li ser deve rene, ezê wî marî bikujim. Go mi go:

- Wî marî nêkuje. Te çîma bukujî heywanete mare ewe here. Ewe ji got:

- Em şew û biro ser vî reye hanî de diçin û tîn ya rojekî mêvade.

Go midî mar wextê wîya destê xwe awîte tifînga xwe mar sitiyê xwe ji mera danî ard. Sityê xwe ji mera xwar kir. Em li ser hespane, mar ardeye. Mar sitiyê xwe ji mera xwar kir ez dusunmiş bum bum bum mar diçin, mar direwin. Ew mar sere xwe bilind kiriye nîv metre ji mera bilind kiriye. Hewalemin destê xwe avîte tifîngê ew mar sitiyê xwe danî ji mera. Mi go:

- Heyra wî marî nêkuje. Derdekî vî marî heye. Va sitiyê xwe mera datîne, karişî me nabê.

Go wisa qaskek mar dinerin mar hingî xweşîke, reşekî delal e. Çawên wî xweşîk e. Em le dinerin û ew li me dinere. Mi dî mar reya me da da peşîya me û çû. Em jî hedî bi hedî bi hespa pêy ketin. Rejî dernaye nê saxa rastê we nê sola diçe [R.E: veka arebe diçe]we naçê. Me jî da

¹⁰⁹ Vatox: Ünal Sarsılmaz, Tarîx: 20. 05. 2019.

du. Medî carna em disekinin me go ka em bisekinin, mar nîv metre serê xwe bilind dike, sityê ji me ra awa dike. Hala hala En sonede me go:

- Ew mar ewe me bibe li ser xezîne.

Em destê nadinê ew jî hema dibêje werin. Em jî destê xwe nadinê me got ew mar here kure eme ji pêra herin ka me dibe li ku dere. Pişte me da du du veka kilometekî me da pêy vî marî. Piştî wextekî me dî ji reya me derket û reya xwe da çiyê wa. Çiyayê Sason de em ketine ciyeku asê û hespê me nema karibû nav taht mahta de here. Go, me hespê xu dizgin kir û me peyatî da pêya meda du mar. Carna em dîsa disekinin dibetilin em dibinin disa mar sere xwe dihejîne. Piştî sed metre me da pêy em çun. Go, medî kete binê şikeftêkî. Go, şikeft jî tariye elektrîk mera tuneyê. Ew çaxmaxê me ê mixtara bi me ra ne. Go, mê jî potekî puş me ewk kir şikeft tarî ye go me awa agir kir. Me da ber şikeftê me bala xwe da marê me kete şikefte û mar dîsa gerî hat. Go gerî hat, çû ser tahtekî veka penç metra li ser me tehtî kulor da û li me dinere. Go, mejî agire xwe vexist. Em çun ka paşîya şikefte de xazîne heye yan tûneye. Me bala xwe daye me dî dupişkêkî veka bakekî li wure ye. Me go:

- We Quranî ewî marî boş me anî hetanî wêderê. Ewder lişê mare ew dupişk ketîye lişê mar ji bona mar me ewka anî.

Me jî darê xwe li tupişke da û perçkant. Dupişk teqîya ew awa wê li ser çawen min ket. Piştî ku li ser çawen mi ket nokte ketinê li ser çawen min. Çawen min bûne bîrîndar. Ez hatim ser çeme şuştim jî ew nokte dîsa je neçûn. Ew lekeye li ser çawen min û mesele Mar û Tupişk tew ew bûn.¹¹⁰

2.3. Têmîyanê Tewrê Menzum û Mensurî

2.3.1. Vateyê Verînan

Vateyê verînan, yo tewrê menzum û mensurî yê edebîyatê şarî ya. Manayê çekuya vateyê verînan “qalî khon”a. Vateyê verînan, mîyanê tarîx û kulturê şarî di yo cayo muhîm gena. Vateyê Verînan, hetê şeqî û awanî ra sey tewrê bînan nîya. Edebîyatê şarî di hikayeyî, efsaneyî, romanî ûsb pê cumleyê dergan virazîyenî. Labelê vateyê verînan, bi zafî yo cumle yan zî di cumle ra virazîyena. Vateyê verînan, mîyanê xu di yena yonê mana. Vateyê verînan, goreyê şexsan nêbedilîyena. Çimkî ina tewir, eserê şarî ya ke heme komelan di eynî vajîyena. Labelê tayê mintiqayî di formê ci bedilîyena. Mintiqayê xebatê ma o yê ke Zaza û Kurmanc

¹¹⁰ Vatox: Ünal Sarsılmaz, Tarîx: 20. 05. 2019.

mîyan di ciwîyenî. Coka vateyê verînanê inê dewan hem bi Zazakî hem zî bi Kurmancî vajîyenî. Ma ino qisim di vateyê verînanê inê dewan ser malumat da. Çend nimûne:

Pîlê ma vanê zamane verî de vanê: *Nê zayê Qenc re mal bike, nê zayê Xirab re mal bike.*¹¹¹ Manayê ci hina ya: Zayê ku de qenc ba, şuxe malê pîyê cê çîneba, tu eşyayî çîneba, te bixelitîya xo re mal virazen, be kerî xê bîya. Zayê ku de xirab ba, çîqa malê pîyê cê heba, çîqa servetê pîyê cê heba, te be vinî kera. Cayê pîsî ra bidera. Heta heta pîyê xu finê de gunaya. Yanî tu xêyr ci ra nêrdeno ku de xirab ba, zayê de xirab ba.

Pîlê ma dewamlî vanê: *Bêpîlê xue, meşere be dîwana Mîrî.*¹¹² Manayê ci hina ya: Îllayî bila yo pîr, pîlê şîma da, vernîyê şîma de ba. Pîr vernîyê ma de daha de tecrûbelîyê, daha de zaneyê. Kelîme ku bimujîlyenê dîkkatîlî mujulîyenê de wext te mujulîyenê.

- *Sîpê mi, here mi ku di wesar. Hema wesar sek wesar kuwa.*¹¹³ Manayê ci hina ya: Yo zeman ci ra to dî haşayî nimî çînebîye, esterî, herî çînebî. Weştina şîne velg bîrîne. Bi pîştî arnê. Vaş çenayne bi pîştî ardîne. Mesela şîne arê gilgil tanayîne bi pîştî garis bi pîştî. Yanî heywan çînebî. Ê ewro heywan gavê ku ko dibira şî pîştî heywanî ser. Gavê ku heywanî nime bib araba. Yanî çîqa şono nim degîş beno. Ena derbe vêga yo zeman ci ra ku millete ku nêxebitîyayîne. Demekkî birezîlayî.

- *Dimê Masî wexte ku deste kî ra feletîya edî kî nêpîşeno de.*¹¹⁴ Manayê ci hina yo: Heta ku ti bişk bê, dimê masî destê to de ba yê muhafeze bike.

- *Dewo çî bikera, cayê cîyo.*¹¹⁵ Manayê ci hina ya: Mesela yo insanê ku heno aqilê ci veka kemî ba, çî bikera cayê cîyo. Yanî dewo ya.

- *Quna tazî, tanbur dixwazî.*¹¹⁶ Manayê ci hina ya: Pîzê ce de weşano. Wazeno tembura Saze perda. Quna cê jî tazîya, şala cê çînîya, pecama cê çînîya. Wazeno veyve bireka, wazeno ser govend de veyve bikera.

- *Zîkê birçî, benîşt dixwazî.*¹¹⁷ Manayê ci hina ya: Mesela yo merdim halê ci zaf xirab bibo labelê heme çî bîwazo. Ino vate sey inê wezîyetan di şixulîyenî.

- *Nam girane, menzîl vêrane.*¹¹⁸ Manayê ci hina ya: Mesela yo teba cira nîya. Tirkî vanê: “Nam olsun, kar olmasin” Ino vate sey inê wezîyetan di şixulîyenî.

- *Gayê pîr, rabuye ser nîr.*¹¹⁹ Manayê ci hina ya: Mesela yo extîyar hal û hareketê genca bikera ino vate şixulîyeno.

¹¹¹ Vatox: Abdülsamed Ağırman, Tarîx: 19. 09. 2018.

¹¹² E.v. Tarîx: 19. 09. 2018.

¹¹³ Vatox: Fikri Sarsılmaz, Tarîx: 10. 08. 2018.

¹¹⁴ Vatox: Alamettin Gülmez, Tarîx: 18. 06. 2019.

¹¹⁵ Vatox: Neşat Sarsılmaz, Tarîx: 01. 10. 2018.

¹¹⁶ Vatox: Mirza Gülmez, Tarîx: 01. 10. 2018.

¹¹⁷ Vatox: Badin Okay, Tarîx: 14. 09. 2018.

¹¹⁸ Vatox: Mirza Gülmez, Tarîx: 01. 10. 2018.

- *Tîştê bi lez, lez û pez.*¹²⁰ Manayê ci hina ya: Tebayê ku leze bîya mesela. Ey lezê gîyenê mesela. Yanî lezê yetîşmîş bene.

- *Nedî nedî, çaxa dî bixuwa rîy.*¹²¹ Manayê ci hina ya: Mesela tebaye ku zemanê xe di nêvîne, sonradan vîne. Ino vate şixulîyeno.

- *Em mînanê xelqê, xelq mîneye tirkê herê.*¹²² Manayê ci hina ya: Em ji xelqê ra başin, bi qencî diçine ale xelqê wa la xelq nê wisa ye, nêweke me ye.

- *Jijêke do pê kenîyawo.*¹²³ Manayê ci hina ya: Mesela yo merdim **tinazê**¹²⁴ pîlê xu ra bîkera ino vate vajîyena.

- *Keyê cine de dimê Merî bi ardî nêbeno.*¹²⁵ Manayê ci hina ya: Henge de feqîrî ye ku yo kulmê arda keye cine de çînîyo. Zede de feqîrîye.

- *Heywanê wurdî, zerarê pîlî kerno.*¹²⁶ Manayê ci hina ya: Yanî ewa teba nêzanê. Be to nêbena. Turî bîyarê. Ti cuwanmeran serxwet bikerî. Ti xu dane be vernîyo nîyo yo. Heqê to çînîyo, heqê to nîyo. Heqê ê cîyê xu zano ê cîyo.

- *Sibato vewre yena bi qulato, nê bişanda de welato.*¹²⁷ Manayê ci hina ya: Ku dinya bena bi germe, wesar de şona. Însan, heywan ard û çîya û bana çî esto. Edî wesar de fetelîyeno. Awkê bena bi germe, pizotê adirî fere de kewno we de ara. Dinya bena be germ edî. Serd vazeno ra. Heywan kewno de herayîye, Însan kewno de herayîye, kewno de weşîye. Roj be roj be verde yeno. Peyde neşeno. Çimkî en ê zor mayê kanunî yî. Di may yo. Kewne pê di ma. Didi tîşrîn û didi jî kanuno. Henî 4 may e serra. Dinya beno be serd. Dinya beno be tenge. Vewre kewna. Edî germ nêbeno hewa sardo. Yanî ino vate derheqê mewsîmî di vajîyena.

- *Pezê bê şivanê, her wext gur dixwe.*¹²⁸ Manayê ci hina ya: Verê her komelî di yo merdimo pîl esta. Komelî bêpîl nêbenî. Zerar vînenî û zûlm vînenî.

- *Şamî estî, Sêparê çînîyo.*¹²⁹ Manayê ci hina ya: Yo dan esto, yo dan çînîyo. Yanî yo şamî virazneno, werno herşey xelisîyeno. Yeno be sêpare, sibe de şevêk de sêpare bora. Sêpare de tu şîya çînîyo ku poja. Ma bi dimbilî sere şevêkî ra sêpare vanê.

¹¹⁹ E.v. Tarîx: 01. 10. 2018.

¹²⁰ E.v. Tarîx: 01. 10. 2018.

¹²¹ E.v. Tarîx: 01. 10. 2018.

¹²² Vatox: Ercan Ağraş, Tarîx: 31. 09. 2018.

¹²³ Vatox: Mirza Gülmez, Tarîx: 01. 10. 2018.

¹²⁴ B.t: Şaka.

¹²⁵ Vatox: Badin Okay, Tarîx: 14. 09. 2018.

¹²⁶ Vatox: Alattin Alkan, Tarîx: 15. 09. 2018.

¹²⁷ E.v. Tarîx: 16. 09. 2018.

¹²⁸ E.v. Tarîx: 14. 09. 2018.

¹²⁹ Vatox: Badin Okay, Tarîx: 14. 09. 2018.

2.3.2. Îdyom

Îdyom, sey vateyê verînan mîyanê kulturê şarî di yo cayo muhîm gena. Nuştox Roşan Lezgîn derheqê manayê îdyomî di hina vano. “*Îdyomî, zafê înan cumle, tewr tayê di çekuyan ra virazîyenê û qalibêko xususî gênê. Nê cumleyê qalibgirewteyî ke ma înan ra vanê “îdyomî” bi manaya xo ya mecazkî/tabîrkî benê îdyom.*”¹³⁰ Sey vateyê nuştoxî, îdyom, tewr tayê di çekuy ra virazîyena. Tena yo çekuy îdyom nêyena vatiş. Seba ke îdyomê inê dewan zaf nêyena zonayîş, ma tena çend hebî îdyomî nimûneyî dayê.

- **Topa, topa kî finena.**¹³¹ Manayê ci hina ya: Mesela linga kî şikîyeno, mejikî şikîyeno kî kono kî mireno topa topa kî finena, ew jiboya cîye mayê min vata.

- **Hoze ke Moze ke.**¹³² Manayê ci hina ya: Ma eşya nanî ro. Yo cad de hozeke werna yo cad de zî ma nanî ro mozeke şona werna. Edî ma çile re ome.

- **Filankes dest pîdir laweno.**¹³³ Manayê ci hina ya: Yanî yo merdimî dujwaro de xu ver nêkewno. Aynî veka sipa laweno. Yanî ferqê cê û sipa çînîyo. xu cira durî bidepişe. Yo merdimî rezil û beradayî yo. Îno vate yena inê manayan.

- **Kekî doşeno.**¹³⁴ Manayê ci hina ya: Filankes heno de tema wo, heno de tema wo. Her kekî doşeno. Hende qeder de tema wo. Tu şe cira ne kueno ber ra. Kurmancî vanê “dest gîrtî” yo, tirkî vanê “pîre sağıyor”.

2.3.3. Çibenokî

Çibenokî, yo tewrê edebîyatê şarî yo. Çibenokî, derheqê merdim, heywan, eşya, nebat, weşî, bawerî ûsb di vajîyenî. Çibenokî, bi yo şeqlo nimiti, vatoxan ra pers beno. Çibenokê inê dewan o yê ke heme bi Zazakî vajîyenî. Labelê dewijan, çibenokî hendî kerdî xu vîr ra yan zî zaf nêyenî vîrê yin. Coka ma tena çend hebî çibenokî nuştî. Çend nimûne:

“Ez Şiyana bi ciman

Mi di yo acebeka giran

Keyna pîr û dayîk ciwan.”¹³⁵

Pema¹³⁶

¹³⁰ Kadri Yıldırım, İbrahim Bingöl, Roşan Lezgîn, *Edebîyatê Kirmanckî ra Nimûneyî*, Weşanê Enstîtuya Ziwananê ke Tirkîya de Ciwîyenê ya Unîversîteya Artuklu ya Mêrdînî, Mêrdîn 2012, p. 259.

¹³¹ Vatox: Nuri Ağraş, Tarîx: 30. 09. 2018.

¹³² E.v. Tarîx: 30. 09. 2018.

¹³³ Vatox: Badin Okay, Tarîx: 14. 09. 2018.

¹³⁴ E.v. Tarîx: 14. 09. 2018.

¹³⁵ Vatox: Seyfettin Ağraş, Tarîx: 30. 09. 2018.

¹³⁶ B.t: Pamuk.

“Hende û mende

Zak û babe bilinde.”¹³⁷

Adir û Duman

“Sîyaya hînge nîya

Şeş hebî payê cê estê

Wextê kutlikî virazena

Ma nab cenîyê axay”¹³⁸

Kezika

“Gulbizê

Gulbizê

Li ku bizê

Ser banê Hamzo bize”¹³⁹

Bizekî

2.3.4. Duayî (Waştîş)

Duayî, her komel di estî. Çimkî duayî, benatê Allah û merdiman di yo qisey kerdiş hesibîyenî. Xususîyetê duayan, teslîmîyet, bawerî, hevî ûsb yî. Merdimî, pê dua, yo çiyê ke weş Allah ra wazeno. Duayî, vateyê dînî yê û Zazayî, besteyê dînê Mislîmanî yî. Coka duayî, mîyanê Zazayan di tim û tim vajîyenî. Zazayê dewa Madira, bi zafî duayê xu Kurmancî vanî. Labelê yo qîsim zî duayê xu bi Zazakî vanî. Ino sebeb ra ina dew di duayê Zazakî û Kurmancî munên yewbînan. Çend duayî:

- Ya Rabbî, ti ma ef û mexfîret bikerî.
- Ya Rabbî, ti bi rihma xu şa bikerî.
- Ya Rabbî, ma her çî to ra wazenê û Pexamberê xu ra wazenê.
- Ya Rabbî, ma şaş nekêrî.
- Ya Rabbî, hemî Mislîmanan ef bikerî.
- Ya Rabbî, ti cayê ma Cennet bikerî.

¹³⁷ E.v. Tarîx: 30. 09. 2018.

¹³⁸ E.v. Tarîx: 30. 09. 2018.

¹³⁹ Vatox: Badin Okay, Tarîx: 14. 09. 2018.

- Ya Rabbî, ti neweşan ra şîfa bidonî.
- Ya Rabbî, ti rocê qiyamet di ma şaş nekêra.
- Ya Rabbî, ti ma bidan xatirê Şêx û Alimonê ma însallah.
- Ya Rabbî, ma her çî ji bona to kena. To qabul bikera însallah.

Duayê dewa Xelika di zî munên yewbînan. Çimkî inê dewan besteyê eynî eşîretî yê.

Çend hebî duayê ke dewa Xelika di yenê vatiş:

- Ya Rabbî ti ummeta Pexamberî û Mislîmanan hemî efu bikerî.
- Ya Rabbî ti ma qezê u bela ra duri kerî.
- Ya Rabbî ti ma biparîsnî.
- Ya Rabbî ti ma bi dest zalîman û gavuran da nêvarde.
- Ya Rabbî ti dewleta ma û ordu ê ma û Mislîmanê ma, pîyê ma û mayê ma ef û

mexfîret bikerê.

- Ya Rabbî ti tîne qedim û daîm bikerê, ti zevalê cînê nêdê.

- Ya Rabbî ti ma bi xatîre Hz Muhammet(s.a.s)şanê, ummetê cê be xatirê cê şanê. Ti bê qenca şanê, ti bê xasa şanê.

- Ya Rabbî ti enbîya û ewlîya ese de destê ma eteka cêna Mislîmana, ummetê Pexamber hemê nêvîsne ê ma ye bi xatir şanê.

- Ya Rabbî ti ma şaş nêkerî.

- Ya Rabbî ti ma adîrê cehnem ra ummeta Pexamber û Mislîmana ra heme biparîsne û ti ma durî kerê, tu bixelisnê ma nevîne.

- Ya Rabbî ti ummetê Pexamber Mislîmana hemî ê ku iman be Allah û Pexamberî ardo, ti ma bî xatîre bine şanê.

- Ya Rabbî ti nefse ma hera bîy, helal bîdî.

- Ya Rabbî ti zewala Mislîmanan nêdî.

- Ya Rabbî ti kemasîye cînê nedî.

- Ya Rabbî ti dinya û exîret de ma Îman û Quran ra mahrum nêkenî.

Pîlê inê dewan, zafonê dewa Çirê di cuwîyenî. Ino sebeb ra duayê inê dewan zî mûnen yewbînan. Ferqê duayan, tena ziwan di beno. Çend nimûne:

- Ya Rabbî ti qeder û qîsmetê ma weş kerê û ma keb kemî bizednê.

- Ya Rabbî ti ma rayê Aliman de berê.

- Ya Rabbî ti ma îman û Quran ra mahrum nêkerê.

- Ya Rabbî ti ma xêyr u xêyratê ma ra nim nêkerê, mahrum nêkerê.

- Ya Rabbî ti rahma xu ra de û bawê ma ra bikerê.

- Ya Rabbî ti rahma xu merdanê ma ra bikerê û ê hazira tew.

- Ya Rabbî ti rizqê ma hera kerê.
- Ya Rabbî tebayê heram nêkere qismetê ma.
- Ya Rabbî ti qeza û bela nêde ma u jijanê ma.
- Ya Rabbî ti rahmê xo ma ra bikerê.
- Ya Rabbî ti ma êf û mêxfîret bikerê.
- Ya Rabbî ti ma biparîsnê
- Ya Rabbî ti zewal nêdî ma.
- Ya Rabbî ti ma şaş nêkerî.

2.3.5. Zewtî

Çekuya Zewt (zot) ra bi Tirkî “Beddua” vajîyeno. TDK, derheqê manayê çekuya zewtî di hina vano: “*Tirkî di beddua ra “qala xirab” vajîyena. Çekuya “bed” Farîsî ra yena û manayê ci “kötü” yê. Çekuya “dua” zî, Erebi ra yena.*¹⁴⁰ Zewtî, mîyanê Zazayî di zaf şixulyenî. Eke yo merdim, yo merdim ra hes nikên, zewt dun pero, zewt vano. Yan zî eke yo merdim yo halo bêçare di bimano, o wext zewt vano. Zewtê dewa Madira ke ma nuştî, hina yî:

- Alla to bikişa.
- Alla to nêzay.
- Alla, Rebbê alemê to ketilna û nim kera.
- Pîyê û mayê to ra nîm nêkera.
- Alla belayê xo to bida.
- Alla heqê me, to ra neverdeno.
- Ruyê to reş bo.

Zewtê dewa Xelika ke ma nuştî, hina yî:

- Ya Rebbî kîjan heq ba, heqaret bikere, zûlm bikera, Mislimana varde pê. Nê xeyr xazîye bîkera, şeytanîyê bîkera. Ya Rebbî hewale to ba qicirê kabul nekerê û tiye bi hazirîyê xo nêberê.

- Alla ki bela bîya, Allah û Teâla bela tayê cê vera berda, belayê cê bida, be destê îbada.
- Alla belayê bece de înşallah.
- Alla qeza û belayê tu bîdona tu înşallah.
- Alla tu ra, nêrazî ba înşallah.
- Alla tu şaş bîkera înşallah.

¹⁴⁰ B. Ferhengê TDK, Tarîxê Ciresayîşî: 11.02.2018 Saet:19.40, <http://sozluk.gov.tr/>

- Ê ku bela bîgera, belayê xu vîna îņşallah.
- Ê ku xêrabîye bîgera, Alla xêrabîye bîd cê îņşallah.
- Yo kî mi ra neheqî bikere, Alla belayê to verê pay to ra bide.
- Ti hewalê Alla bîb. Bê destê ma Alla bela be to da, keyê to xêrapna.
- Ya Rebbî tu qebul nêkerê îņşallah.

Zewtê dewa Çirê ke ma nuştî, hina yî:

- Xeyr cira nêvîne.
- Alla zayê to bikişa.
- Alla keyê to nêkera awan.
- Alla miradê to nêkera.
- Alla qar û qezebê xo to ra kera.
- Ti miradê xo nêvêynê.
- Alla to şaş bikera.
- Alla to zamay nêkera.
- Mal û zewalê xu ra xêyr nêveynê.
- Adir bi keyê to ku vêşya.
- Azraîl may û pîyê to bikişa.

Inê dewan, hem bi cuwîyayîşê xu hem bi kulturê xu hem zî bi folklorê xu zaf munên yewbînan. Ma derheqê inê dewan di qismê tarîxî de zî vatî ke inê dewan, eynî eşîret sero cuwîyenî. Ma qismê edebîyatê şarî di zî inê xususîyetan vînenî.

QISMO HIRÊYIN

3. KULTURÊ INÊ DEWAN

Komelî, bi miletan away benî. Cuwîyayîşê şarî, erf û adetî şarî, qiseykerdîşê şarî ûsb yanî kulturê şarî, versîyê miletan di bena pîl. Ino semed ra gereka merdimî, kulturê xu hol bizonên û ina xususîyetan sero xebat bikerên. Ma ino qisim di demê vîyartî (bîyayîş, zewicîyayîş û merg) huquqê şarî, kincê şarî, bawerîyê şarî, roşanê dînî û milî, rojê muhîmî, kayê şarî, xususîyetê fekkî û leqaban, weşkerdîşî, muzîkê şarî, werdê şarî û kerametê şarî sero vindertî û nimûneyî dayê.

3.1. Demê Vîyartî (Bîyayîş, Zewicîyayîş û Merg)

Cuwîyayîşê merdimî di hirî hebî dem esta. Inê, *bîyayîş, zewicîyayîş û merg* yî. Her dehkera mîyanê xu di bena cîya. Mîyanê inê deman di kultur û erf adetê merdimî mojneno ma.

3.1.1. Bîyayîş

3.1.1.1. Demê Vernîya Bîyayîşî

Inê dewan di bîyayîşê tutî yo weşî hesibyena. Wexto ke tutê yo cinî bi, o wext cinî zaf bena şa. Çimkî ma eşkenê vajî ke bîyayîşê tutî semedê averşîyayîşê keyeyî zaf muhîm hesibyena. Wexto ke tayê cinî, tutî yîn nêbenî. Cinî, o wext exlebî şinî zîyaretan dua kenî yan zî şinî hetê melayon ra muska dunî viraştîş. Yo zî bawerî esta. Yo cinî, derheqê ina bawerî di hina vana: *“Yo cinîye jibona zayê ci bîya, şinê bi hewt kerra dano ser. Eger hewt kerra nêkueana ardî sera vanê çimê to weş bîy, zayê to beno. Eger kuena ardî sera vanê zayê to nêbeno.”*¹⁴¹ Wexto verîn di tayê mêrdê di nêweşîya nemirtî¹⁴² est bîya. Tayê cinî zî nêzîyayî. Coka tutê tayê cinî nêbeno.

3.1.1.2. Bîyayîş ra Dima

Wexto ke tutê cinî ameya dinya. Cinî, ewilî Allah ra dua kena û şikir kena. Tayê, şinî heywanê xu birnenî. Miletî, o wext şinî cinî zîyaret kenî. Wextê zîyaretî di yo adetê inê dewan esta. Zîyaret di dewijî, şinî zîyaretî, rib¹⁴³ û hak an pîser. Tayê zî xelat dun, cînî. Derheqê ino qisim di hina vajîyena: *“Zemanê zayê bîya. Ewilî cenîye şîr dona zayê xu. Piştî cê ma baxê zaye birnenê û finenê çemî hêt ya da ma kuenê binê ard. Jibona ku heywan ew baxê nêbore. Piştî cê goşê ci Azan yeno wendiş kî no zaye beno bi insanekî baş. Piştî cê ma Quran dano*

¹⁴¹ Vatox: Halime Gülmez, Tarîx: 30. 09. 2018.

¹⁴² B.t: Kısırlık.

¹⁴³ B.t: Pekmez.

keye cenîye û çewres rocî ew Quran keyê cenîye de manenê. Pîştî cê çewres rocî cenîye keye ra vejîyenê bi ber û heyatê xu dewam kernê.”¹⁴⁴

Resimo 8: Wendişê Azanî¹⁴⁵

Yo adetê inê dewan hina ya: “Wextê porê ya da dirane danê zaye bîya. Ma şîne yo Quran yo Makas yo zî Şe danê vernîya ci. Ew zay çî seçmiş bikera ma vanê ew meslekî ci yo. Mesela destê xu fineno Quran ma vanê beno bi mela. Destê xu fineno bi makas ma vanê beno bi terzî, destê xu fineno bi Şe ma vanê beno bi berber. Yani ew bawerî jî dewa ma de esta.”¹⁴⁶ Inê dewan di adetê sunetî zî esta. Wexto ke sunetê yo qij ame, dewijî, o wext şîni seyîdan ra vanî. Seyîdî zî yenî qijan sunet kenî û dima ra nan wenî. O wext benî kîrvî û şîni. Yanî ma eşkenê vajî ke adetê inê dewan hina yî.

3.1.2. Zewicîyayîş

3.1.2.1. Emrê Zewacî

Inê dewan di emrê zewacî, zafonê emrê wurdî di bena. Çimkî may û pîyê kêna, wazenî kêna xu bidê xismê xu. Derheqê ino wezîyetî di hina vajîyena: “Yo zeman cira ku keyna ameynê mêrde ya, genc ameynê ê zewace. Şîne keyna filankesî waştinê. Keyna 12, 14 serrî zaf 20 serrî, 25 serrî. Zaye zî en zaf 20-25 serrî. Nîşkeynê poyê keydîne, keyna dayîne merde. Wextê verîn heno bîy.”¹⁴⁷

¹⁴⁴ Vatox: Cemile Ağraş, Tarîx: 30. 09. 2018.

¹⁴⁵ B. Wendişê Azanî, Tarîxê Ciresayîşî: 15.06.2019 Saet:19.50, <http://www.viransehir.org/haber/18099/bebege-isim-koyarken-kulagina-ezan-ve-kamet-nasil-okunur/>

¹⁴⁶ Vatox: Nazire Sezgin, Tarîx: 30. 09. 2018.

¹⁴⁷ Vatox: Fikri Sarsilmaz, Tarîx: 10. 08. 2018.

3.1.2.2. Kêna Waştiş

Her mintiqa di adetê kêna waştişî esta. Tayê dewan di ina adet bedilîyena. Labelê inê dewan di adetê kêna waştişî munên yewbînan. Inê dewan di adetê kêna waştişî hina yo: “*Yo zeman cira vatîni heta hewt nimî qernî şo, ka keyna kîya, a kîya û a kîya û a kî nîya, hewt karnî. Mayê ca koy ra ya, dêka ca koy ra dêka dêka ca koy ra ya ew çax seçmiş keno vanê keyna filankeso ma şim biwazme. Hew zeman heno bi. Ka aslê nime ca koy ra ya. De heyku de mesela zayekî vano şono keyna filankesî mi ra biwazme beğen bikepta. Şonê mesela keyna ra vanê zayê filankesî to bone vanê e. Hew çax evlenmiş benî de hewdu dir. Hew çax heno bi heyku bîyo beno ey.*”¹⁴⁸ Ino qisim di adetê qalanî zî esta. Derheqê ina adet di hina vajîyeno: “*Gava ku şîne ya ku ard pînê dayîne, yan zî perey ku dayîne zerdî bidayne. Ye vatîne mesela dest hebî zerdî mi de. Ciwat mujilyayîne to şî ardinê pancine ser tamam bîne. Mesela pîl bîy, vernîyê ma di pîlî bîy, pîlê eşîrî bîy, mela bîy şîne. Hindî xatirê filankesî hindîye bevankesî weyde fatîha xu wendîne ameyne keye xu.*”¹⁴⁹

3.1.2.3. Nîşan

Keyê, kêna waştiş ra dima semedê nîşanê xu qewl dun yewbînan û yo tarîx genî. Inê dewan di adetê vernîyê nîşanî bi zafî hina yî. Derheqê ina xususîyet di yo dewij hina vano: “*Ma şonê key pîy keyneke. Ma şonê ma vanê wala ma merdimaya to bone. Eger to zî ama gona, ma zî merdume hewdu bime. We zî vano. Yanî nêvano îllahî e, nermo. Ma tekrar yunga dore şonê. Heta hîre dore jî ma şonê. Emrê allay virazîyeno îşê ma. Ma keyneke nîşanê kernê. Yo guştîrî¹⁵⁰ yo nim ma keynê guşta ca. Pîştî cê ma yenê. Ege yo hefteyî ege des rocî ege vîst rocî ma tekrar şonê ma şîrane wernê. Pîştî ku ma şîranê werd. Ew zî ege des rocî, ege yo may edî qewl nanî xu re.*”¹⁵¹

3.1.2.4. Dest Pêkerdişê Veyveyî

Inê dewan di vernîye veyve di adeta hena esta. Cinîyê dew, veyve ra yo roj ver destê xu û yê mêrdeyê xu hena kenî. Eke kam destê mêrdeyê xu hena biker, pereyê ay gena. Ino zî sey yo adet vecîyena vernîyê ma. Goreyê qalê dewijan hena, hetanê nîmê şewî zî dewam kena. Hena ra pê veyve dest pêkena. Dewijî, derheqê ina wezîyet di hina vunî: “*Edetê ma Midara ku ma rojê gava zayê ma heno be zewaje. Eker za xu re vîna ma de şime cirê be keye bukê ma re cirê biwazme. Bi erf û adetê dinya ye ma de şime keyê cî ma de zayê xu re biwazme. Gava*

¹⁴⁸ Vatox: Fikri Sarsılmaz, Tarîx: 10. 08. 2018.

¹⁴⁹ E.v. Tarîx: 10. 08. 2018.

¹⁵⁰ B.t: Yüzük.

¹⁵¹ Vatox: Abdullah Ağraş, Tarîx: 01. 10. 2018.

da me zayê ma, ma de pîştî di roja hirî şênê. Gustîlk takmiş kernê, aile xu bernê şene ce re cîlî bernê, tay eşya meşyayê nîşanê bernê, teba bernê. Ma ci rê we de yanî keyne yenê be keyê xe. Ma qawlê xu nanê ro, ka ma de key buka xu bîyame beyme. Ma wextê qawlê buka ma yeno, ma ew roj di vernîye de şênê. Şîranîya xu bernê, baklawê xu bernê, şekîr û pasta xu bernê. Tebayê xu ma bernê şênê. De keyê pîy buke de mana şîranîya xu ma tabî cîranê xu, dewijê xu îneyê xu ra vanê. Ma edî yeno bi giraniyê, ma şîranîyê xo werenê. Ku ma şîranîya xu werd, tarî yeno, bi wextê Hanî. Kî bukê maşênê be, kê bey pîy buke ma deste cê tarî hane kernê. Keçe cenîyê kê, par cenîyê kê, dest cenî wê de manenê. Destê buke hene kernê û yenê. De keyê zamay de zî dîsa destê zamay de keynê tabî veyve yo. veyve kerenê. Şewa dest hennê veyve vêke pî zay kî do. Veyve kernê destê cî henne kernê ma. Heta desê şewê, yewendesê şewê, duyês ê şewê, gençî nimî tew veyvê kernê heta de sibe de. Sibe de beno, ma şênê der û dorê teştari de ma tabî werê xu ma wer dane, sifra fînenê ku di keye de ba. Ma ku şênê bi buke yo qismê ma, ma yo qisim keyê de xu veyve yo. Eke pîy zamay de veyve yo. Heta bi teştare xu ma buka xu arnê. Ma sifra xu fînenê. Ma guştê ma ba, savarê ma ba, birincê ma ba, tirşiyê ma ba, ka milletê ma sed ba, di sey ba, hirî sey ba ma sifrê fînenê. Gava ku ma dayê ma yo qeder pîştî ce zî veyve kernê. Veyve temîyeno. Veyve ma pilam kamkeno.”¹⁵²

3.1.2.5. Kêna Guretiş

Wexto verîn dî inê dewan di zamay, hetê veyvê xu pê estor şinî. Eke heywanê zamay çinîbî se bi yo cemat pêya şinî hetê veyvê xu. Zazayê inê dewan di yo adeta namdar esta. Ina adet ra bi Zazakî “*Pey berî*” vajîyena. Ina adet Kurmancan di zî esta. Kurmancî di ina adet ra “*Ber derî*” vajîyena. Yo dewij derheqê ino adet di hina vano: “*Vanê pîşt derî, yanî pey berî. Ber kunayne veyve kernê verdaynê. Vanê şima heta hendî pere nêdey mi ez ber nêkerne a. Waye xo re ya da keyna dedê xu ra nêkerne a. ma vanê pîşt derî, pey berî yanî. Wextê hanî, wextê ku deste cîne hene kerdîne. Ma vanê wala ti hendî nêdî ti destê wayê min ya destê keyna dede min hene nêkernê. Ew adetê verin. Heyku zî heno. Heyku zî ew esto.*”¹⁵³

3.1.2.6. Mari Birnayış (Nîkaha Resmî û Dînî)

Inê dewan di mari birnayış, sey heme komelan di hetê melayî ra yena viraştiş. Miletî, semedê qural û qaîdeyê dînê Îslamî şinî, mari birnenî. Miletî, wexto verîn di nîkaha resmî ra dur mendî. Labelê êyru merdimî, veyve ra yo roj vêr şinî beledîye û nîkahê xu yê resmî kenî. Derheqê mari birnayış di hina vajîyena:

¹⁵² Vatox: Hayrettin Gülmez, Tarîx: 11. 08. 2018.

¹⁵³ Vatox: Fikri Sarsılmaz, Tarîx: 10. 08. 2018.

“Vêga gave ku ma veyve ardî, kered di keyê, sîfrê xu ku werdî, mewlîdê xo werdî. Ku veyv mallayî danî, gazî mallay bikerane. Ku mala bîya. Laje ce, birayê ce, pîyê ce wey dane malla di hebî şehidi pîşedenî de yanî zayê filankesî nimaj kereno, rojî pîşeno de nêpîşeno de yanî tew hew sewal cire kernê mala ci rê vano. Vano ettehiyatu vace ka heyatê xu vace, name Pexamberê xo vace. Tew cire vano ku tew bizaniba demekî vanokeyna filankesî ti xu ra cenîyantî ra qabul bikerî.”¹⁵⁴

3.1.2.7. Şewê Gerdekî

Inê dewan di vernîyê ina şew di ewilî zamay û veyve, şinî hemam. Hemam ra dima zamay şino tiraş beno û kincê xu geno pira. Uca di tayê dengbejan çend hebî kilamî vunî. Ay ra pê, miletê inê dewan, zamay hemam ra benî û zamay binê Werse¹⁵⁵ di nîşneno ro. Dewijî, goreyê adetê xu şeqir, pirtakal, say, henar û tayê eşyayê bîn zî benî. Yo wext ra pê veyve zî yena uca, binê werse di nîşnena ra. Dengbejî, uca di kilamê xu vunî. Peynîyê şewî di zamay û veyve şinî keyê xu. Derheqê ino şew di hina vajîyena: *“Pîştî wersî di zama û veyve şone bi keyê. Edî ka yo may, vist rocî heya veyve ku bi pîya keyê pîyê xo. Şanê dima bîyeranê edî ka çî hedîye bernê û şonê keyê zamayî. Hedîye zamayî ra bernê şonê. May keyna û pîy keyna. Hedîya bernê û şonê. Heya şewo weyde manenê. Do ti rocî keyna xu arinê. Yo may qedîyeno ka vist rocî qedîyeno şonê keyna xu arinê. Arine de dîsa bi keyê xu edeto. Ena dor be edî ka yo bazin danê bi ci ka perêyî danê bi ci. Kaç i danî bi ci. Ew nime cawo, hedîya ca.”¹⁵⁶*

3.1.3. Merg

3.1.3.1. Nîşanê Mergî

Merdimî, wexto ke nêweş kuenî, nimûne sey yo qanser, sey yo zerik ûsb. O wext şinî zîyaret dua kenî û Allah ra ef û mexfîret wazenî. Halê merdimî ke zaf xirab bi, o wext eqreba û dewijê xu ra xeber şawenî. Dewijî zî yenî helaltî wazenî û şinî. Derheqê ina hal di hina vajîyena: *“Gave ku însan nêweş kono, vernîye de rengê ci ayrî yo. Gave ku nêweş biko mesela kemîk erîmesî ba bellî yo, dur ba qanser ba bellî yo, nim ba bellî yo. Kî şono bi hetê, şî şono zîyaret ci hetê vanê filankes ma fî hal bike, ma heqê to werdo, ma nêheqîya ra kerde ra hewdu ti ma fî hal biker. Cuwanmer zî vano şima xweş fî hal bî ummeta Muhammedî tew.”¹⁵⁷*

¹⁵⁴ Vatox: Fikri Sarsılmaz, Tarîx: 10. 08. 2018.

¹⁵⁵ B.t: Bir ağaç türü.

¹⁵⁶ Vatox: Fikri Sarsılmaz, Tarîx: 10. 08. 2018.

¹⁵⁷ E.v. Tarîx: 10. 08. 2018.

3.1.3.2. Xeberê Cenazeyî

Wexto ke yo merdim şî rahmet, ewilî keyê ci, mela ra xeber danî. Mela zî o wext şîno camî û sela waneno. Dima ra dewijî zî şînî camî û nimajê cenazeyî kenî. Heme komelan di ina hal munên yewbînan. Derheqê ina hal di hina vajîyena: “Zemanê verî gave ku tedî yo şî bi rehma Allay. Ma malla ra vatinê. Hew çax ceyran çinebî, bi pîlî aparlo xebitiyayînê. Gave ku pîlî salay bidayînê ku filankes merdo, tabî hey dewijî komple ameynê. Nim ku berdînê şunê. Yê bîyarne camiye ku biştîne. De heba, hire heba to dî edî ku wende. Ye biştîne û qefen kerdîne ye berne mezel.”¹⁵⁸

3.1.3.3. Şutiş û Kefen Kerdişê Cenazeyî

Şutiş û kefen kerdişê mêrdê û cinî eynî nîya. Coka ino xususîyet, dînê ma yê Îslamî di zaf muhîm hesabeno. Derheqê ina dehkerê di hina vajîyena: “Vega ma hete, yanî âdete ma, çi cenîye çi merde, cenîye gave ku rahmet bikera, eku cenîye, cenîye şunena: Ama eku zaniba bişuna. Ew cenîye zî geleke Quran, geleke roce, geleke şertê Mislîmantîye tew bizaniba homa ey cenîyê bişuna. Herkes nişku merdeyî bişuna. Mêrde zî gava ku rehmet kerd hew zî mela ye şuneno. Piştî sala yeno vatiş mahemî şînê camî. Cami di mela bero mirişo, **Mirişo**¹⁵⁹ di ye şuno.”¹⁶⁰ Kefen kerdişê cenazeyî hina ya: “Hirî hebî lifîkî ê mêrdehey estî. Lifîkê heştî ayrî yo, lifîkê nimî ayrî yo. Çimkî hîre lifîkî ye. Gave ku ye şutiş hirî hebî zî kefenî dano pera. Yo orte di giredano, yo payê ci hete giredano, yo qoqa ci hete giredano. Gîrê wuşkî per nêdano qenî ku fîstos ma te biqirişe awe.”¹⁶¹

3.1.3.4. Nimaj û Telqînê Cenazeyî

Şutişê cenazeyî ra dima, mela samedê nimajê cenazeyî cematî ra malumat duno. Dima cemat zî şînî camî û uca di nimajê cenazeyî kenî. Dima ra cemat tabut genî û şînî mezel. Adetê heme dewan munên yewbînan. Adetê inê dewan hina yî: “Mela gave ku va nimaja ca henay vace, henay vace, henay vace. Ma gave ku nimajê ce ma kerd. Ma ena derbe merdeyê xu fîme tabute. Edî çher hebî, des hebî, vîst hebî, ma biger ma ber mezel. Ku ma ber mezel tabî tirbe tamam bîyê, aligorê ca, sîyê ca, kuçê ca tew hazir kerdî ma. Ma merdeyê xu gave kerî tirbe. Hera fîmera ser. Hew çax mela telqîna ce ku biware.”¹⁶²

¹⁵⁸ Vatox: Fikri Sarsılmaz, Tarîx: 10. 08. 2018.

¹⁵⁹ B.t: Ölünün yıkıldığı yer.

¹⁶⁰ Vatox: Fikri Sarsılmaz, Tarîx: 10. 08. 2018.

¹⁶¹ E.v. Tarîx: 10. 08. 2018.

¹⁶² E.v. Tarîx: 10. 08. 2018.

3.1.3.5. Kendişê Mezeli

Kendişê mezeli, heme Mislimanan di munên yewbînan. Derheqê kendişê mezeli di yo dewij hina vano: *“Tirba merda û cenîye di ferq esto. Ê cenîya û merde wo. Ê merda heta bi navtenge¹⁶³ û ser o, ê cenîye heta binê çîçîkî yo. Gave ku yîne kefen kernê kefen aynî yo. Degîşîk çînîyo. Cenîye mirena şixo cenîye şuneno. Cenîya ku biwane yanî Quran biwane yanî şartê şutişê tew bizaniba. Herkes nişkîyo bişuna. Wexte ku mela sala dano gave vano ku vanê filenkes merdo çi cenîye çi merde zemanê verî de panc hebî eke dest hebî eke vîst hebî şono tîrbê bi qazme û bi heywe dane ya. Qazme û heywe ewe ku birşenî vacenî ewa tirbe tamamî ya. Hew çax tuxleyî çînebî, pireketî çînebî ma de mîyan de alîgor ma bi sîy viraştîne. Binê qebre de alîgor me çedikira. Bi kevira me dîwar dikira. Gave me miri bixistaye sere vî jî me ferş dikira. Dîsa kevir dikira.”¹⁶⁴*

3.1.3.6. Tazîye

Tazîyeyê inê dewan, tayê vernîyê keyeyî di tayê zî cayê tazîye yê dew di away benî û hirê roj dewam kenî. Tazîyeyî di, seba dewijan nan yena viraştîş. Goreyê adetê inê dewan, tazîyeyî, hirî-çihar roj dewam kenî. Derheqê ina hal di hina vajîyena: *“Tazîyê ma gava yo mireno verî tabî ena zêde tazîye çîneybî, erebey çîneybî. Cînar minar şînî be tazîya hew. Dewijî mevijî, dewê nezîkî ma şînî tazîye karînî. Dîsa o çax ku erebe çînebîy ma danî be eku ameynî, şînî. Vêga artik tazîye evî estî. Ma tazîyê evî heme zî ekseriyet, yüzde doksan de dewe de estî. Tazîye hîrî roce, çher rocî, panc rocî ma tazîya xo nanî ro. Tabî dost û exbab, dewij tew yeno. Hîrî rocî, çîher rocî yeno tazîyê kerno, tazîyê zî pilam kam, derbas bena û şena.”¹⁶⁵*

Resimo 9: Cayê Tazîye (Dewa Madira)

¹⁶³ B.t: Göbek Bölgesi.

¹⁶⁴ Vatox: Fikri Sarsılmaz, Tarîx: 10. 08. 2018.

¹⁶⁵ Vatox: Hayrettin Gülmez, Tarîx: 11. 08. 2018.

3.2. Huquqê Şarî

3.2.1. Huquqê Keyeyî

Pîlê keye yê inê dewan, wexto verîn ra biger hetanê ina roj mîyanê keyê xu di cuwîyenî. Yanî pîr û pîrîkê keyê, tim û tim keyê xu di manenî. Ina hal çîyo ke zaf muhîma. Çimkî wexto ke pîlê merdimî, vernîyê keyê xu di bib, o wext inê keyeyan di yo nîzam away benî. Coka pîy, may, mêrde, kêna ûsb, heme pîlê xu ra hurmet kenî û qalê yîn ser yo qal nêvunî.

Resimo 10: Yo keye yê dewa Çirê (Çukurça Köyü)

3.2.2. Mêmandarî

Merdimî, re re seba weşîyan re re seba nêweşîyan re re zî seba yo durumo xirab di şînî mêmandarî. Ina adet, heme komelan di esta û muhîma. Mixtarê dewa Madira, derheqê ino adet di hina vano: “*Adetê ma ê Midara di, ku ma şenê be mevanîyayê yewî. Selamun aleykûm-aleykum selam. Ekê ma ji bona çî maqsedî çime, ma ya jibona nêwaşanîyê şenê, ya jibona şînîyê ya şayîyê ma şenê. Jibona ca awa, ma mesela kerênê a. Kanî karşiyê ma di çî cevab dano ma. Xo re ma mujulyenê. Şew roka xe re ekseri ma tarîyarê şenê. Ma şenê kanî we keye dî, ma re hûrmet kereno. Çay, çerez dano. Piştî cê kewte şamîba şamî virazeno. Çay heba çayî virazeno. Cora ma mujulî kernê a. Ka yo seatî, di seatî, hirê seatî ma vinderenê. Erf û edetê ma de henay yo. Cora ma wazenî ra û yenê.*”¹⁶⁶

3.2.3. Hetkarî Kerdîş

Heme komelan di hetkarî kerdîş esta. Eke yo merdim halê ci xirab bi, merdim bêçarê bi, exlebî şino dewijê xu ra ardim wazeno. Bon viraştîş di, hega romitiş di, xebitîyayîşê teberî di

¹⁶⁶ Vatox: Hayrettin Gülmez, Tarîx: 11. 08. 2018.

ûsb. Ina hal ra numuneyî. Yanî ma eşkenê vajî ke mîyanê komelan di hetkarî kerdiş çîyo ke zaf muhîmo.

3.2.4. Mîras

Inê dewan di adeta mîras esta. Wexto ke pîlê keyê şî rehmet, o wext mîyanê keyê di çend hebî biraye estbî, mîras benatê yîn di bena vila. Nimûne, ardê ci, mal û milkê ci, heywanê ci, keyeyî ci ûsb heme benatê keyê di beno vila. Vila kerdişê mîrasî di mêrdê, tim û tim mîras genî labelê kêna, exlebî mîras nêgenî. Derheqê ina wezîyet di hina vajîyena: *“Dewa ma de mîras, tenê pîye ra derbase zay bînî. Ewil ra jî ma nêdîyo ku keyna bîyo bi wê mîrasî. Pîyê keyna xu bi yo awa yo şe dayîni be ci, wexto ku şîni beyunga dewa mêrdê xu kardîni, wede jî çî ardî ewkî ci hebî ci rê kewtîni. Eştîyacî zayê ra kewtîni. Kulturê ma ê kurmanca de mîrasê keyna çînebî. Ewil ra ma nêdîyo.”*¹⁶⁷

3.3. Kincê Şarî

3.3.1. Kincê Mêrdan

Kincê mêrdan ê inê dewan zaf munênî yewbînan. Çimkî ma hewer di vatî, inê dewan besteyê yo eşîretî yî. Coka benatê inê dewan di yo xisimatî esta. Ino semed ra kincê mêrdan ê inê dewan zî munen yewbînan. Merdîmî, yo rojê muhîm ê wexto verîn di, yo veyve di kincê verîn sey **şal û şapik, kirvas, îşlige û elege** pira genî. Bin ra zî nimûne **şalvarê sîya** genî pira û **lastikê qundura** kenî pay. Tayê zî **puşîye** girê dayênî. Labelê inka merdîmî, kincî modern danê xu. Ma ino qisim di kincê mêrdan ê inê dewan sero vindertî û nimûnêyî dayê. Derheqê kincê merdan ê inê dewan di hina vajîyenî: *“Zemane ma di vernîya şeştî serra de pancas serra de çewres serra de cile çînebî. Yo şala yewî bibîne pa şala ê bînî şîne, dayîne xu ra şîne veyve. Faqîrîye bîye. Lastikê qundura çînebîye. Çermê gay ra çaroxî viraştîne. Çaroxî kered payê xu. Tatane bîy. Lagra viraştîni kered payê xu. Ewro durum wurîyawo. Çiqa ma şonê yo cayê mesela veyve ba, ya tazîye ba, ya nim ba ma ra çîqa cilê temîz danî bu xura. Ew roc ozel û muhîm o. Jibona nas û dosta, jibona şerefe xu ma cilê temîz danî bi xu ra”*¹⁶⁸

¹⁶⁷ Vatox: Badin Okay, Tarîx: 14. 09. 2018.

¹⁶⁸ Vatox: Abdullah Ağraş, Tarîx: 01. 10. 2018.

Resimo 11: Lastîkê Qundura¹⁶⁹

“Zemanê ma de, ê pîyê de ma giyayen becê. Meşna qesnaynê û pîrçê meşna peştê cîne weştenî û berdenî bi culagi hete culagçî viraştîni. Şal û şapikî, şal ayrî şapik ayrî bîy. Koloza tîftîk ci rê vatîni. Dox bîy, kirvas bîy. Deştîni o de cayê pecema de dayîni be xu ra, ca atletî de, fanorî de hewe dayîni bi xo ra û şî xu ra tela viraştîni ela kella xu dayîn pero elay lefnayni wurtîyay û vano uşke xurefnay.”¹⁷⁰ Kincê mêrdanê dewa Madira hina yî: “Ewil tebaye ku ma şunuyo û dîyo. Cilê ewîlî abay bîy. Pereno şîwarî bîy. Pereno şîwarî dok bîy. Kervas bîy, çîk bi tebayê hinay bîy.”¹⁷¹

3.3.2. Kincê Cinîyan

Cinîyê inê dewan, yo rojê muhîmê wexto verîn di, yo veyve di, nimûne, **fistan û şalvar** danê pira genî. Tayê zî **tumanê** pira genî. Tayê cayan di **şalvar** kenê pay. Cinîyê inê dewan tim û tim **dismale** nane xu ser. Cinîyî, inka pîyorin kîncî modern pira genî. Yanî bi kilmî ma eşkenê vajî kîncî cinîyan hina yî. Dewijî, derheqê kîncî cinîyan di hina vanî: *“Cênî fistan danî xu ra. Homa zî estî. Extîyarê cine homa zî fistan danî xu ra. Etek metekî kemîye ma hete. Perenî estî. Dismalî nanî ra koka xo. Lokenê nanî ra koka xu. Verî dima ra degîşmiş bîy de lastîke naykon kered payê xo cênîya. Me ye dazî xe Lastîkê qera, kered payê xe”¹⁷²*

¹⁶⁹ B. Kincê Mêrdan, Tarîxê Ciresayîşî: 27.01.2019 Saet:19.50, <http://birgunbiryerde.blogspot.com/2014/02/dayankl-lastik-ayakkab-cizlavet.html>

¹⁷⁰ Vatox: Alattin Alkan, Tarîx: 15. 09. 2018.

¹⁷¹ Vatox: Hayrettin Gülmez, Tarîx: 09. 08. 2018.

¹⁷² Vatox: Abdullah Ağraş, Tarîx: 01. 10. 2018.

Resimo 12: Fistanê Cinîyan¹⁷³

3.4. Bawerîyê Şarî

Merdimê inê dewan heme Mislimanî. Coka merdimê inê dewan Allah ra, Quran ra, pêxamberon ra, ewlîyayon ra, şêx û Alimon ra bawer kenî. Sey heme komelan mîyanê şarî yê inê dewan di zî tayê bawerî estî. Ma ino qisim di inê bawerîyan sero vindertî û nimûnêyî dayê.

3.4.1. Bawerîyê Merdimî

Ina dehkera di çend hebî şaxsê muhîmî vecîyeno vernîyê ma. Wexto ke merdimî, halo weş, xirab yan zî nêweş di bi, o wext şînî tirbeya inê şaxson ra dua kenî û bi namê inê şaxson Allah ra ardim wazenî. Ina mintîqa di çend hebî tirbeyê şaxsê muhîmî estî. Derheqê bawerîyê merdimî di hina vajîyena.

Hz. Veysel Karanî

*“Vega wextê yo bela, yo nêweşanîye, yo teba virazîyayinê, yo tengayê virazîyayinê. Ma vanê ya hawara Xedê û Hz Veysel Karanî yo mewlît, qurban xerê ce Veysel karanî di zayê mi baş biba. Ena cina, faqira cina, teşqelere ra ma bixelîsîme. Wexte xelesîyayine ma şînê Veysel karanî ma mewlide xo dayîne wendiş. Şekirokî mekirokî gurotîne. Xerê cê Veysel karanî re bîy. Şekirê cê dayîne şarî.”*¹⁷⁴

¹⁷³ B. Kincê Cinîyan, Tarîxê Ciresayîşî: 15.06.2018 Saet:15.40, <http://www.ahmetsahinkulturevi.com/?paged=5>

¹⁷⁴ Vatox: H. Selahattin Sevimli, Tarîx: 20. 05. 2019.

Resimo 13: Tırbeya Hz. Veysel Karanî

Xanîyê Reş¹⁷⁵

“Yo zayê ma veka ters, felç nim cira virazîyayîne. Ma vanê yaa hawara Xedê û Xanîye Reş ena zayê mi, ena keynayê mi, ena birayê mi, ena kirîvê mi, merdimê mi baş biba. Yo bize qurban, yo hewur qurban ma beme Xanîye Reş. Ma şîne poyîke xu fistine deri dana ci. Tirba cê weyde tepeyde bîye, tarî bîye. Ew jîjêke hey merdimo berno weyde kernê tirbe hete. Eger bişîne dew ra baş bînî nêşîne dew ra zî dîsa baş bîne. Ma heqê ce dayîne cê. Say, pirteqalî, şeker bernê dayîne bi jîjekan.”¹⁷⁶

Resimo 14: Tırbeya Xanîyê Reş¹⁷⁷

¹⁷⁵ Ina tirbe ra bi Tirkî “*Kasımlı*”, bi Zazakî “*Verkanıs*” vajîyena. Yo dewa Baykan di ya.

¹⁷⁶ Vatox: H. Selahattin Sevimli, Tarîx: 20. 05. 2019.

¹⁷⁷ B. Tırbeya Xanîyê Reş, Tarîxê Ciresayîşî: 15.06.2018 Saet:19.40, <https://d.koylerim.com/news/1947.jpg>

Merkeda Çiman

“Ew zî tersî zî jîjî adir kotîni jîjekê hurkî tersî u lertz virazîyayîne. Ma hine berne Merkeda Çiman ser. Ma weyde jîjekî ameyne ma şekirok mekirokî teba ma dayîne jîjekan. Ew zî Rebbil Âlemîn ameyne unîyayîne halikê ci nêweşî ra, mayê ce ra, pîyê ce ra Rebbil Alemîn yo şîfa cine re şuyîne.”¹⁷⁸

Quba Zîla¹⁷⁹

“Jîjê quba zîla zî yo Şêx Mihamede zîlan yo nime pîlo. Yo zatê pîlo. Jîjekê hurkî û bager mager konet pîzê cine, sancî mancî vanê yaa hawara Xedê Şêx Mihamede zîla yaa hawara Xedê Quba Zîla bernê şîne ew jîjek xu re ca bemaîş ra xelîsîyayîne berne poykî. Weyde morekî estê kernê di vîje. Gopalî esta dayine ra deste cê. Weyde paçîkê keske estê. Di viji ra nimê ce ra bernê arnê ew jîjek xu ra baş bîne. Enî zatê pîlê qenîato. Wexte qanatê Alla yo bi çi amey Rebil Alemîn to şano bi xatîrê namê xu û ê cîy tebay”¹⁸⁰

Resimo 15: Tirbeya Quba Zîla¹⁸¹

3.4.2. Bawerîyê Heywanî

Tayê komelan di heywanan ser bawerî vajîyena. Merdimî, nêşkenê vajî ke inê bawerîyan raştî yan zî zurî yê. Ino qisim di raştîyê yan zî xeletîyê bawerî muhîm nîya. Çîyo ke muhîm tena vajîyayîşê bawerî ya. Ino semed ra ma ino qisim di çend hebî nimuneyî dayê.

¹⁷⁸ Vatox: H. Selahattin Sevimli, Tarîx: 20. 05. 2019.

¹⁷⁹ Ina tirbe ra bi Tirkî “Yeniçağlar”, bi Kurmancî “Zîlan” vajîyena. Yo dewa Kozluk a.

¹⁸⁰ Vatox: H. Selahattin Sevimli, Tarîx: 20. 05. 2019.

¹⁸¹ B. Tirbeya Quba Zîla, Tarîxê Ciresayîşî: 15.06.2018 Saet:20.50, http://batmankulturenvanteri.org/Haberler-122-seyh_muhammed_zilan_turbesi-489.aspx?vid=d9f

Dewijê inê dewan, derheqê inê bawerîyan di hina vunî: *“Serrî vernî mesela yo cuanmer haywanê ce mendîne cîya ye de, nim bîne, şîne nêdîne. Mesela vatîni fekê cinawiri girebide. Quran ra yo sure, yo ayat esto. Ayatî wendîni û yo lak ra giredayîne yo moleya giredayîne. Vanê ma fekê cinawirî giradawo. Heta ku tincî vistine fekî ci cinawirî giradayî mendîne. Sozde yanî ew heywanî nêwerdîne ew cinawir. Pa awa bawerî ameyne.”*¹⁸² Yo bawerî zî hina ya: *“Mesela ma adir verdayinê dewî wersî ra, dewê wersî veşînayîne. Jibona ku cinawir heywanê ma nêwera.”*¹⁸³ Yo bawerî zî hina vajîyena *“Marê sîya milletî dîne exlebî cine nêkuştîni, vanê karişê ce nêbenî. Marê sîya zî kîye bîrîndar kerne îllahî vanê ye bikuşe ya zî kî dima nîya kî nim nêkera, saldirmişê kî kerne.”*¹⁸⁴

3.4.3. Bawerîyê Tîj û Aşmî

Dewijî, derheqê ina dehkera di zaf malumat nêzonî. Derheqê bawerîyê tîj û aşmî di hina vajîyena: *“Yo zeman cira mesela. Zemanê verî tince”*¹⁸⁵ *ser ra eku çîme cê cicayinê, nim bîbîne vanê serê nimacê ku tincî bistîne bine bi awan, gereka ew cuanmer ew merdom bioniyaynê direk bionîyaynî bi roc da siterkê çîmê ce re ameynî vanê çîme ce bena başe. Yo bawerîya heno bîye.”*¹⁸⁶ Derheqê aşmî di zî yo bawerî esta: *“Ma mesela ser aşmî vahme. Zemanê verî mesela jîjekî nêweş kotîne cine ra vanê bi aşmî kote, aşmî bîneb noyî jîjeko kotîne mesela. Pîyê cîne û mayê cîne tenîye dayîne mejîye cîne ra yan zî awkî pîrnaynî pînê. Eno heta ku edî aşmî çende nimî tera şîni rocî axleb baş bîni yanî. Pa awa bawerî ameynê.”*¹⁸⁷

3.4.4. Bawerîyê Tebîetî

Derheqê bawerîyê tebîetî di hina vajîyena: *“Ena kapsuname”*¹⁸⁸ *wa. Gava varan ameynê nim kernê. Hewt rengî yo, to de nim bîyenê kî bi serê ce ra derbast bibîne xede giray vanê keynek bîne bi zaykî, zaykî bîne bi keyneke. Yo tebaye mesela heno bîyê. Edî zur û raşt.”*¹⁸⁹

3.4.5. Bawerîyê Hewnî

Inê dewan di derheqê bawerîyê hewnî di bawerî çîniyo. Labelê yo dewij hina vano: *“Ferkê hona esto. Hona pîsî veynenî mesela tay ci ra hewne başî veynenî. Ew ancax hîne bizaniba mesela. Tay cira raşt konî ber tay ci ra nêkonî ber. Însane ku mesela yo olay yo teba bîya bi serde vernîyê di zî veyneno hewnê xu dî zî olabilir yanî. Eku yorumlamiş bikeranê eku*

¹⁸² Vatox. Asım Gülmez, Tarîx: 20. 05. 2019.

¹⁸³ Vatox. H. Selahattin Sevimli, Tarîx: 20. 05. 2019.

¹⁸⁴ Vatox. Asım Gülmez, Tarîx: 20. 05. 2019.

¹⁸⁵ B.z: Tîj.

¹⁸⁶ Vatox. Asım Gülmez, Tarîx: 20. 05. 2019.

¹⁸⁷ E.v. Tarîx: 20. 05. 2019.

¹⁸⁸ B.t: Gökkuşağı.

¹⁸⁹ Vatox: Asım Gülmez, Tarîx: 20. 05. 2019.

de ma nêzaynê. Belkî vernîyê di zî bîyo, cîne ra persayê. Ma eku nêşoni tu kesî ra nêpersenê. Ma eku nêpersenî. A îllakî tîy zemanê verî de belkî alimon ra nime ra persayî yanî.”¹⁹⁰

3.4.6. Bawerîyê Nezerî

Ino qisim di ma eşkenê vajî ke mîyanê milletê ma di nîsbetî yan zî çime zaf esto. Labelê her merdim di nîsbetî çînîya. Eke yo merdim hasudî biker, o wext nisbetî rasena keyê ci, heywanê ci, lajê ci ûsb. Ino semed ra benatê hesudî û nîsbetî di yo têkilî esta. Yo dewij derheqê ina hal di hina vano: *“Mesela cuwanmeran vatîn. Yo zeman ci ra yo febrîka xebîtîyayinê, yo sey kona di arî feberîka ver, nêşîkîyena. Febrîka xaripyena. Yo cuwanmer vano eku ez yo cuanmeranî biyane poy buniya pasî ra ku di cay kera. Patron bawer nêno, şone wey dane bi ci arneno me oniyeno pera. Wullahî vanê sond vuno. Yo deqa di daya se bena burkê u febrîka aynî dewam kerna. Eno viraziyenê. Henay zî ma mesela şinuya. Edî ama raştâ ama zurî. Yanliz esto, tesîrlî însan estî. Nazar esto. Pa awa bawerîyê nezerî yenî.*”¹⁹¹

3.4.7. Bawerîyê Nebatî

Dewijî, derheqê bawerîyê nebatî di hina vanî: *“Tîyayî de Midara no. Namêy ca tuya Kaso yo. Kaso keyê Rêmazanî ra bîyo. Vernîya di sey serrî tebayê ku ma zana tîy de bîyo. Nameyê ce kaso henay ro. Reşîtî remezanî, remezanê kasoy. Ma tebayê ku dîyo, ma şinuyo pîy û pîrikê xo re Nameyê ca tuya Kaso yo û di sey serrî esta.*”¹⁹² Yo bawerî zî hina vajîyena: *“Mesele kî şînê der û berî yo dara girde koy de bînê, nim bînê vanê ena dara zîyara ya. Potî, hal pa giradeyenê. Nim kernê mesela. Hena zî bawerî ameynê.*”¹⁹³

¹⁹⁰ E.v. Tarîx: 20. 05. 2019.

¹⁹¹ Vatox: Asım Gülmez, Tarîx: 20. 05. 2019.

¹⁹² Vatox: Hayrettin Gülmez, Tarîx: 11. 08. 2018.

¹⁹³ Vatox: Asım Gülmez, Tarîx: 20. 05. 2019.

Resimo 16: Dara Tuyê Kaso (Dewa Madira)

3.4.8. Bawerîyê Werdî

Derheqê bawerîyê werdê inê dewan di hina vajîyena: “*Serre vernî mesela serî sarra ameyna keye di Navreşî viraştîne yan zî Kutlikî viraştîne. Teba kene cî mesele pere kene ce, pîşkove kene ci, çuweke kene ci mesela. Enî ka sanika ka kî de kotîne ber. Vatîne dewleta cê biyab bi girde we dewletî ya. Yanî suudê cinê esto. Yanî eku suudlî bîne ey kotîne ber.*”¹⁹⁴Yo zî hina ya: “*Mesela cenî mîr viraştîne, nim kerdîne, mîrê cinê piraynê vanê meymane ma estê. Hena bawerî ameynê mesela. Wexto mesela nanê cine heno kuç bîne, gava kotîne de ard kuç bîne nimî ne vanê meymanê ma bîyane.*”¹⁹⁵

3.4.9. Bawerîyê Rojî

Derheqê bawerîyê rojî di yo dewij hina vano: “*Mesela ma vanê çiley. Çiley çewres rocî ye. Ey çiley gawa ku ma bizanbîne ku temîyayîne çiley wuşkayîyê, bi tengayiye derbast bîne. Ku ey temîyayîne ma zanayayîne edi ku verî ma koti di wesar. Yanî paşta zimistanî şikîyaya. Edî ma bi wesar de şonê yanî. Ma pa awa zanayayîne. Vîst rocî kanunê verîn ra, pîşt vîst rocî zî kanunî peyîn ra çewres rocî hesibîyayenê ene çiley.*”¹⁹⁶

¹⁹⁴ Vatox: Asım Gülmez, Tarîx: 20. 05. 2019.

¹⁹⁵ E.v. Tarîx: 21. 05. 2019.

¹⁹⁶ E.v. Tarîx: 21. 05. 2019.

3.5. Roşanê Dînî û Milî

3.5.1. Roşanê Dînî

Roşanê dînî yê miletî, roşanê Ramazan û Qurban o. Inê dewan di roşanê dînî zaf muhîm hesibyeno. Merdimî, inê rojan di zerê yewbînan nêşiqneno. Nimûne, dewijî, aşmê Ramazan di rojîyê xu genî û ino aşmo bimbarek di îbadetê xo kenî. Dewijî, şewa Leyletûl Qedr di şînî camî û hetonê nimajê siba uca di îbadetê xu kenî. Derheqê ina hal di hina vajîyena: “*Leyletul Qadr, ez xu bîyanê be şahit, de miyane dew de çînebî tene de camîye de extîyarî şînî be camîye de heta derengê şewê dua kardînî û wendînî. Leyletulqadr hendekî bîy. Şewî pîrozî hebî ma mîyan de, şewî bawerîye ê pîrozî hebî. Mizgeftê extîyarê ma pîroz kardînî.*”¹⁹⁷ Inê dewan di roşanê Qurban zî eynî sey roşanê Ramazan vîyerenî. Miletî, nimajê sibay ra pêy şînî pîlê xu zîyaret kenî û roşanê yîn bimbarek kenî. Tayê şînî teber û uca di xismê xu vînenî.

3.5.2. Roşanê Milî

Roşanê milî, welatê ma di xususîyetêka muhîm hesibîyena. Sey heme komelan, dewijê inê dewan, muhîmîyê ina halî sero vîndenî. Roşanê milî yê welatê ma “Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı, Gençlik ve Spor Bayramı, Zafer Bayramı û Cumhuriyet Bayramı” yî û inê roj, hewayo weş di yena bimbarek kerdiş. Merdimî, ina roj di şînî bi Baykan û Siirt hem xismê xu hem zî umbazê xu zîyaret kenî.

3.6. Rojê Muhîmî

Kultur, erf û adetê Zazayê inê dewan, exlebî munên kulturê Kurmancan. Ino sebeb ra inê dewan di cuwîyayîş, erf û adetê Zazayan û Kurmancan zaf munên yewbînan. Coka ma ino qîsim di erf û adetê Kurmancan zî vînenî. Inê dewan di ewilî “*Roşanê Ramazan û Qurban*” tewr muhîmî. Dima ra şewa “*Leyletûl Qedr*” yena. Miletî, aşmê Ramazanî di inê rojan bimbarek kenî. Ina mintîqa di “*Roja Bîyîşê Bimbarekî*” esta. Ina roj tîrbeyê Hz Veysel Karanî di yena bimbarek kerdiş. Miletê der û dorê ina mintîqa, yenî tîrbê ra zîyaret kenî û dua kenî. Tayê yenî uca di qurban birnenî. Ina roj heftayê verîn ê aşmê Gulane di bena û zafonê şeş-hewt roj zî devam kena. Ina mintîqa di yo roja bîn zî “*Roja Yadkerde yê Hz. Veysel Karanî*” ya. Miletî, heme şînî tîrbeyê Hz. Veysel Karanî di etkînlîk kenî. Miletê der û dorê ina mintîqa, yenî tîrbê ra zîyaret kenî û dua kenî. Ina roj di tayê dengbejî teber ra yenî û çend kilamî vanî. Tarîxê ina rojî kifş nêbîyo.

¹⁹⁷ Vatox: Badin Okay, Tarîx: 30. 11. 2018.

Resimo 17: Roja Yadkerde yê Hz. Veysel Karanî¹⁹⁸

Yo rojê bîn zî esta. Ina roj ra bi Kurmancî “*Serê Salê*” vajîyena. Miletî, o roj şînî bimbarek kenî. Inê dewan di “*Roja Fêqîyê Teyran*” esta. Ina roj ra “*nê adare nê nîsane*” vajîyena. Dewijê inê dewan, şînî densatê¹⁹⁹ xu zîyaret kenî û o rojî bimbarek kenî. Inê dewan di yo roja muhîm zî “*Hotîyes Adarî*” ya. O wext di gereka merdim keyê xu di werê şamî bivirazo û merdimê xo zî zîyaret bikero. Ina zî yo adetê dewijan hesibyena. Roja “*Newroz*” esta. Labelê tayê dewan di wezîyetê bimbarek kerdişê ina rojî bedilîyena. Çimkî fikrê heme dewijan eynî nîyî. Coka adetê inê dewan di roja newrozî tim û tim nêyena bimbarek kerdiş.

3.7. Kayê Şarî

Kayî, mîyanê komelan di eserê kulturî hesibîyenî. Tewrê kayî mîyanê komelan di bedilîyenî. Kayê qijan, kayê pîlan û tayê mintiqayan di zî kayê parunî²⁰⁰ estî. Ma mîyanê inê dehkerayan di kayê qijan û kayê pîlan sero vindertî. Çimkî inê dewan di kayê parunî çînîyo. Goreyê pîlê inê dewan zî yo kayê xususî çînîya. Ino semed ra ma ina xususîyet di nimûnêyî nêdayê.

3.7.1. Kayê Qijan

Qijî, bi kay kerdiş benî pîl. Kaykerdiş, semedê qijan çiyokê zaf muhîma. Inê dewan di kayê qijan bi zafî hegayan di, vernîyê keyê di yan zî kuçeyan di yena kaykerdiş. Tayê kayî, pê yo merdim, tayê zî pê çend hebî merdimî ra yena kaykerdiş. Ma seba ke kayê qijan ê inê

¹⁹⁸ B. Rojê Muhîmî, Tarîxê Ciresayîşî: 19.06.2019 Saet:19.50, <http://www.haber7.com/siirt/1949006-veysel-karani-hazretlerini-anma-etkinlikleri>

¹⁹⁹ B.t: Akralalık.

²⁰⁰ B.t: Grup veya toplum oyunlari.

dewan binusî, dewijan dir zaf goştarî kerd. Labelê tayê, kerdî xu vîr tayê zî nêyena vîrê yîn. Ino semed ra tena, kayon ke ma cêr di nuştî, vajîyena. Çend nimûne:

3.7.1.1. Xoçke

*“Oyunê ma ê dawa Çirî mesela Xoçke bîye. Yo hebî şîne ku çîme xu qunayne, ê binan şîne xu derdîne we. Mesela heta pancas wurman tine û çîme xu kedîne aya û girayîne pîra. Mesela şîne girayîne pîra heba ku dîne, ameyne destê xu dayîne şobero vano “şobe”. Mesela eku ye nêdîne ye şîne dayîne pero, dîsa dewam kerdîne oyuna xu. Yena de çîme xu qunayne.”*²⁰¹

3.7.1.2. Keli

*“Enî kayî merde zî kay kernê, jîjekan zî kay kernê. Kelî nayîne ro her gu hîrî sey yo ca di nayîne ro. Hîre habî ra ca het. Hîre ra ca het dayîne pero. Ki verî kî fistî şîne nanine ra piştâ xo arnî poy kî cora dîsa vernê poy kî. Yanî piştê hewdu bîne suwar.”*²⁰² *Ci rê vanê kelî bi dimbilî.”*²⁰³

3.7.1.3. Domlaba

*“Domlaba, hîre, çhar hebî ferşî ma nayînî ro ser. Ma topa ra viraştînî, gora ra poşet moşetî kernê cê ma dayînî pero kotînî. Piştê cê tay şîne nayînî ro ser tay zî dombala dayînî be menda ro. Ka tew nayîra reser nênayîra neser.”*²⁰⁴

3.7.1.4. Vîni

*“Pa caxo vîni bîye. Ma eno tarafî çher hebî tina de, çher hebî tade. Çher hebî xu derdîne we ma kuend koşê bana kî kîy dîne vana dikşî wu hewdu kuştîne.”*²⁰⁵

3.7.1.5. Tekme

*“Ma tekme kay karne. Paskulî dayîne bi hewdu ro. Ka kî kîy yenmîş kerno. Tekme dayîne hewdu ra kî kîy visnen ra ar.”*²⁰⁶

3.7.1.6. Make

“Yo çale dayîne a. Hergu yo çuwe gurotinê bi destê xu. Verî hope hope kernîne bi pay. Edî pay kî verî kî ser, bîne may cê. Tew hopê hopê kernê. Hîrî hebî, çihar hebî kay kernê hope

²⁰¹ Vatox: Remzi Sarsılmaz, Tarîx: 30. 09. 2018.

²⁰² B.t: Binmek.

²⁰³ Vatox: H. Selahattin Sevimli, Tarîx: 20. 05. 2019.

²⁰⁴ Vatox: Mirza Gülmez, Tarîx: 01. 10. 2018.

²⁰⁵ E.v. Tarîx: 01. 10. 2018.

²⁰⁶ E.v. Tarîx: 01. 10. 2018.

hopê. Ma bi pay nim kernê. Hope hopê kernê bine may kî. Edî verî hîne fistine çale he nêşînê çale ku a. Heta ku nim kerdîne wexto ku nim kerdîne ku kay heta çela ku nemay ce bîyê. Edî hewdu berno arno berno arno. Wexte ku hîne kerdîne çale ramayne nayîne ra dima ê çiraqa xu gîyaye pîne da pero şuxo bîne may ce, ku nemînê şuxo men nîyo men nemay cî nêşkayine mayê xu vetine.”²⁰⁷

3.7.1.7. Kembalî

“Kembal hebîye. Hîre çukulî bîy. Henay nayîna ra. Hendek bilindî bîye yo darika hîre çukulî bîye. Çukul dar ra viraştî bîy. Hey zî hope hope kerdîne. Ê menda may kî. Cîne jî çuwe cînebî tîy de nayîne ro cora dayîne pero. Wexte dayîne pero edî şînê heta maka xo ronayîne kembala xo ronayîne. Ine şînê çuwe xu rimnayîne, amayne. Wexte nêkotînê edî nêsarayene bi şîne çuye xu zî bîyardin. Henay şînê nayîna ra cî zimay na ci ci dima. Ku bi çuyê xo nêgiyayîne tu eydî ter xer çuyê ce gîyaye bi to bînê may to. Ena zî yo kaya. Ci re vanê Kembalî. Ina pîy û pîrikê ma ra mende.”²⁰⁸

3.7.1.8. Neberge

“Tîy zemanê verî de kay mesela kay kerdînê Neberge cire vatîne. Name kaye. Name leyistîke Neberge ci re vavê. Bi new sîy kay kerdînê.”²⁰⁹

3.7.1.9. Xoçke (Varyant 2)

“Tîy zemanê verî de mesela xoşke kay kerdînê. Eku bînê may ce. Çîmê xu gîradayînê mesela. Ê ye menda xu derdîne we. Xu bi diware nayîne ro. Yîne nedîne. Ê mende xu derdîne we. Bişîne kî bi di nayîne verî bî ameyne cayê xoşke xoşke bikermê edî bîne mayê ce, ebey cê, yanî dorê ce bîy heno pîştî de.”²¹⁰

²⁰⁷ Vatox: H. Selahattin Sevimli, Tarix: 20. 05. 2019.

²⁰⁸ E.v. Tarix: 20. 05. 2019.

²⁰⁹ Vatox: Asim Gülmez, Tarix: 01. 10. 2018.

²¹⁰ E.v. Tarix: 20. 05. 2019.

Resimo 18: Xoçke

3.7.1.10. Pêncokî

*“Keynekî xu rê nimî kay kerdîne. Pêncokî kay kerdînê. Cire vanê Pêncokî. Tirkî zî vanê “beştaş”. Pî kaya kardîne.”*²¹¹

3.7.1.11. Bire

*“Ma bire karînî. Bîre zî tirkî ci re vanê “Ağrı kesici”. Ma bire karînî. Kî kîy ra bibe kî kîy barî. Ma yo de navbire hew ra derbas bikerî, Ma vanê kîyo kî bare.”*²¹²

3.7.1.12. Hola Moda

*“Ma Hola Moda karînî. Nameyê hola moda. Ma sîyê nayînî ro be dar dayînî pero. Barî kanî de çihar ra nayînî bi çihê ra. Vêga zî di aynî de avropa de ewa nim kerenê. Aynî ew kay kerenê bi darî danî bi top pero şena be nim. Ma ay karini.”*²¹³

Resimo 19: Hola Moda

²¹¹ E.v. Tarîx: 20. 05. 2019.

²¹² Vatox: Hayrettin Gülmez, Tarîx: 11. 08. 2018.

²¹³ E.v. Tarîx: 11. 08. 2018.

3.7.1.13. Holî

“Ma holî kay kardînî. Hîre hebî ferşî sîyê²¹⁴ pihanî ma nayînî royo hete. Ma hîre hebî nayînî vura het, ma hîre hebî nayînî wura het kay kardînî. Hîrê, çihar hebî xu şaynî pina het, hîre, çihar hebî xu şaynî pina het û bi sîy dayînî pero. Kî kîy fistînî yewîj binî be suwar, ye bardînî heta poy. Ewke cî nê jî hewo bîy. Nameye cê Holî bîy.”²¹⁵

3.7.1.14. Şartokê

“Şartokî hebîye. Çend hebî şînî xu veşewnayînî. Yo jî yo sîye ca bînî karînî, vatîna tîyay de, şartoka ma tîyay da. Veşînî wurine geyraynî. Wexte ku yo xu be dîzîka per dayînî, biameynî, şînî wede destê ku poy ro dayînî, dîsa ê ku mendî tede wo. Dîsa tede bîy û dewam kardînî. Hetta heno ku we pîşîne deste xu yewî ro dayînî. Inca we kewtînî şuna cê, we cora kewtînî bera.”²¹⁶ Yo dewîj derheqê ina kay di yo nimûneya weş vano: “Yo derbe dewa ma de Îshaq hebî. Îshaqone henda ma cî re vatînî. Mayê cê dewamlî amaynî ma mîyan de bardînî nêştînî ku kay bîlkerâ. Yo roc ame va:

- Namê mi êdî Koçero yo. Mi ra mêvace Ishaq. Ji bona ku mayê mi nêzamba. Mayê cê zî ame bi ma hete va:

- Ka zayê min tiya de nîyo. Ma jî vendenê ma vanê:

- Koçero Koçero û zayê ce îstîne caye ra. Ya jî nêzana. Ija ma re vatena:

- Koçero ko yo, kam o, ko ra ame, kîy ra amo ina, zayê kîyo, nêzan baye. Pa awa zayê cê heftê derengê şew ra ma de kay kard felekna destê ca ra.”²¹⁷

3.7.2. Kayê Pîlan

Kayê pîlan ê ke ma sero cîgerayîş kerdî, xususî yo kay çînîya. Seba xebat, ma çend hebî kayê pîlan nimûneyî dayê.

3.7.2.1. Dama

Ina kay, hetê pîlê dew ra her ca di yena kaykerdiş. Derheqê ina kay di hina vajîyena: “Dama kote ber. Dama kay kerdinê. Ey zî bi sîy ra viraştîne. Xezî viraştîne bi yo texta ser ra

²¹⁴ B.t: Yassi taşlar.

²¹⁵ Vatox: Badin Okay, Tarîx: 14. 09. 2018.

²¹⁶ E.v. Tarîx: 14. 09. 2018.

²¹⁷ Vatox: Badin Okay, Tarîx: 14. 09. 2018.

duzgûn viraştîne. Yan zî yo ferşa ser ra. Aynî heno zî çizgî cê çizmiş kerdine. Xu ra bi kerraya kay kerdîne.”²¹⁸

Resimo 20: Dama

3.7.2.2. Amanc

Ina kay zî dew di zaf yena kaykerdiş. Derheqê ina kay di hina vajîyena: “*Gava ma jîjek bîyane. Kaykardişê ma ê jîjekanîye hebî. Kaykardişê ma ê jîjekanîye me xu re kay kerdîni. Rojê îyda pîlî amaynî pe hete, herekî tîfingê xu ardîni Amanc kardîni. Yu amanc nayîni ro ve durî ve her weylo yu ku perda. Weylo yu ku perda. Ka kîy hin gavnenno kî nêhingavnenno amanc bîyena.*”²¹⁹

3.8. Xususîyetê Fekkî û Leqeban

Dewanê ina mintîqa di zîwanê şarî “Dimbilî” ya. Dewijî, benatê xu di “Dimilî” qisey kenî. Her komel di xususîyetê fekkî bedilîyenî. Inê dewan di zî tayê xususîyetê zîwanê Zazakî hina vecîyena vernîyê ma. Nimûne yê yewin, ma eşkenê vajî ke dewijî, qisey kerdişê xu di tim û tim çekuya “nim” şixulîyenî. Tirkî di manayê ina çekuy “şey, birşey” ya. Tena ina xususîyet çînîya. Nimûne yê diyîn çekuya “kerdiş” a. Dewijî, ina çekuy ra demo nikayin di vanî “kernê” yanî bi Tirkî yena mana “Yapıyor”. Inê dewan di tena ina nimûne çînîya. Sey ina çekuy, çend hebî çekuya bîn zî estî. Labelê armancê xebatî, inê dehkerayan nîyî. Coka ma tiya di tena çend hebî çekuya muhîm sero vindertî.

Inê dewan di leqebê her keyê yonê qêdi yî. Leqabê keyê, hetê pîlê merdiman ra yo name genî. Ay ra pê inê leqebî, benî leqebê keyeyan. Nimûne, inê dewan di yo keyeya namdar esta. Nameyê ina keye “keyê şekerî” ya. Ina leqeb, wezîyetê keyeyî mojneno ma. Yanî miyanê

²¹⁸ Vatox: Asım Gülmez, Tarîx: 14. 09. 2018.

²¹⁹ Vatox: Badin Okay, Tarîx: 30. 11. 2018.

xususîyetê keyê û namê leqebî di yo têkilî esta. Merdimî, bi leqeban yenî şinasnayîş. Nimûne, tayê leqebê namdar zî “keye haso”, “keye haskî”, “keye namo”, “keye çumê” yî. Derheqê leqeban di yo hedîseye raşt vajîyena: *"Ez jîjek bîyanê. New, des serra bîyane. Tehsîldar ameynê emla²²⁰ kernê arî, kamçule. Heqê ardîya. Mesela seku heyku vanê vergîya ardî, vergîya bînaya, nime qahwê ya, ê dikanî. Ew çax zî tehsîldar ameynê. Emla kerna arî, kamçule²²¹ a pesî bîye. Pesî ku zîyayenê ew nivisîyayînê. Eku nênivisîyayînê kaçax bîyê. Bernê dernê we çîyayî de, lanî de kaçax de neweke cenî eku zîyayî çend hebî bîze cê bizîyaynê hendî heqê cê dayîne. Ci rê vanê Kamçule. Wexte ameynê sewadî çîneybî. Mesela ameynê bi dew wendîne Îsa yê Musa, Bilurê Nasê, Huqoyê Çello, Perişana Kambo, Vezîrê Çemo, Resulê Hammo, bîya di quruş û nîm bîya. Vîst û panc quruşî bîya. Pancas quruşî bîya. Tabî Gore bi zemînî, gore bi ardî bîy. Pere waştîne."*²²²

3.9. Weşkerdişî

Weşkerdişî, zerê xu di beno di qisim. Qismo yewin ê merdimî, qismo diyîn zî ê heywanî yo.

3.9.1. Weşkerdişê Merdimî

Ina dehkera di bi xususî, nêweşîyo giron vecîyeno vernîyê ma. Inê dewan di vernîyê çoras-poncas serra vêr nêweşîya qansêr û verem estî bîy. Wexto ke yo merdim, beno qansêr yan zî beno verem o wext bi estoran şino nêweşxaneyê Dîyarekîrî. Uca di tayê xelisîyenî tayê zî nêxelisîyenî û mireni. Tena ino nêweşî çînîyo. Nêweşîyo bînan zî estî. Derheqê ina dehkera di hina vajîyena: *"Verî insan wexto xweydan dayîne, cemedîyayînê, bîne bi sancî, sancî kotîne pîzê cê tabawo qolîncî bîyo. Ardîne damarê pê peşta ce demarê boklê ce serra deste kernê bi tal ve qoloncê ce verdaynê. Zede yo wer yo teba wer nêrace, niameyne nêfekîyayîne. Arnê Simak û şerbetê Ribi te mîyan de dayîne bi ci sancîya ce werdaynê."*²²³ Inê dewan di nêweşîyê aşmî esta. Wexto yo qijkek zaf bitersa o wext dewijî *"Ziricê Gulula"* virazîyenî û danî ay. Yo nêweşî zî hina vajîyena: *"Millet tewî kotîni ci rê vanê tewî. Recîfîyayeno daîmen serdo ci rê. Mesela şone mala hete vanê: Ka tewê cê birnê. Mala weyde yo qaxiz nivisneno, yo qaxiz bernê kerno boklê xu ya. Ya kerno bin çengî xu. Tewê ce bîrîyenê edî ce rê serd nîyo. Nêrecîfîyayeno."*²²⁴ Nimûne, nêweşîya pîze esta. Eke yo merdim pîzê xu ra nêweş beno, gereka o wext yo koçike *"Sîr û Îngmen"* biwera.

²²⁰ B.t: Vergî.

²²¹ B.t: Hayvan sayısına göre alınan vergî.

²²² Vatox: H. Selahattin Sevimli, Tarix: 20. 05. 2019.

²²³ E.v. Tarix: 20. 05. 2019.

²²⁴ E.v. Tarix: 20. 05. 2019.

Resimo 21: Sîr²²⁵

Inê dewan di neweşîya guatir esto. Yo dewij derheqê ino nêweşî di hina vano: “*Ma vajme esto esto guatir hastaligi tîyde esto heyku. Ew zi jiboyî solî ra, sola sîyenê ma vernê.*”²²⁶ Inê dewan di nêweşîyanê bînan zî xorîkî, sorîkî û eşa ziraw ûsb yî.

3.9.2. Weşkerdîşê Heywanî

Merdimê inê dewan, semedê weşkerdîşê heywanê xu bi zafî nebatî şixulîyenî. Nêweşîyê inê dewan tebax, laluj, zerike, îshal, vaşê şîn, zîlay, gobeliz, dariz û kotî ûsb yî. Ma derheqê çend hebî nêweşî di malumat viraştî û nimûnêyî dayê. Dewijî, derheqê inê nêweşîyan di hina vunî: “*tebax bîy, tîne mîyan de paye cîne dayînî paye cino fekê cinî ro. Nîşk bayînî alef biwernê ma vajme ewa yo. Pez mez kerne poye laluj vetîne, fekê cîne xeripîyayîne, cîrê vanê nimo, Laluj vatine. Dewi mewî mesela werne telî, fekê cîne xeripîyayîne.*”²²⁷ Derheqê nêweşîya Îshalî di hina vajîyena: *Ku yo heywan nepixîyayîne arnê sabun dayîne bi cî. Jibana ku baş bîba, îshal bîba amel bîba. Yahut zî mîza heywana asiyayîne yo waş kerre de bîy. Cire vanê “Porê Fatmaye”. Namê ce porê fatmaye bîy. Aynî mane maydanos. Yo qedr hîrî, çîher taxê dayîne pa çeleke, pîze pa heywan rehet mîzê xu kerdîne, ferexyayîne.*”²²⁸

²²⁵ B. Sîr, Tarîxê Ciresayîşî: 10.12.2019 Saet:19.50, <https://m.finansgudem.com/foto-galeri/iste-sarimsagin-hic-bilinmeyen-faydalari-galeri/1157273>

²²⁶ Vatox: Asım Gülmez, Tarîx: 14. 09. 2018.

²²⁷ E.v. Tarîx: 14. 09. 2018.

²²⁸ Vatox: H. Selahattin Sevimli, Tarîx: 20. 05. 2019.

3.10. Muzîkê Şarî

Muzîk, edebîyat û kulturê fekkî yê Zazayan di yo cayo muhim geno. Zazayî, seba ke meselayê sosyal û tarîxî bivajî, zafî meselayan, bi kilaman vajîyena. Ino semed ra merdimî, çiyoyê ke dîyo, kilamê xu di vatî. Tayê muzîkan, bi enstîruman tayê zî bêenstîruman vajîyenî. Enstîrumanê wexto verîn, davul, zurna, erbane yan zî bulur bîyî. Inka enstîrumanê muzîkî tembur, keman, gîtar ûsb yî. Enstîrumanê inê dewan, wexto verîn di bi zafî erbanê û bulurî bîy. Yo veyve, yo sunet yan zî yo rojê muhîmî di inê enstîrumanan hetê dengbejan ra şixulyayî. Ina mintîqa di enstîrumanê bînan goreyê dinê Îslamî heram hesibyena. Dengbejê inê dewan zaf çînîyî. Muzîkê inê dewan, hetê dewîjan ra yan zî derweşan ra vajîyena. Derheqê ina xususîyet di yo dewij hina vano: *“Mesela ma veyvê xu kerdîne, jîjê xu zewajneyinê, birayê xo zewajnayinê enay dahole, zurne û saz çînebî. Ma erbana û bulure ardinê. Bulur û erbana dayîne pero. Ci re tu gûnêy ca zî çînîyo. Yanî gunêy nîyo, xer o. Mesela eku vanê davol, def û zurna dane pero haram o. Ama erbane û bulure haram nîyo. Pîştî ce zî zemanê verîn ra va amrê mi 80, 81-82 serrî derweşî ameynê. Dewe mîyan de xu re rucuwe kernê şênê pê yo banî ser qesîde vanê û erbane xu dayîne pero. Mîlletî sawar, pere çiqas çî cire xu re dayîne pînê hîne zî xu re vekê yanî ew gore vecene zî vekê yo paris bi.”*²²⁹

3.11. Werdê Şarî

Werdê inê dewan, zaf namdarî. Viraştîşê tayê werî, munên werê Kurmancan. Viraştîşê tayê werî zî xususî yî. Ino semed ra ma eşkenê vajî ke hetê tewrê werdeyan ra werdeyê inê dewan zaf dewlemendî. Nimûne, çend werî, pê meşk²³⁰ virazîyenî. Coka ma ewilî derheqê meşk di malumat viraştî û nimûneyî dayê.

²²⁹ Vatox: H. Selahattin Sevimli, Tarîx: 20. 05. 2019.

²³⁰ B.t: Yayık.

Resimo 22: Meşk²³¹

Derheqê viraştişê meşkî di hina vajîyena: “*Viraştişê ca se yo: Meşke çermê pesî ya. Ya ê wurî ya ê bize. Pîştê cê eya meşke vecenê kernê şorkî²³². Şorkî sole awka şore. Kernê de awka şore. Wexte ku kernêd awka şorî. En aşaxi di may hîre may awka şor payîza ra heta sibat, adar tede mananê. Sibat, adar da vejêne piv danê arqelnenê. Yo cayê dumanî di arqelnane. Yo pîra rengê ca wurîyeno. Kot nîsan, mayê nîsanê wesar. Şonî çiya ra ma ci rê Dimbilî (Zazakî) vanê dukane.²³³ Bî darî ya virazyeno ormanê miyan do. Darê azgil di virazîyeno. Ma ew dukanê arnê, kunenê. Fînenê yo le ma kelejnenê kelejnenê. Awka cê bena veke hanê, vekê kina. Beno sur e delale. Ya maşke kernê mîyanê ca awke. Jibona ku tamê runê ca katkê ca weş ba. Ma kerne de bi sur e. Pîştî ce bîye bi sure. Yunga dare zî esto. Qaşule daran ci rê vanê Soredar. Fekê çema de ben, fekê awka da beno. Ew soradar zî arnê kunenê. Kernç ra meşke kernenê nime ce tamê ca beno weş. Edî bêna xame ca ayarî ra nêna, ca çermê ra nêna.*”²³⁴

3.11.1. Runa Keye

Runa keye yê inê dewan, bi meşkî ra virazîyenî. Merdê yan zî cinî, ina werî virazîyenî. Derheqê ina werde di hina vajîyena. “*Ma zemanê khi di vernîya 50-60 serra di ma hewurîya bize serra kerdinê, Ma çermê ca vetîne, cermê ca kerdîne meşke ya. Ma pes, gay ditîne şît kernê bi germ bîne mast. Ma mast kerdîne meşke. Ma arqelnayîne de meşke ya. Çiher lingê meşkê estê. Dar nanî pewe ci rê vanê levlebî. Levleba de zî ma dar meşko ma dayîne pero û*

²³¹ B. Meşk, Tarîxê Ciresayîşî: 20.06.2019 Saet:11.25, <https://gezendekoyu.tr.gg/Eski-Avadanl%26%23305%3Bklar.htm>

²³² B.t: Tuzlu su.

²³³ Y.t dar hesabîyeno.

²³⁴ Vatox: H. Selahattin Sevimli, Tarîx: 20. 05. 2019.

leva arqalnayîne di kulpî cî ra virazine, leva arqelnayîne. Meşka ku gîrane binê, 2 cenî konê ber gurm û gurm û gurmo heya meşka çêyne heta run kotîne bi ci. Enay deste hinaynê bî çermê meşkê onîyayne ku run ku destê cede kono deste cenê ver vanê wulla meşka ma bîya. Wextê meşka xu kerne verge. Runê xu dernê, vernê kernê awka cemidine mîyan şitînê şitînê heta do tede bînê ew Run şitînê. Ku wextê ew run temîz şît, do tede nêmend. Awka zelal ra run ra amaye. Arnê luy û lapê solê bi goreya cer û nîsole dayenê miyan ro vernê kernê tenekê xo. Vanê ma tenekê xu pîrê runî keme."²³⁵

Resimo 23: Runa Keye û Meşk²³⁶

3.11.2. Penîra Keye

Dewijî, semedê extîyaç û debarê xu penîr virazîyenî. Derheqê viraştîşê penîra keye di hina vajîyena: “*Penîr se virazenê. Ma penîr jiboye extîyaca keye xu virazenî. Ma arnê, normalînde hefîf şitê xu kernê bi germ û weyde nanî ro. Yo pirakek nê germ nê silaye arnê, îlac kernê. Ku ma îlacê ce fist ce. Ma wede nane kerne yo torbe keder vekî yo saat yo saat de kuşxane di mend. Ma arnê kernê torbe. Tay awka cê paliyaye hedîka delale sipahî. Ma yo ferşê nanî ra ser heta awka ce temîyana ci ra. Ku awka ce temîyaya. Ew penîr delale sipahî ma arnê perçe kernê tay sole kernê ra cî wede nanî ro. Penerê taze en aşagi heta des rocî pancas rocî gelekî newerîya. Pişte dest pancas rojî heta new, des rojî ti ew penerê taze bore ci ra hastalix pişenê de. Hastalixê ce zî burusela ya. Burusela de penîr, mast, şit, Dew gelekî*

²³⁵ Vatox: H. Selahattin Sevimli, Tarix: 20. 05. 2019.

²³⁶ B. Meşk, Tarîxê Ciresayîşî: 20.06.2019 Saet:12.25,
https://twitter.com/cuma_cihan/status/1016374277044625408

*tina nêweşaniye di nêwerê. Edî eku hesaba cê yeno şono xu re sirmoke²³⁷ gêrino, arno dano mîya ro. Wexte sîrmoka parenê ba lezzete cê başke yo. Sere nêba zî başke yo.*²³⁸

Resimo 24: Penîra Keye

3.11.3. Xuse

Dewanê ina mintiqa di werde yê tewr namdarî xuse ya. Xuse, aşmê zimistanî di yena viraştiş. Ina werde ra bi Kurmancî “gebol” vajîyena. Viraştişê Xuse hina ya: “*Tina bolgê ma de, tina bolge baxliyê sêrtê, ê baykanî, ê bitlîsî zî heta modkî. Zaza olarak qismê zimistanî en meşur bi Kurmancî ci rê vanê gebol, bi Zazakî zî vanê xuse. Zemanê verin de gilgilî ra virazîyayîne. Ama heyku gilgil bîyo bi kemî, Şîşê ra virazenê. Viraştişê ca: Arnê awka xu kelejnenê û gilgilê xu ya şîşê xu fînenê ce. Normal peşena. doyê xuse ci re vanê. Ku do kelejnenê kernê bi wişk. Dimbilî ci rê vanê doyê xuse. Arnê ew do peşevnenê. Kernê ra ca xuse. Run û dermen kernê kelejnenê kerne bi sur. Run û derman kerne ra ce. Feku keledoş. Keledoş na kerne wurîk. Run û derman kerne ci. Runê do kerne ra ci. Bi Kurmancî vanê çortan, bi dimbilî vanê, do. Keledoşê yo qisim zi arnê do keleşnene kernê wişk cire vanê, şîjêr. Kerne doreke heta wesare tede beno. Ew şîjêr vejeno kerne bi yo firak aw kerna ra ser beno bi do. Ê ma, ma kelejnene fînenê kerne bi xoxî finene bi torbe palnenê beno wişk. Veke şîjêr*

²³⁷ Y.t nebatî yo.

²³⁸ Vatox: H. Selahattin Sevimli, Tarîx: 20. 05. 2019.

beno wişk. Ma ew kerne finenê tinci ver beno wişk ma peşevnenê ci rê vanê do. Doyê wişk."²³⁹

Resimo 25: Xuse

3.11.4. Şelgem û Goşt

Muhîmîya ina wer, eynî sey werê Xuse ya. Inê dewan ina wer, zaf namdara û zaf yena viraştiş. Viraştişê şelgem û şoştî hina ya: “*Werê ma ê şeweke herî meşhur şelgemî ye, şelgemî û goşte. Viraştişê cîne: Ma goşt verî bîzî ma sera kernê nezîkî zimistane ba. Ma sera kernê, wextê ma sera kerdî ma ew goşt kernê perçe û pîşt re ma delal ye sole kernê û ma nanî ra tincî ver des, pances roje tincî ver de beno bi wişk. Wexte beno bi wişk piştî cê ma ew goşt dernê bernê be keyede dernê we û sonra şelgemê xu zî, wexto selgemê ma zimistanî ma mesele serre de heştê veya newê may de ma ew şelgemî nanî ro. Piştî dinê may hîrinê may ma ey şelgemî vecenê. Ma ey şelgemî zî bernê yîne kerne hera mîyan. Ma yo çale dane aya. Ma yîne kernê ta çala de ma hîne mihafaza kernê. Wexte ku wewre yena ey şelgemî û ew goşt ku kerdo bi wişk. Ma arnê temîz şunenê, yîne pocenê yîne kernê perçeyî û ew goşt ma bernê. Ena goşt, were ku ma virazenê zî ozellîkle gono bi tifê sera ba, gono bi adirê ser ra ba. Wexte adirê ser ra ba tamê cî edî beno bi weş. Ma ey wextî ma ew goşt û şelgemî ma bernê verî goşt. Ma kernê nim quşxanê. Piştî cê ew şelgemî nanî ra ser. Hire, çîher saatî ew wer pocîyeno û sonra şewek de, kahvaltîye de ma ew wer wernê.*”²⁴⁰

²³⁹ Vatox: H. Selahattin Sevimli, Tarîx: 20. 05. 2019.

²⁴⁰ Vatox: Şerif Sarsılmaz, Tarîx: 30. 09. 2018.

Resimo 26: Cayê Şelgemî

3.11.5. Dan

Viraştişê danî hina ya: “*Mesela ozel yemekê ma dan bîy. Ma dan ardinê danê xu potine. Ma meşka wurşeyîne ma do derdine we. Ma do kene danê mîyane. Danê mîyane de kelejîyayîne di saetî hemem hemem hedî kelejîyayîne. Wextu ku kelejîyayîne nayne ro. Edî ma xu ra ardinê cemedîyayînê ma werdînê. Dolap, verî çînebî ma xu ra satilê werdi bî, kuşxaney bî ma kerdînê ce. Ma bernê xu re nayîna ra îniy di cemedinaynê. Cemedinayişê cê henay bî. Awka cê ciqa bi cemediyaynê ew danê ce zî hendî cemedîyayînê. Pa gucê aw. Cemedinayişê aw. Ma xu rê werdîne.*”²⁴¹

Resimo 27: Dan

²⁴¹ Vatox: Neşat Sarsılmaz, Tarîx: 01. 10. 2018.

3.11.6. Kengerî

Derheqê viraştişê kengerî di hina vajîyena: *“Kengerî zî yo werê ma ê meşuro. Amîni zimistan wexto temîyeno wesari de kengeri de çîya ra heno veka xiyara înceri yo. Ama bi parça benzemişê xiyara zî beno. Ey kengeri ma şonê yîne bine ardî ra vecenê ma arnê bi keye. Keye de zî yîne awk de kelejnenê, xaşlamiş kernê awke de delal yîne pocenê xaşlamiş kernê. Pîştî cê ye yîne arnê awkê cê süzmüş kernê awkê cinî ra temnenê. Sonra terayaxî de akî pocenê û ew terayaxî we ayki dane pî kengeran mîyanê ro delal yine danî pero. Wererê zî beno bi hazireno.”*²⁴²

Resimo 28: Kenger

3.11.7. Kutlik

Derheqê viraştişê kutlikî di hina vajîyena: *“Ma kutlikî virazenê. Ma ewilî pîwazê xe kernê bi wirk. Ma qiymeyê xu kernê bi wirk. Ma temîyan de maydenoz, baharatê xe tew virazenê. Arinê kutilkê xu virazenê, kelejnenê, run û derman kerine. Ma nanê mewanê xe ver û wernê.”*²⁴³

²⁴² V. Şerif Sarsılmaz, Tarîx: 30. 09. 2018.

²⁴³ V. Sabiha Sezgin, Tarîx: 30. 09. 2018.

Resimo 29: Kutlik²⁴⁴

3.11.8. Çikofte

Virastişê çikofteyî hina ya: *“Ma Çikofte virazenê. Ma arinê eynî weka nimê mîrê piçê kutlika. Ma arinê hîne de wisa kernê de kufte ma run, derman û sîrê xu kernê û ma wernê.”*²⁴⁵

3.11.9. Pîçik

Derheqê virastişê pîçikî di hina vajîyena: *“Ma tay jî pîçikî ma cî re vanê. Îca ma gilover virazenê. Ma ew jî arinê eynî mîrê pîçika. Ma ew jî arine run û derman kernê ma ewe jî wernê. Tayê estî kernê de akar û di run de qalînenê û wernê.”*²⁴⁶

3.11.10. Tirşîna

Derheqê virastişê tirşîna di hina vajîyena: *“Ma tirşîna xu re ma baklêyî zamanekî karîn bi wurk. Ma baklê xu goşt karîn de ver. Ma fasulê xe goştê wuşk karîn de ver. Ê vêga ti arnê bêgoşt weş werî nîyo. Ma goştê pas sera karî çihar hebî, ponç hebî ma sera karînî ma arinî, baklê xe, fasulê xe ma tûcar bêgoşt nêviraştîne. Ma savar viraştîni. Ma birinç viraştîni ma tûcar bêgoşt nêviraştîni. Ama heyku hemî goştê kergarî. Yo çî goştê kergar nêwarînî ê heyvana bîy ê biza bîy. Pazê ma gelek bîy. Ma sare de bejim payîz bînî tu goştê xo karînî. Hîrê, çihar hebî sera karînî heta wesare ti goştê xo wernê.”*²⁴⁷

²⁴⁴ B. Kutlik, Tarîxê Ciresayîşî: 10.06.2019 Saet:11.25, <http://www.tenceretv.com/kirmizi-et-yemekleri/icli-kofta-haslama-tarifi-21228>

²⁴⁵ Vatox: Sabiha Sezgin, Tarîx: 30. 09. 2018.

²⁴⁶ E.v. Tarîx: 30. 09. 2018.

²⁴⁷ E.v. Tarîx: 30. 09. 2018.

3.11.11. Awka Şerbetî

Derheqê mesela awka şerbetî di hina vajîyena: “*Wextê ma şîne yo keyne, nîşane kerdîne. Ê tabî hew çax baklava, paste, kola, qedayîf, biskuvet, lokum çînebî. Ma vernê yo torbê şekeri vernê şîne verdayne yo qaskê awke û her gu sere merdomî yo şuşê dayine ci. Zaten şuşe zî çînebî. Tasek masek bîy. Tasekê demîr bîy û laylon bîy. Edî ka bi çi awayî hergu yo şuşê şerbetî dayîne pînê tebawo. Wala filankes şîyo şîranê keyna xu werdo, veyva xu werdo, Ewro şîranîya keyna filankesî yo, veyva filankesî yo.*”²⁴⁸

3.11.12. Awka Reyhanî

Viraştişê awka reyhanî hina ya: “*Awka şîrîne. Yo awkê ma şîrîne zî esta. Reyhan ra virazenê. Viraştişê ca zî reyhan vekî hîrî hebî baxê reyhan kernê hotiyes heştîyes awkê bardaxî awke kelejnenê. Sonra ew hirî baxê reyhan kernêd mîyanê ca awka kelejnyaye û sonra mîyanê awke kelejnyaye wexte kernê ci di reyhane dir yo kewçuka leymun tuzu zî kernê ra ci jibona ku ew reyhan hem rengî xo hem bena xu raca awke derra. Sonra nezdîkî hîrî bardaxî zî şekerê toz kernê ci. Veka yo saati û nim, di saatî vîndernanê eno weyde. Yo saeti û nim, di saati di hew reyhan hem bena xu dano ra ca awke de, hem rengê xo dano ra ca awke. Sonra vecenê ye suzmuş kernê delal. Ca heştîyes bardaxî nim ra zî hestîyes bardaxî awk kerra. Nîzdîkî hîre litreyî awka reyhanê pe kona. Sonra fîne dolabî ra. Awke cemidiyena û sonra wernê.*”²⁴⁹

Resimo 30: Awka Reyhan

²⁴⁸ Vatox: H. Selahattin Sevimli, Tarîx: 20. 05. 2019.

²⁴⁹ Vatox: Şerif Sarsılmaz, Tarîx: 30. 09. 2018.

3.12. Kerametê Şarî

Kerametî, dinê Îslam di çîyo ke zaf muhimî. Kerametî, hetê merdimo pîl yan zî şêx û aliman ra yenî vînayîş. Ino sebeb ra her merdim nêşkena keramet bikera. Kerametî, dinê ma di zaf estî. Inê dewan di çend hebî kerametê namdarî estî. Kerametê inê dewan hina yî: *“Dewa ma Çirî de, kuçala esto. Namê yo mahalle ya. Kerre “şêx heseyîn” Esto. Zamanê de vanê ew şêx heseynî şono pa kerre weyde vefat kerno, rehmet kerno nameyê cî kerrî mano şêx heseyîn. Nê ma vaşê cê çînê, nê telîyê cê çînenê. Nê velgê cê ma çînenî. Yanî yo zîyara ya.”*²⁵⁰ Yo keramet zî dewa Xelika di yeno vatiş. Derheqê ino keramet di hina vajîyena: *“Mela abdukkadir, malayê dewa ma. Înê amuyê cînê esto. Karo be zebeşîyê, vatişî ra. Yo dewij şono yo cem ba zebaşa şarneno pê, dîzîyê kerno, şarneno pê û kewno de cem be vera kuraxa. Dano, nêdano maneno de cem bi verde nêşkeno raba, û çimê cê jî beno be korî. Heno mameno weyde. Mela abdukkadir jî şono. Unîyeno ku ewey cem be wêde, de were do û nêşkeno raba. Paşî şono unîyeno ku hewayê yo dewijîyo. Destê xo dano de çimê cê ra û cê ra dua kerno û beno bi sax u va cema xo jî bere bi şo û şo. Hena jî yo keramete dewa ma di pê mujilîyayînî. Pîr û pîrîkê ma pê mujilîyayînî, vatîni yo şêxe henay esto.”*²⁵¹

Resimo 31: Mela Abdulkadir

Derheqê yo keramet di hina vajîyena: *“Şêx bazîd, şeno be tirba ser. Pîrîkê ci ra perseno û vano:*

- *Pîyê min û mayê min tirba cine kame ya. Vano:*

- *Ka sabir bike. Şeno tirba pîyê ce ser, tay mutala kereno. Wazeno ra:*

²⁵⁰ Vatox: Remzi Sarsılmaz, Tarîx: 30. 09. 2018.

²⁵¹ Vatox: Badin Okay, Tarîx: 17. 09. 2018.

- *Pîrîke ma reyda ciqa di deywane. Êde şuxe mi pîyê xu nêdîyo. Mi mayê xu dîya. Tirba ci hena ya. Cide wazeno ra vano:*

- *Pîy te hina yo û mayê to zî hena ya. Vano:*

- *Heyra mi zanaynê la mi maxsusî to nim karo.*”²⁵²

²⁵² Vatox: Hayrettin Gülmez, Tarîx: 11. 08. 2018.

NETÎCE

Wexto verîn di tarîx, ziwan, kultur, folklor, erf û adetê miletan hetê nuştoxê, zanayanê dewletî ra tesbît bîyî. Labelê Zazayî, inê xususîyetan ra mehrum bîyî. Seba qedexe bîyayîşê nuştişê Zazakî, eserê nuştişê zaf tayî. Ino semed ra kulturê Zazayî fek ra fek neql bîyî û rêsayî ma. Coka edebîyatê fekkî, goreyê milletê bînan, Zazayan ra hina muhîm o. Edebîyatê fekkî yê Zazakî zaf dewlemend o. Ma her mintiqa di ina dewlemendîyî vînenî. Mintiqayê Siirt Baykan zî înan ra yew hesabîyena.

Mintiqa Siirtî, hete edebîyatê fekkî yê Zazakî (Dimilî) ra cayêko muhîm o. Ina xebat, tarîx, kultur, folklor, cuwîyayîş, zanayîş, erf û adet û eserê edebîyatê fekkî yê mintiqa yê Siirt Baykanî ya. Ma seba ina xebat, qismo yewîn di derheqê tarîx, daşinasnayîş ûsb di malumat da. Qismo edebîyatê fekkî di 6 lawikî, 7 manîyî, 2 lorîyî, 9 sanikî, 4 efsaneyî, 4 fikrayî, 6 hikayeyî, 18 vateyê verînanî, 4 îdyomî, 4 çibenokî, tayê duayî û zewtî arê kerdî û nuştî. Qismo peyîn di kulturê û folklorê Zazayî inê dewan sero vindertî. Ma ina xebat di rêsayî inê netîceyan:

- Dewijî ke ma înan ra malumat girot, zafî vatî “Mi emre xo ya verîn di zanayê labelê inka mi kerde xo vîr, yan zî nêyeno vîrê mi” tayê zî vatî “Filan merdim zanayê bîy, labelê inka tiya di nîyo. Yan zî şîyo rahmet.” Tiya di fehm beno ke inê eserê edebîyatê fekkî roj bi roj benî vînî.

- Prosesê ina xebat di, dewijê inê dewan edebîyatê fekkî rî dur kewtî. Yan zî tayê merdimî inê xususîyetan ra tersenî û qiymet nêdanî inê xususîyetan.

- Ma fahm kerdî ke mîyanê eserê edebîyatê fekkî ê inê dewan di ferq estî. Varyantê inê eserî, tayê mintiqayan di zî vecîyeno vernîye ma.

- Hetê ziwanî ra, goreyê mintiqayê Zazayî bînan ra ferqî estî. Labelê fahm kerdiş di inê ferqan vernîyê xebatî nêgirewtî.

- Merdimî ke Zazakî qal kenî. Mîyanê qalkerdişê xu di çekuya Tirkî şixulîyenî. Ina wezîyet mojnene ma ke tayê dewijan tesîrê ziwanê Tirkî di manêna.

- Ma ina xebat di seba fehm benî manaya tayê çekuyanê Zazakî hem bi ziwanê Tirkî hem zî varyantê ferqê Zazakî, bi Zazakî nuştî.

Tewr peynî di ma wazenî ke seba yew ziwan nêmiro, edebîyatê fekkî yê mîletî nêmiro, ganî bibo, bêro arêdayîş û nuştiş. Ina xebat, ina mintiqa di arêdayîşê ewilin hesabîyena. Ê ke inê mewzûyan sero bixebitîyî eşkenê ina xebat ra îstîfade bikerî. Bena kî ina xebat de kemasî bivecî.

ÇİMEYÊ FEKKÎ

Humare	Name û peynamê	Serre	Perwerde	Kamca ra
V1	Abdullah Ağraş	57 serrî yo	Dibistan	Dewa Çirê ra
V2	Abdülsamed Ağırman	50 serrî yo	Dibistan	Dewa Xelika ra
V3	Alamettin Gülmez	45 serrî yo	Dibistan	Dewa Çirê ra
V4	Alattin Alkan	70 serrî yo	Dibistan	Dewa Xelika ra
V5	Asım Gülmez	48 serrî yo	Dibistan	Dewa Çirê ra
V6	Badin Okay	50 serrî yo	Dibistan	Dewa Xelika ra
V7	Cemile Ağraş	72 serrî yo	Nuştiş û wendişê aye çîn a	Dewa Çirê ra
V8	Ercan Ağraş	22 serrî yo	Dibistan	Dewa Çirê ra
V9	Fahrettin Gülmez	45 serrî yo	Dibistan	Dewa Çirê ra
V10	Fatima Sarsılmaz	85 serrî ya	Nuştiş û wendişê aye çîn a	Dewa Çirê ra
V11	Fikri Sarsılmaz	55 serrî yo	Dibistan	Dewa Çirê ra
V12	Halime Gülmez	85 serrî ya	Nuştiş û wendişê aye çîn a	Dewa Çirê ra
V13	Hayrettin Gülmez	55 serrî yo	Dibistan	Dewa Madira ra
V14	Mehmet Sait Gülmez	54 serrî yo	Dibistan	Dewa Çirê ra
V15	Mehmet Salih Ağırman	50 serrî yo	Dibistan	Dewa Xelika ra
V16	Mirza Gülmez	30 serrî yo	Dibistan	Dewa Çirê ra
V17	Nazire Sezgin	83 serrî ya	Nuştiş û wendişê aye çîn a	Dewa Çirê ra
V18	Neşat Sarsılmaz	53 serrî yo	Dibistan	Dewa Çirê ra
V19	Nuri Ağraş	70 serrî yo	Dibistan	Dewa Çirê ra
V20	Orhan Akyüz	50 serrî yo	Dibistan	Dewa Xelika ra
V21	Remzi Sarsılmaz	28 serrî yo	Lîse	Dewa Çirê ra
V22	Sabiha Sezgin	70 serrî ya	Dibistan	Dewa Çirê ra
V23	Selahattin Sevimli	75 serrî yo	Dibistan	Dewa Çirê ra
V24	Seyfettin Ağraş	50 serrî yo	Dibistan	Dewa Çirê ra
V25	Şerif Sarsılmaz	31 serrî yo	Lîse	Dewa Çirê ra
V26	Tevfik Okay	85 serrî yo	Dibistan	Dewa Xelika ra
V27	Ünal Sarsılmaz	55 serrî yo	Dibistan	Dewa Çirê ra
V28	Yaşar Okay	45 serrî yo	Dibistan	Dewa Xelika ra
V29	Yılmaz Gülmez	50 serrî yo	Dibistan	Dewa Madira ra

ÇİMEYÎ

Çimeyê Nuşteki

BEKÎ, Abdulaziz, *Gramêr Zon Zazakî*, Bingöl Üniversitesi Yayınları, Bingöl 2016.

CAN, Mutlu, *Sözden Yazıya Zazaca*, (Edit: Nurettin Beltekin-Ahmet Kırkan), Peywend Yayınları, İstanbul 2019.

ÇAĞLAYAN, Ercan, *Zazalar*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2016.

DAĞILMA, İbrahim, *Dersê Edebîyatê Zazaya Modern*, Çewlîg 2014.

M. MALMISANIJ, *Kovara Hewî*, (P. Lerch - Qawxê Nêrib û Henî), Humara 5, Parîs 1986.

NİKİTİNE, Basil, *Kürtler*, Organ yayınları, İstanbul 2018.

LAÇÎN, Şahab, *Deyirân û Manîyanê Gêli ra*, Weşanxaneyê Roşna, Dîyarbakir 2019.

LEZGÎN, Roşan, *Dersê Ziwanî*, Weşanxaneya Roşna, Dîyarbakir 2014.

YILDIRIM, Kadri, BİNGÖL, İbrahim, LEZGÎN, Roşan, *Edebîyatê Kirmanckî ra nimûneyî*, Weşanê Enstîtuya Ziwananê ke Tirkîya de Ciwîyenê ya Unîversîteya Artuklu ya Mêrdînî, Mêrdîn 2012.

Tezî

GUNTAŞ ALDATMAZ, Nadire, *Folklorê Kirmancan Ser o Cigêrayîşê*, Weşanê Enstîtuya Ziwananê ke Tirkîya de Ciwîyenê ya Unîversîteya Artuklu ya Mêrdînî, (Tezê Masterî), Mêrdîn, 2013.

SEÇİLMEK, Kafur, *Edebîyatê Fekkî Yê Kirmanckî (Zazakî) Yê Mıntıqaya Sêwregî*, Enstîtuya Ziwananê ke Tirkîya de Ciwîyenê ya Unîversîteya Artuklu ya Mêrdînî, (Tezê Masterî), Mêrdîn, 2018.

Meqaleyî

KESKÎN, Mesut, “Zaza Dili”, *Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi*, Cilt. 1, Sayı. 1, İstanbul 2015.

ZİLAN, Bilal, “Tarîxê Xonamekerdişê Kirdan”, *Bingöl Üniversitesi Yayınları*, 2. Uluslararası Zaza Tarihi ve Kültürü Sempozyumu, Cilt. 2, Sayı. 2, İstanbul 2012.

Çimeyê İnternetî

- <https://www.turkedebiyati.org/folklor.html> (Tarîxê ciresayîşî: 12 Hezîrane 2019)
- <http://www.siirt.gov.tr/tarih> (Tarîxê ciresayîşî: 21 Hezîrane 2019)
- <http://www.siirt.gov.tr/baykan> (Tarîxê ciresayîşî: 22 Hezîrane 2019)
- <https://yasayanislam.tr.gg/Veysel-Karani-Hz-.-.htm> (Tarîxê ciresayîşî: 23 Hezîrane 2019)
- <https://twitter.com/siirtbaykan56> (Tarîxê ciresayîşî: 24 Hezîrane 2019)
- <https://m.facebook.com/GarzanAsiretibelekisarmimusi/photos/a.235531226579812/235532033246398/?type=3> (Tarîxê ciresayîşî: 14 Êlul 2019)
- <https://slideplayer.biz.tr/slide/4036933/> (Tarîxê ciresayîşî: 20 Gulane 2019)
- <http://sozluk.gov.tr/> (Tarîxê ciresayîşî: 19 Adare 2019)
- <https://www.edebiyatciyim.com/efsane-nedir/> (Tarîxê ciresayîşî: 26 Nîsane 2018)
- <http://sozluk.gov.tr/> (Tarîxê ciresayîşî: 11 Sibate 2018)
- <http://www.viransehir.org/haber/18099/bebege-isim-koyarken-kulagina-ezan-ve-kamet-nasil-okunur/> (Tarîxê ciresayîşî: 15 Adare 2018)
- <http://birgunbiryerde.blogspot.com/2014/02/dayankl-lastik-ayakkab-cizlavet.html> (Tarîxê ciresayîşî: 27 Çele 2019)
- <http://www.ahmetsahinkulturevi.com/?paged=5> (Tarîxê ciresayîşî: 15 Hezîrane 2018)
- <https://d.koylerim.com/news/1947.jpg> (Tarîxê ciresayîşî: 15 Hezîrane 2018)
- http://batmankulturenvanteri.org/Haberler-122-seyh_muhammed_zilan_turbesi-489.aspx?vid=d9f (Tarîxê ciresayîşî: 15 Hezîrane 2018)
- <http://www.haber7.com/siirt/1949006-veysel-karani-hazretlerini-anma-etkinlikleri> (Tarîxê ciresayîşî: 19 Hezîrane 2019)
- <https://m.finansgundem.com/foto-galeri/iste-sarimsagin-hic-bilinmeyen-faydolari-galeri/1157273> (Tarîxê ciresayîşî: 10 Qanun 2019)
- <https://gezendekoyu.tr.gg/Eski-Avadanl%26%23305%3Bklar.htm> (Tarîxê ciresayîşî: 20 Hezîrane 2019)
- https://twitter.com/cuma_cihan/status/1016374277044625408 (Tarîxê ciresayîşî: 20 Hezîrane 2019)
- <http://www.tenceretv.com/kirmizi-et-yemekleri/icli-kofte-haslama-tarifi-21228> (Tarîxê ciresayîşî: 10 Hezîrane 2019)

ÎLAWEYÎ
Dîlekçeyî Xebatî

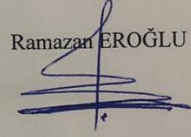
BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
Yaşayan Dîller Enstitüsü Müdürlüğüne
BİNGÖL

Enstitümüz Zaza Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı 17130103 numaralı öğrencisiyim. “Siirt Baykan Ardışdalı, Meşelik ve Çukurca köylerinin Folklor Çalışması” (**FOLKLORE DEWANÊ XELİKA, MADIRA Û ÇİRE Ê SİİRT BAYKAN**) konulu tez çalışmam hakkında; Kültürel Folklorik Öğeler, Toplumsal Yaşayış ve Davranışlar üzerine adı geçen köyler ve çevresinde araştırmalar ve incelemeler yapmam gerekmektedir.

Enstitünüz bünyesinde öğrenci olduğuma ve yukarı da belirttiğim tez konusunu çalıştığımı belirten ve tez konum hakkında açıkça ismini belirttiğim köylere ve çevresindeki yerleşim birimlerine gidiş ve gelişlerde yapılacak olan çalışmalar, araştırmalar ve incelemeler sırasında gerekli olan kolaylığın sağlanması için hem tarafıma hem de Siirt Valiliği Baykan Kaymakamlığına bir yazının gönderilmesi hususunda;

Gereğinin yapılmasını saygılarımla arz ederim.29.06.2018

Ramazan EROĞLU

Adres:

Batman Üniversitesi
Batı Raman Kampüsü
Lojmanları. Loj-1. Kat:2. No:9.
BATMAN/Merkez
Cep: 05464808494

Îlawe 1

Evrak Tarih ve Sayısı: 03/07/2018-2464

T.C.
BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
Yaşayan Diller Enstitüsü Müdürlüğü

Sayı : 88295679/302.14.06/
Konu : Tez İşleri Hak.

İLGİLİ MAKAMA

İlgi : 29/06/2018 tarihli, 0 sayılı yazınız

Ramazan EROĞLU Enstitümüz Zaza Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Tezli Yüksek lisans 171301103 numaralı öğrencisi olup, "Siirt Baykan Arısdalı, Meşelik ve Çukurca köylerinin Folklor Çalışması" (FOLKLORE DEWANÉ MADIRA, XELİKA, Ú ÇİRÉ É SİİRT BAYKAN) konulu tez çalışması bulunmaktadır. Adı geçen öğrencimizin yukarıda belirttiği köyler ve çevresinde toplumsal yaşayış ve davranışlar üzerine araştırmalar ve incelemeler yapması için gerekli kolaylıkların sağlanması hususunda;

Gereğini bilgilerinize arz ederim.

e-İmzalıdır
Prof. Dr. Orhan BAŞARAN
Enstitü Müdürü

Not: Bu yazı yukarıda adı geçen öğrencimizin 29/06/2018 tarihli dilekçesine istinaden hazırlanmıştır.

Ek:Öğrenci Belgesi | Sayfa

BELGENİN ASLI
ELEKTRONİK İMZALIDIR

03.07.2018 Sadrettin BEKİ
Enstitü Sekreteri

222 /
7/14/2018
7/14/2018
08/07/2018
Koculu

Evrak Doğrulama İçin : http://79.123.248.39/en/Vision_Dogrulama/BelgeDogrulama.aspx?V=BENU345YD
Bu belge 5070 sayılı Elektronik İmza Kanununun 5. Maddesi gereğince güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Yaşayan Diller Enstitüsü Müdürlüğü Bingöl Üniversitesi Rektörlüğü Selahaddin-i Eyyubi Mah. Aydınlık Cad. No:1 BİNGÖL/TÜRKİYE Bilgi İçin: Bilgisayar İşletmeni Hacı Ali Ekmekçi
Tel: 0426 216 00 12-13-14-15 Faks: 0426 215 10 20
E-Posta : basinyayin@bingol.edu.tr Web : www.bingol.edu.tr
Evrak Pin Kodu: 22462

İlave 2

KAYMAKAMLIK MAKAMINA

BAYKAN/SİİRT

Bingöl Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Zaza Dili ve Edebiyatı Anabilim dalı Tezli Yüksek Lisans öğrencisiyim. İlçenize bağlı "**Ardıçdalı, Meşelik ve Çukurca**"(Xelika, Madıra, Çire)köylerinin folklor çalışması konulu tez çalışması yapmam gerekmektedir.

Yukarıda adı geçen köyler ve çevresinde toplumsal yaşayış ve davranışlar üzerine araştırmalar ve incelemeler yapılabilmesi için gerekli izinlerin verilmesi ile belirtilen köy muhtarlıklarına kolaylıkların sağlanması için bilgilendirilmesi ve bu konuda yazı yazılması hususunda;

Gereğinin yapılmasını saygılarımla arz ederim.

Ramazan EROĞLU

30.07.2018

Ek: 1 Adet öğrenci belgesi.

1 Adet Bingöl Üniversitesi, Yaşayan Diller Enstitüsü Müdürlüğü yazısı.

Adres:

Batman Üniversitesi, Batı Raman Kampüsü Lojmanları

Loj:1, Kat:2, No:9 Merkez/BATMAN

Cep:05464808494

*File 2020 6/2018
16/07/2018
Ramazan*

İlave 3

T.C.
BAYKAN KAYMAKAMLIĞI
İlçe Yazı İşleri Müdürlüğü

Sayı : 78240385-020-E.1088
Konu : Zaza Dili ve Edebiyatı
Araştırma İzni

16/08/2018

KAYMAKAMLIK MAKAMINA
BAYKAN

İlgi : Ramazan EROĞLU' na ait 30/07/2018 tarihli ve bile sayılı dilekçe.

İlgi dilekçe ile; Bingöl Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Zaza Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Tezli Yüksek lisans öğrencisi olan Ramazan EROĞLU isimli şahsın İlçemize bağlı "Ardıçdalı, Meşelik ve Çukurca" Köylerinde folklor çalışması konulu tez çalışması yapılacağından gerekli iznin verilmesi talep edilmiş olup,

Bingöl Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tezli Yüksek Lisans öğrencisi 63112390162 T.C. Kimlik Numaralı Ramazan EROĞLU' na İlçemize bağlı "Ardıçdalı, Meşelik ve Çukurca" Köyleri ve çevrelerinde toplumsal yaşayış ve davranışlar üzerine araştırmalar ve incelemeler yapılabilmesi için izin verilmesi hususunu;

Olurlarınıza arz ederim.

Ek: İlgi dilekçe (1 adet)

Leyla AYAZ
İlçe Yazı İşleri Müdür V.

O L U R
16/08/2018

Cuma ÇOTU
Kaymakam

*Bu belge elektronik imzalıdır, imzalı suretinin aslını görmek için <https://www.e-icisleri.gov.tr/EvrakDogrulama> adresine girerek (SdLD9Y-5pLpca-qZIGDm-HQUd7I-/gQELUuy) kodunu yazınız.

İnönü Mahallesi Dr. Taner Özbenli Cad. No:15 Hükümet Konağı Kat:3 Baykan/Siirt
Telefon No: (484)561 20 03 16 Faks No: (484)561 23 71
e-Posta: leyla.ayaz@icisleri.gov.tr İnternet Adresi: <https://www.e-icisleri.gov.tr>

Bilgi için: Leyla AYAZ
ŞEF
Telefon No:

İlave 4

T.C.
BAYKAN KAYMAKAMLIĞI
İlçe Yazı İşleri Müdürlüğü

Sayı : 78240385-492-E.89
Konu : Ramazan EROĞLU'nun Dilekçesi

DİLEKÇE
17/01/2019

Sayın Ramazan EROĞLU
Batman Üniversitesi Batı Raman Kampüsü Lojmanları Loj:1 Kat:2 No:9 Merkez/BATMAN

İlgi : Siirt Valiliği İl Yazı İşleri Müdürlüğü'nün 28.12.2018 tarihli ve E.12366 sayılı yazısı.

İlgide kayıtlı yazı ekinde alınan dilekçenizin incelenmesi sonucunda yalnızca 5. soru hakkında bilgilere erişilmiş, diğer sorular hakkında Kaymakamlığımız arşivlerinde herhangi bir kayda rastlanılmamıştır. Meşelik, Ardıçdâlı ve Çukurca köylerinin tarihsel süreç içerisindeki bilinen adları dışında Türkçe, Kürtçe ve Zazaca olarak farklı isimleri aşağıda verilmiştir.

Bilgilerinize rica ederim.

TÜRKÇE	KÜRTÇE	ZAZACA
Çukurca	Çirre	Çir
Ardıçdâlı	Halikan	Ğala
Meşelik	Madaran	Mıdarö

Mehmet TUNÇ
Kaymakam

Belgenin Aslı Elektronik İmzalıdır
17.01.2019
Halit ÇELİK
Yazı İşleri Müdürü

*Bu belge elektronik imzalıdır. imzalı suretinin aslını görmek için <https://www.e-icisleri.gov.tr/EvrakDogrulama> adresine girerek (A4R27p-0hYE9a-dJR217-oI3byf-Phn+1W+0) kodunu yazınız.

İnönü Mahallesi Dr. Taner Özbenli Cad. No:15 Hükümet Konakı Kat:3 Baykan/Siirt
Telefon No: (484)561 20 03 Dahili: 16 Faks No: (484)561 23 71
e-Posta: icila.yaz@icisleri.gov.tr İnternet Adresi: <https://www.e-icisleri.gov.tr>

Bilgi için: Halit ÇELİK
YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ
Telefon No:

İlave 5

SIİRT İL VALİLİĞİNE

Bingöl Üniversitesi Zaza Dili ve Edebiyatı Anabilim dalı Tezli Yüksek Lisans 171301103 numaralı öğrenciyim. Siirt ili Baykan ilçesi "Meşelik, Ardıçdalı ve Çukurca" köylerinin Folklorik yapıları hakkında tez çalışması yürütmekteyim.

Yukarıda bahsi geçen köylerin tarihsel geçmişleri ve gelişmeleri hakkında bilgiye ihtiyaç duymaktayım. Aşağıda maddeler halinde belirttiğim hususlarda bilgilendirilme saygılarımla arz ederim.

- 1- Mevcut bu köyler daha önce hangi il sınırlarında bulunuyor idi ve hangi tarih sayılı karar ile Siirt Baykan ilçesi sınırlarına dâhil edilmiştir?
- 2- İsmi geçen köylerde tez konusu olan Zaza kökenli vatandaşların dışında başka kökenli vatandaşlar yaşıyor muydu?
- 3- İsmi geçen köylerde yaşayan Zaza kökenli vatandaşların tarihsel süreç içerisinde ülkemizin hangi bölgelerinden göç edip buraya yerleşmişlerdir?
- 4- İsmi geçen köylerde kaç tane mukim aile yaşamakta idi?
- 5- İsmi geçen köylerin tarihsel süreç içerisinde bilinen adları dışında Türkçe, Kürtçe ve Zazaca olarak farklı isimleri mevcut mudur?

Ramazan EROĞLU
10.12.2018

Ek: 1 Adet öğrenci belgesi.

1 Adet Bingöl Üniversitesi, Yaşayan Diller Enstitü Müdürlüğü yazısı.

Adres:

Batman Üniversitesi, Batı Raman Kampüsü Lojmanları
Loj:1, Kat:2, No:9, Merkez/BATMAN

Cep:05464808494

İlave 6

T.C.
SİİRT VALİLİĞİ
İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü
Kültür İşleri Şube Müdürlüğü

Sayı : 98508492-370.01-E.82313

28.01.2019

Konu : Ramazan EROĞLU' un Dilekçesi

Sayın Ramazan EROĞLU

İlgi : a) 28.12.2018 tarihli ve 18271839-12366 sayılı yazınız.
b) Ramazan EROĞLU'nun 10.12.2018 tarihli dilekçesi.

Müdürlüğümüz tarafından dilekçenizin incelenmesi sonucunda yalnız 5. soru hakkında bilgilere ulaşılmış, diğer sorular hakkında Müdürlüğümüz arşivlerinde herhangi bir kayda rastlanmamıştır.

Meşelik, Ardıçdalı ve Çukurca köylerinin tarihsel süreç içerisinde bilinen adları dışında Türkçe, Kürtçe ve Zazaca olarak farklı isimleri aşağıda verilmiştir.
Bilgilerinize rica ederim.

TÜRKÇE	KÜRTÇE	ZAZACA
Çukurca	Çirre	Çir
Ardıçdalı	Halıkan	Çala
Meşelik	Madaran	Mıdaro

e-İmzalıdır

Remzi USLU

İl Kültür ve Turizm Müdürü

Dağıtım:

Gereği:

Sayın Ramazan EROĞLU
Batman Üniversitesi Batı Raman Kampüsü Loj.
:1 Kat: 2 No: 9 Merkez / BATMAN

Bilgi:

Siirt İl Yazı İşleri Müdürlüğüne

Güvenli Elektronik İmza
Aslı ile Aynıdır
28.01.2019

Tasdik Olunur
Fikret BAYCALAR
Müdür

Not: 5070 sayılı Elektronik İmza kanunu gereği bu belge elektronik imza ile imzalanmıştır.

Evrak Doğrulama Kodu : HCVQLMCBTOJFVUTAGXX Evrak Takip Adresi: <http://belgedogrulama.kultur.gov.tr/>
Barış Mah. Hükümet Bulvarı Cad. No: 43
tlf (484) 2246001 fax (484) 2232870
siirtkulturturizm@hs01.kep.tr

Bilgi için: Mehmet Şakir ÖZMAZI
İşçi

Türkiye

İlave 7

İl Nüfus ve Vatandaşlık Müdürlüğüne

ANKARA

Bingöl Üniversitesi Zaza Dili ve Edebiyatı Anabilim dalı Tezli Yüksek Lisans 171301103 numaralı öğrencisiyim. Siirt ili Baykan ilçesi “**Meşelik, Ardıçal ve Çukurca**” köylerinin Folklorik yapıları hakkında tez çalışması yürütmekteyim.

Yukarıda bahsi geçen köylerin Tarihsel geçmişleri ve gelişmeleri hakkında bilgiye ihtiyaç duymaktayım. Aşağıda maddeler halinde belirttiğim hususlarda bilgilendirilmemi saygılarımla arz ederim.

- 1- Mevcut bu köyler daha önce hangi il sınırlarında buluyor idi ve hangi tarih sayılı karar ile Siirt Baykan ilçesi sınırlarına dâhil edilmiştir?
- 2- İsmi geçen köylerde tez konusu olan Zaza kökenli vatandaşların dışında başka kökenli vatandaşlar yasıyor muydu?
- 3- İsmi geçen köylerde yaşayan Zaza kökenli vatandaşların tarihsel süreç içerisinde ülkemizin hangi bölgelerinden göç edip buraya yerleşmişlerdir?
- 4- İsmi geçen köylerde kaç tane mukim aile yaşamakta idi?
- 5- İsmi geçen köylerin tarihsel süreç içerisinde bilinen adları dışında Türkçe, Kürtçe ve Zazaca olarak farklı isimleri mevcut mudur?

Ramazan BROGLU

16.08.2018

Ek: 1 Adet öğrenci belgesi.

1 Adet Bingöl Üniversitesi, Yaşayan Diller Enstitü Müdürlüğü yazısı.

Adres:

Batman Üniversitesi, Batı Raman Kampüsü Lojmanları

Loj:1, Kat:2, No:9 Merkez/BATMAN

Cep:05464808494

İlave 8

T.C.
ANKARA VALİLİĞİ
İl Nüfus ve Vatandaşlık Müdürlüğü

Sayı : 35042198-622.01-E.53573
Konu : Ramazan EROĞLU

21/09/2018

Sayın Ramazan EROĞLU
Batman Üniversitesi Batı Raman Kampüsü Lojmanları
Loj:1 Kat:2 No:9 Merkez/BATMAN

İlgi : 16.08.2018 tarihli dilekçeniz.

İl Nüfus ve Vatandaşlık Müdürlükleri İle İlçe Nüfus Müdürlüklerinin Görev, Yetki Ve Sorumlulukları Hakkında Yönergenin 6 ncı maddesinde "(1) İl nüfus ve vatandaşlık müdürlüğünün görevleri aşağıda belirtilmiştir.

- İl içinde nüfus, vatandaşlık ve evlendirme hizmetlerinin mevzuata uygun ve düzgün bir biçimde yürütülmesini, nüfus kütüklerinin ve adres kayıtlarının eksiksiz, düzenli ve güncel bir şekilde tutulmasını sağlamak amacıyla gereken tedbirleri almak ve uygulamak,
- Valiliğin; Bakanlık, ilçeler ve diğer kuruluşlarla nüfus ve vatandaşlık hizmetlerine ilişkin haberleşmelerini yapmak,
- İl müdürlüğüne gönderilen ödeneklerin kullanılması, tahakkuku ve taşınır iş ve işlemlerinin mevzuata uygun olarak yapılmasını sağlamak,
- Nüfus hizmetlerinin daha etkin ve verimli bir şekilde yürütülmesi için halkla ilişkileri düzenlemek ve halkın bu hizmetlere katkısını sağlamak amacıyla gerekli girişimlerde bulunmak,
- Vatandaşlık başvuru inceleme komisyonuyla ilgili sekreteryaya görevlerini yapmak." olarak düzenlenmiştir.

İlgi dilekçenizde belirtilen hususların Müdürlüğümüz görev alanında olmadığı görülmüş olup, istatistiki bilgilerin Türkiye İstatistik Kurumu'ndan (TÜİK), diğer bilgilerin ise Siirt Valiliğinden talep etmeniz gerektiği değerlendirilmektedir.

Bilgilerinizi rica ederim.

Salih ÇAKMAK
İl Nüfus ve Vatandaşlık
Müdür Vekili

*Bu belge elektronik imzalıdır. imzalı suretinin aslını görmek için <https://www.e-icisleri.gov.tr/EvrakDogrulama> adresine giderek (/MBBc7-qvSX3n-USCPw-pea4t3-aUED3Nh) kodunu yazınız.

Varlık Mahallesi Tarzınat Cad. No 67 D Blok Yenimahalle/ Ankara
Telefon No: (312)311 45 64 Faks No: (312)310 80 20
e-Posta: ankara@nvi.gov.tr İnternet Adresi: KEP.icisleribakanligi@nso01.kep.tr

Bilgi için: Sibel SIKI
VERİ HAZIRLAMA VE KONTROL İŞLETMENİ
Telefon No:

İlave 9

İÇİŞLERİ BAKANLIĞI

Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü
ANKARA

Bingöl Üniversitesi Zaza Dili ve Edebiyatı Anabilim dalı Tezli Yüksek Lisans
171301103 numaralı öğrencisiyim. Siirt ili Baykan ilçesi "Meşelik, Ardıçdalı ve Çukurca"
köylerinin Folklorik yapıları hakkında tez çalışması yürütmekteyim.

Yukarıda bahsi geçen köylerin tarihsel geçmişleri ve gelişmeleri hakkında bilgiye
ihtiyaç duymaktayım. Aşağıda maddeler halinde belirttiğim hususlarda bilgilendirilmemi
saygılarımla arz ederim.

- 1- Mevcut bu köyler daha önce hangi il sınırlarında bulunuyor idi ve hangi tarih sayılı karar ile Siirt Baykan ilçesi sınırlarına dâhil edilmiştir?
- 2- İsmi geçen köylerde tez konusu olan Zaza kökenli vatandaşların dışında başka kökenli vatandaşlar yaşıyor muydu?
- 3- İsmi geçen köylerde yaşayan Zaza kökenli vatandaşların tarihsel süreç içerisinde ülkemizin hangi bölgelerinden göç edip buraya yerleşmişlerdir?
- 4- İsmi geçen köylerde kaç tane mukim aile yaşamakta idi?
- 5- İsmi geçen köylerin tarihsel süreç içerisinde bilinen adları dışında Türkçe, Kürtçe ve Zazaca olarak farklı isimleri mevcut mudur?

Ramazan EROGLU
10.12.2018

Ek: 1 Adet öğrenci belgesi.

1 Adet Bingöl Üniversitesi, Yaşayan Diller Enstitü Müdürlüğü yazısı.

Adres:

Batman Üniversitesi, Batı Raman Kampüsü Lojmanları
Loj:1, Kat:2, No:9, Merkez/BATMAN

Cep:05464808494

Îlave 10

T.C.
İÇİŞLERİ BAKANLIĞI
Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü

Sayı : 99334970-112.01.02-E.6069
Konu : Ramazan EROĞLU (256559)

11/01/2019

Sayın: Ramazan EROĞLU
Batman Üniversitesi
Batı Raman Kampüsü Lojmanları
Loj:1 Kat:2 No:9
BATMAN

10.12.2018 tarihli dilekçeniz incelenmiştir. Genel Müdürlüğümüz arşivimizde eski nüfus aile kütükleri ve bu kayıtların tutulmasına esas dayanak belgeleri mevcut olup, talebinize cevap verilecek bilgiler arşivimizde mevcut değildir.
Bilgilerinize sunulur.

Metin SELÇUK
Bakan a.
Genel Müdür Yardımcısı

*Bu belge elektronik imzalıdır. imzalı suretinin aslını görmek için <https://www.e-icisleri.gov.tr/EvrakDogrulama> adresine girerek (Ykxkbp-h/I9Ee-YpVs06-h2Uk/f-TgUEDEqy) kodunu yazınız.

Çamlıca Mh. 408. Cd. No:136 Pk:06200 Yenimahalle / Ankara
Telefon No: (312)591 25 16 Faks No: (312)397 71 08
e-Posta: arsiv@icisleri.gov.tr İnternet Adresi: <http://www.mvi.gov.tr/NVI.html>

Bilgi için: Ayşe YILMAZ
VERİ HAZIRLAMA VE KONT.İŞLETMENİ
Telefon No:

Îlave 11

TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU

Devlet Mevzuatı, Nisan/İyisay-Cas. No:114, 06420

Çankaya/ANKARA

Bingöl Üniversitesi Zaza Dili ve Edebiyatı Anabilim dalı Tezli Yüksek Lisans
171301103 numaralı öğrencisiyim. Siirt ili Baykan ilçesi “Meşelik, Ardiçal ve Çukurca”
köylerinin Folklorik yapıları hakkında tez çalışması yürütmekteyim.

Yukarıda bahsi geçen köylerin tarihsel geçmişleri ve gelişmeleri hakkında bilgiye
ihtiyaç duymaktayım. Aşağıda maddeler halinde belirttiğim hususlarda bilgilendirilmemi
saygılarımla arz ederim.

- 1- Mevcut bu köyler daha önce hangi il sınırlarında bulunuyor idi ve hangi tarih sayılı karar ile Siirt Baykan ilçesi sınırlarına dâhil edilmiştir?
- 2- İsmi geçen köylerde tez konusu olan Zaza kökenli vatandaşların dışında başka kökenli vatandaşlar yaşıyor muydu?
- 3- İsmi geçen köylerde yaşayan Zaza kökenli vatandaşların tarihsel süreç içerisinde ülkemizin hangi bölgelerinden göç edip buraya yerleşmişlerdir?
- 4- İsmi geçen köylerde kaç tane mukim aile yaşamakta idi?
- 5- İsmi geçen köylerin tarihsel süreç içerisinde bilinen adları dışında Türkçe, Kürtçe ve Zazaca olarak farklı isimleri mevcut mudur?

Ramazan EROGLU
10.12.2018

Ek: 1 Adet öğrenci belgesi.

1 Adet Bingöl Üniversitesi, Yaşayan Diller Enstitü Müdürlüğü yazısı.

Adres:

Batman Üniversitesi, Batı Raman Kampüsü Lojmanları
Loj:1, Kat:2, No:9, Merkez/BATMAN

Cep:05464808494

İlave 12